

82-2
9-45

Lucy

267

277

2000

~~A 134~~ ~~A 346~~ 277

ԳԵՌԴ ԹՕԼԼԵՍՏՈՆ

144
267

uy

IV

1010
40992

8

ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹԻՒՆ

ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ՍԱՐԿ. ԱՌԱՔԵԼԵԱՆՑԻ

147

Տ Փ Խ Ի Ս

ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ՄԱՐՏԻՐՈՍԵԱՆՑԻ ՏՊԱՐԱՆՈՒՄ

1879

Այնպիսի
պիտանիքներով.

147

Дозволено цензурою. Тифлисъ. 15 Февраля 1879 г.

267-2003

28-266

Тип. И. Мартirosiанца, на Орбелиановской улицѣ д. № 5

ՅԱՌԱՋԱԲԱՆ

Մանկական ընթերցանութեան գրքերի կարօտութիւնը օրէցօր զգալիէ դառնում, որովհետեւ բացւում են նորանոր դպրոցներ և ուրեմն աւելանում են նոր ընթերցող մանուկներ: Սոցա ընթերցասիրական ծարաւը յագեցնելու համար հարկաւոր են բազմաթիւ ընթերցանութեան գրքեր, որոնք թէ իւրեանց բովանդակութեամբ և թէ մանաւանդ թեթեւ գնորով բոլորովին կարողանան լրացնել այդ պիտոյքը: Բայց նկատումէ, որ համեմատաբար առաւել շատ են ընթերցողները, հետեւապէս և մեծէ պահանջը, քան թէ լոյս տեսած հրատարակութիւնների թիւը:

Դիցուք թէ պատահում են ել անձինք, որոնք թարգմանում են մի փոքրիկ մանկական վէպ, բայց և նոքա անտես են առնում այն պահանջները, որոնք անհրաժեշտ են գրականութեան այդ մասով պարագողներին և նաև այն հանգամանքը, որ մեր մէջ լինելով և հասակաւոր—մանուկներ, միևնոյն ժամանակ պէտքէ նոցա ևս ընթերցանութեան նիւթ տալ:

Եւսպիսով գրականութեան այդ ճիւղին յառաջդիմութեան գործը դարձեալ կաղիկաղ է ընթանում մեզանում և մեր ուսանող պատանիներից շատերը դարձեալ ստիպուած են լինում օտար լեզու-

ների հրատարակութիւններին դիմել՝ իւրեանց մտաւոր պաշարն աւելացնելու և այդ բնական ծարաւը յագեցնելու համար:

Եթէ յոյսներս զնենք այդ պատահական գործողների վերայ, դժուար թէ կարողանանք հասնել ցանկալի նպատակին:

Պատահումէ նոյնպէս, որ մի անձն յանձնէ առնում այդպիսի գրքեր հրատարակել և աշխատումէ այդպիսով հարստացնել Հայ մանուկների ընթերցարանը, սկսումէ գործել, տեսնումես որ յանկարծ նա ստիպուածէ լինում դադարեցնել իւր գործունէութիւնը, որովհետեւ նկատումէ, որ իւր տպագրութիւնների վաճառումից այնքան դրամ չի գոյանում զոնէ, որով կարողանայ տպագրական ծախսերը ծածկել, ուրեմն նա ստիպուածէ գտնում դիմել մի այլ միջոցի իւր մտադրութիւնը առաջ մղելու համար և մեզանում այդպիսի մի թեթև միջոց քառանկյուն: Նորագործութիւնն է, որ ուրիշ խօսքով ասումէ հաւաքականութիւն: Կարծեմ այլևս բացատրութեան կարօտութիւն չունի բաժանորդագրութիւն ասած բանս, որովհետեւ վերջին բառը բաւական ճիշտ պատկերնէ այն գործողութեան, որը սովորաբար բաժանորդագրութիւն ենք անուանում:

Լուսաւորեալ աշխարհում մեր յիշած նպատակին հասնելու համար կան շատ և շատ միջոցներ, որոնցով գրականութեան այդ ճիւղն էլ նոցանում հասածէ արդիւնաւոր յառաջագիմութեան և բռնած ունի իւր պատուաւոր տեղը ընդհանուր զարգացման գործի մէջ: Այդ միջոցներն են, — զանազան ընկերու-

թիւներ, որոնք անդադար հրատարակումեն և աշխատումեն ամեն կերպով մեծ քանակութեամբ ցրուել թէ՛ ինքնուրոյն և թէ՛ թարգմանաբար յօրինած մանկական գրքեր. բազմաթիւ ահագնէր, նոյն նպատակին ծառայող, են, են:

Ցանկալի էր, որ մեզանում ևս օր առաջ լոյս տեսնէր մի այնպիսի ամսագիր, որ իւրեան նպատակ ընտրելով մանկական ընթերցանութեան վերաբերեալ առ այժմ թարգմանական վէպեր հրատարակել, այդպիսով թեթևացնէր մեզանում ևս գրականութեան այդ ճիւղն յառաջագիմութիւնը և ազատէր մեր ընթերցածարաւ ուսանողներին զանազան տգեղ ու խառնիշփոթ գրքերի ընթերցումից:

Մի երկու խօսք էլ ներկայ վէպիս մասին:

Թէ որքան շատ նիւթեր կան հայ ընտանիքի ներքին և արտաքին կենցաղավարութեան մէջ, որոնք կատարելապէս իմաստասիրութեան արժանի են, այդ ամենքին յայտնի ճշմարտութիւն է, որ սակայն շատ քիչ հետևողներ ունի. հայ կեանքը միումէ միշտ անզարգացած, որովհետեւ նորա հետազօտողներ համարեալ չունինք, որոնք պէտքէ հանդէս բերէին մեր կեանքի լաւ և վատ կողմերը:

Ահա այս վէպը պարունակումէ մի այնպիսի նիւթ, որ եթէ սորա միջև օտար անունների տեղ Հայ անուններ դնէինք, վէպը կարծես ամենեւին չէր փոփոխուի իւր ներքին և ոչ արտաքին արժանաւորութիւնները և իրաւամբ կարողէր համարուիլ մի վէպ բուն Հայ բղով և Հայի ընտանեկան կեանքի մի արատը նկարագրող: Ո՞վ արդեօք մեզանից չէ լսած խորթ

մօր վարմունքը իւր խորթ որդու հետ, նորան զըկե-
լը և վերջեւեւ զանազան թշուառութիւն-
ների մատնելը, որոնցից, սակայն, պատահում են դէպ-
քեր, որ նախախնամութեան առանձին տնօրէնու-
թեամբ կարողանում են ազատուել և աւելի յաջող
հանգամանքների հանդիպել: Այս նիւթը այնքան
բնական է Հայ ընտանիքի վերաբերութեամբ, որ մինչև
անգամ բազմաթիւ առեղծուածների և առակների
նիւթէ տուել մեզ առաջ և նոյն իսկ այժմ էլ:

Սոյն այս նիւթն է զըստեղծում այսօր «Գէորգ
Ռօլլէստօնի» ընթերցողին. նոյն նիւթն է, որ Հայ ժո-
ղովրդին մօտիկ համարելով՝ առաջարկում է Հայ ըն-
թերցող մատաղ հասարակութեանը:

ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ՍԱՐԿ. ԱՌԱՔԵԼԵԱՆՑ

1879. Փետրվար

ԳԵՈՐԳ ՌՕԼԼԵՍՏՈՆ

ԳԼՈՒԽ Լ.

ՎԷՊԻՍ ՀԵՐՈՍԸ

Բէրկշիր դքսութեան մէջ գտնուած Ռօլլէստօն-
ների ամրոցը տանող լայն ծառուղին ծածկուած էր
անհամար չոր դեղնագոյն տերեւերով: Ճանապարհին
ցեխի միջով անցնում էր Գէորգ Ռօլլէստօնը: Անձրեւը
թափուկ էր ուղղակի նորա երեսին և հողմը փըր-
փռացնում էր նորա որսորդական հանդերձը, բայց նա
գնում էր ուրախ ու անհոգ: Մի բարձրահասակ, նի-
հար տաննահինգամեայ պատանի էր նա, որ ըստ
երևութին աւելի տարիքով էր թուում: Գէորգ Ռօլ-
լէստօնը խոստանում էր կտտարեալ մտքաբացութիւն
տասնութ տարեկան հասակում:

— Ահա կը տեսնէք, թէ Գէորգը մի գեղեցիկ մարդ
չի դուրս գայ, յաճախ կրկնում էր կառավար Ուլիլեամբ
պառաւ Մարտինին, որը երբեմն փոքրիկ Գէորգի դա-
յեակն էր, իսկ այժմ գիւղումը պանդոկ ունէր:

Եւ փոքր ինչ յետոյ ծանր հառաչելով աւելա-
ցնում էր ծերուկը:

— Եւ նա մի բարի ու ազնիւ տղամարդ կգառ-
նայ, եթէ միայն տիկինը նորան համբերութիւնից չի
հանի ու չի խեղդի նորանում բոլոր ազնիւ զգաց-
մունքները:

Որովհետեւ Ուշիլեամբ տիկնոջը յիշեց, ուստի և անհրաժեշտ է այստեղ բացատրել, որ այս «տիկինը» Գէորգի խորթ մայրն էր: Ռօլլէստօնի երկրորդ ամուսինը մի անափառ ու ինքնասէր կին էր և բացի գեղեցիկութիւնից ուրիշ ոչինչ արժանաւորութիւն չունէր: Քանի որ Գէորգը երեսայ էր, նա սորա հետ քաղցրութեամբ էր վարւում: Գէորգն էլ շատ չէր նորան անհանգիստ անում, որովհետեւ ամբողջ օրը անցէր կացնում նորանից հեռու ամրոցի մի ծայրում դայեկի հոգացողութեան ներքոյ, որ զգուշութեամբ պահպանումէր նորան ամենայն դէպքում:

Գէորգը մօտ չորս տարեկան էր, երբ ծնուեց փոքրիկ Երիկը: Սկզբում, քանի որ Երիկը դեռ չէր կարողանում մանգալ, ոչինչ զանազանութիւն չէր նկատւում միատրիս Ռօլլէստօնի՝ իւր խորթ—որդու հետ վարուելու մէջ: Բայց իւր իսկական որդու մեծանալով՝ ատելութիւնն էլ սկսաւ բուն զնեւ նորա հոգու մէջ և նորա բնութեան բոլոր վատ հակումները սկսան երեւան գալ: Եօթնամեայ Գէորգին յանձնեցին միստէր Ուայտֆիլդին, որին և յանձնեցին նորա կրթութեան գործը: Մինչև այդ վայրկեանը նա էր իւր հօր սիրելին: Միստէր Ռօլլէստօնը ջերմ սիրով սիրումէր իւր նախկին կնոջը և երբ սա մեռաւ, թողնելով մի թոյլ—հիւանդոտ մանուկ, նա իւր ամբողջ կեանքը երգուեց մանկանը նուիրել: Սակայն հօր երկրորդ ամուսնութիւնից յետոյ, Գէորգը նորա սիրոյ առաջին առարկան չէր այլ ևս:

Եօթ թէ ութ տարուայ ընթացքում Գէորգը միայն արձակուրդի միջոցներ տանը անցկացնում:

Նորա սէրը դէպի հայրը թուլացաւ երկար բացակայութիւնից. խորթ մօրը ամենեւին չէր սիրում: Իսկ փոքրիկ չար Երիկը նորանում միայն արհամարհանք ու կարեկցութիւն էր զարթեցնում: Բայց չնայելով սորան Գէորգը սիրումէր տանը մնալ. նա լաւ զգումէր իւր նշանակութիւնը այնտեղ, իբրեւ ապագայ տիրապետ Ռօլլէստօն ամրոցի: Մանկութեան ժամանակ նա լաւ սիրտ ունէր ու բարի բնութիւն, բայց յետոյ բոլորովին փոխուեց նորա բնաւորութիւնը: Միստրիս Ռօլլէստօնը իւր խորթ որդուն անպատուելու նպատակով միշտ արհամարհումէր նորա արարմունքը, նա էլ իւր կողմից կարեւոր էր համարում խորթ — մօր հետ յանդուգն կերպով վարուիլը: Սկզբում նա այսպիսի վարմունք ունէր, միայն իւր անձը պաշտպանելու խորթ մօր անդադար վարմունքի դէմ, իսկ յետոյ այս սովորութիւն շինեց: Այս պակասութեան հետ միացաւ և մի ուրիշը, որ պակաս ցատալի չէ առաջինից. Գէորգը շատ անհոգ էր. նորա համար անտանելի բան էր որեւիցէ անհաճոյ կամ ծանր բան մտածելը: Ապագան շատ պայծառ գոյներով էր ներկայանում նորան: Չէ՞ որ նորա հայրը հիանալի ամրոց ունէր և բացի դորանից մեծ տարածութեամբ գեղեցիկ ու պողպեթ երկիր:

Գէորգը անհոգ քայլումէր ծառուղիի մէջ և ակամայ ժպտում, երբ մտածումէր, թէ ինչպէս իւր խորթ մայրը կբարկանայ, երբ ինքը այսպէս կմտանայ ամրոցի մեծ դռանը: Մի քանի քայլ հեռուից նորան հետևում էր ծառան հրացանն ու որսորդական պայուսակը ձեռքին, որի միջեց երևումէին

նապաստակի ոսններն ու երկու թռչուն: Այս տարի
Գէորգը սովորականից երկար ֆնաց տանը, իւր գաս-
տիարակչի տկարութեան պատճառով և Սեպտեմբերի
մօտենալուն պէս՝ ամբողջ օրերը որսորդութեամբ էր
անցկացնում: Նա մտաւ չուգունէ դռնակով, որ բա-
ժանումէր անտառը պարտիզից և շեղուելով աւազով
ծածկած ճանապարհից՝ խոտերի վերայով վազեց դէպի
ամրոցի գլխաւոր դուռը:

Ռօլլէստօն ամրոցը միանգամայն նոր և բաւա-
կան անկանոն ճարտարապետութեամբ էր շինուած.
նա կառուցածէր Նղիսաբէղի ժամանակուայ ամրոց-
ների ձաշակով:

Ռօլլէստօնները գաղթեցին այստեղ հիւսիսից.
Գէորգի օրօրոցն ու նորա մօր վերջին բնակարանը մի
հին տուն էր Նօրթուսթերլանդում: Նրբ միստրիս
Ռօլլէստօնը ամուսնացաւ Գէորգի հօր հետ, թա-
խանձեց ծախել իւրեանց այս հին կացարանը, որ
արդէն մի քանի սերունդ ժառանգաբար ձեռքէ ձեռք
էր անցնում: Գլխաւոր պատճառներից մինը, որոնցով նա
բացատրեց այս տեղափոխութեան կարևորութիւնը,
այն էր, որ նա կարծումէր, թէ ինքը չի կարող տա-
նել հիւսիսի խիստ կլիման. գուցէ միստրիս Ռօլլէս-
տօնը այս դէպքում ուրիշ նպատակներ էլ ունէր աչքի
առաջ: Հին ամրոցը ուրիշ ձեռք անցաւ. նորա փո-
խանակ միւննոյն գնով Բերկշիր գքսութեան մէջ առ-
նուեցաւ նորը: Նոր ամրոցում նոր ծառաներ վար-
ձեցին. հին ընդոճիներէից միայն երկուսը տե-
ղափոխուեցան գերդաստանի հետ, այնէ Գէորգի
դայնակն ու ծերունի Ույիլեամբ, որ Ռօլլէստօնի

երիտասարդութեան ժամանակ նորա սպասաւորն էր:

Գէորգը կամոց ձեռքը տարաւ հրացանին, պա-
տուիրելով պայուսակն ու օրսը խոհանոցը տանել ու
վրայ ընկաւ դռանը: Նա զարմանքով տեսաւ, որ
դուռը ներսից փակած էր. ներսից ծաղրելով նայումէր
Երիկը: Նորա գեղեցիկ դէմքը այդ րոպէին այն աս-
տիճան չարութիւն ու նենգութիւն էր արտայայ-
տում, որ զգուանք պատճառեց Գէորգին: Երիկը կանգ-
նած էր նախասենեկում, հագնուած գեղեցիկ թաւ-
շեայ բաճկոն, մաքուր գուլպաներ ու կիսակօշիկներ,
գեղեցիկ սանրուած, մաքուր ու փայլուն. Գէորգը
թրջուածէր ու ցեխոտած, յոգնած ու անհամբեր:
Դոքա միմեանց նայումէին գլխից մինչև ոտքերը:

— Դուռը բաց, ձայն տուեց Գէորգը:

— Ձեմ բանայ, պատասխանեց Երիկը. մայրիկն
ասաց, որ դու ցեխոտ կօշիկներով չմտնես այստեղ:

Գէորգի դէմքը կրակոտեց:

— Ներս թող, պիտի շորերս փոխեմ, քանի որ
ձաշելու ժամանակը չէ: Ներս թող, թէ չէ կփռ-
մանես:

Երիկը լեզուն դուրս հանեց և ծամածռելով
պատասխանեց.

— Խոհանոցովն արի. այստեղ չես կարող մտնել:

Սակայն Գէորգը չզիջաւ եղծօր արարքներին,
որոնք արդէն չափից դուրս անտանելի էին. նորան—
ամրոցի ապագայ տիրօջը ներս չեն թողնում զարդա-
րած տանը և ստիպում են խոհանոցով մտնել:

Ի հարկէ, մեծ յիմարութիւն էր Գէորգի կողմից
այդպէս ցեխոտ մտնել ուզելը զարդարած տան մէջ,

բայց չպէտքէ զարմանալ դորա վերայ, որովհետեւ Երիկի յանդգնութիւնն էր, որ նորա կամակորութիւնը այս աստիճան գրգռեց: Նա երկար չմտածելով՝ բռնցքի հարուածով կոտորեց ապակին, դուռը բացեց ու մտաւ նննակը: Գէորգը դոհ մնալով իւր այս արարմունքից և ոչինչ ուշադրութիւն չդարձնելով եղբօրը, հանգիստ կերպով սկսեց մաքրել հրացանը: Երիկը թուցնելով ձեռքի մօտ դրած մօրակը՝ մօտեցաւ նոր սն ու զոյնից:

— Գու ի՞նչպէս համարձակեցար ապակին կոտրել: Իսկոյն մայրիկին կը գանգատուեմ: Ինչո՞ւ ես հրացանը ներս բերում այստեղ, մինչդեռ մայրիկը շատ վախումէ դորանից:

Այս ասելով նա մօրակը զարկեց Գէորգի դէմքին: Գէորգը դեղնեց. մօրակի հետքը պայծառ շերտի ձևով դրոշմուեցաւ նորա այտի վերայ. նա աջ ձեռքում բռնած հրացանի ձողը հասցրեց եղբօր գլխին: Արիւնը սկսաւ վազել դէմքի և այնտեղեց շապկի սպիտակ օձիքի վերայ: Գէորգը ահիջը վրայ ընկաւ նորան և արդէն կամենումէր օգնութեան կանչել, երբ արագ քայլերի ձայն լսուեց նորա ետեւից և յետ դառնալով՝ տեսաւ խորթ մօրը:

ԳԼՈՒԽ Բ.

Խ Ե Ղ Ճ Ս Ա Ն Խ Օ Ն

Միստրիս Ռօլլէստօնը ծնկաչոգ վայր ընկաւ, գրկեց իւր սիրելու գլուխը և ասղնեգործ թաշկի՛նակով սրբեց արիւնը նորա գունաթափ դէմքից: Նա ձայն ծալտուն չհաննեց, այլ մի բարկացոտ հայեացք ձգեց իւր խորթ որդու վերայ և Գէորգին այնպէս թուաց, թէ մարդկային դէմքի վերայ ամենեւին նկատած չէր այդ աստիճան չարութիւն ու ատելութիւն: Մի քանի վայրկենից յետոյ Երիկը բացեց աչքերը և ցոյց տալու համար, թէ վերքը մահացու չէ, սկսեց բոլոր ուժով գոռալ ու հայհոյել Գէորգին. նա պահանջումէր, որ մայրը նորան ծեծէր ու տանից դուրս անէր:

Աղմուկն ու աղաղակը վերջապէս միտէր Ռօլլէստօնի ականջին էլ հասան: Կարծահասակ ու հաստղիկ պարօնը գնդակի պէս ցած գլորուեց երկայն կաղնեայ սանդխտի վերայից և անակնկալ կերպով յայտնուեցաւ փոքրիկ խմբի մօտ նախասեննկում:

Միստէր Ռօլլէստօնը միմիայն նայեց կնօջ աչքերին և վճիռը արդէն պատրաստ էր: Նա տաք ու խիստ բնութիւն ունէր և բոպական բարկութիւնից ընդունակէր մինչև անգամ անարդար ընթացք բռնելու: Նա բռունցքը բարձրացնելով վրայ ընկաւ Գէորգին.

— Գնա՛ քո սենեակդ ու աչքիս մի՛ երևալ, զոյնեց նա. դու չես կարող քեզանից լաւ ու խելօք մար-

դոց հետ ապրել: Վաղը այս տունը կը թողնես ու կվերադառնաս ուսուցչի մօտ. այս վերջին արձակուրդներ, որ դու իմ տանս անցկացրիր:

Գէորգը փորձեց արդարանալ, բայց անօգուտ էր. ոչ ոք չկար կռուի վկայ, իսկ կոտորած ապակին, միստէր Ռօլլէստօնի կարծիքով, նոր ապացոյց էր իւր որդու անպատշաճ վարքագծի:

Գէորգը կամաց կամաց խելքը գլխին հաւաքեց. նորա արիւնը խառնուում էր, երբ մտածում էր հօր անարդար վարմունքի մասին: Գուցէ զղջար էլ միստէր Ռօլլէստօնը, եթէ նա իւր կամքի տէրը լինէր:

Դէմ առ դէմ ճաշի նստելով ամրոցի ընդարձակ սեղանատանը, միստէր և միստրիս Ռօլլէստօնները հազիւ թէ երկու երեք խօսք էին հանում բերանից: Տանտէրը դաժան կերպով լռած էր և համարեւ ոչինչ չէր ուտում. նորա դէմքը այնպիսի մութ արտայայտութիւն ունէր, կարծես թէ ինքն իւրեանից էլ բաւական չէր և արդէն զղջում էր որդու դէմ դործ դրած անչափ խստութիւնը:

Նրեկոյին Ռօլլէստօնը Գէորգին գրեց, որ եթէ նա միւս օրը առաւօտեան կգայ իւր առանձնասենեակը և կխոստանայ երբէք ոյժ գործ չդնել եղբօր դէմ, թոյլտուութիւն կստանայ ծննդեանը ամրոց վերադառնալու. բայց թէ նա ամենից առաջ պէտքէ նեղութիւն խնդրէր միստրիս Ռօլլէստօնից: Գէորգը նամակը կտոր կտոր արեց և հրաժարուեց խորթ մօրից ներողութիւն խնդրելուց. իսկ ինչ երիկին է վերաբերում, նա արդէն իւր արժանաւոր վարձը ստացել էր: Գէորգը սկզբում սրտանց զղջաց իւր

արարմունքը. նա ամաչում էր, երբ մտածում էր, թէ ինքը այնպէս խիստ զարկեց այն տղային, որ չորս տարով խրեանից փախ էր. բայց հօր անարդար վարմունքը կարծրացրեց նորա սիրտը և նորանում դարձեալ զարթեցան հպարտութիւն ու կամակորու-թիւնը: Այս դէպքը բարւոյ և չարի մի զօրեղ կռիւ զարթեցրեց, որ համարեւ միշտ նկատուում էր Գէորգի հոգու մէջ: Եթէ նորա հետ քաղցրութեամբ վարուէին, նա գուցէ իւր կողմից անշահասէր ու անձնուրաց գտնուէր, բայց երբ խորթ մօր արարմունքից համբերութիւնը կորցնելով՝ բարկութեամբ ու հպարտութեամբ սկսաւ վարուել, այն ժամանակ նա անգիտակցաբար դիպչում էր նորա շահերին:

Գէորգ Ռօլլէստօնը միւս առաւօտ թողեց ամբողջը առանց հօրը մնաս բարեաւ ասելու: Նա գնաց երկանիւ կառքով իւրեանց վաղեմի կառավար Ուլիլեամի հետ: Ոչ ոք նորան «բարի ծանապարհ» չասաց, ոչ ոք չուղիկեց նորան, բացի ծառայից, որ նորան առաւօտը վաղ նախաճաշ տուեց: Անիւնները պտտուում էին նախընթաց օրուայ անձրեկից գոյացած ցեխի մէջ, իսկ պայծառ արևը փայլում էր և թռչունները ուրախ ուրախ ճռուողում էին, մի ծառից միւսը թռչկոտելով: Գէորգը անցնելով գալարուն ճանապարհներով՝ շատ մտածում էր, թէ որքան ծանրէ հայրական տուն թողնելը: Ուլիլեամը տեսնելով, որ իւր մատաղահաս տէրը օխուրէ ու կնճռոտած, աշխատում էր նորան զուարճացնել. նա խօսք գցեց որսի, յաջողակ որսորդութեան առաջին նշանների վերայ: Խօսակցութեան նիւթի ընտրութիւնը յաջողակ չէր. մինչև

անդամ մօտակայ դաշտից բարձրացող կաքաւների կամ ճանապարհին պատահած Փոսիանի տեսքը՝ միմիայն շարժումէին Գէորգի բարկութիւնը. հրապուրիչ գոյներով նկարագրելով նորա առաջ այն զուարճութիւններն ու ուրախութիւնները, որոնցից զերկուեկ էր: Նոքա կայարանին հասան զնացքի ժամանակակէտից մի քանի լոպէ առաջ. Գէորգը ցած թռաւ կառքից ու ոչինչ քաղցր խօսք չասելով ծերունի ծառային, խեղճ պատուիրեց նորան պայուսակը տալ և շտապով զնաց տոմսակ վերցնելու:

Նրեք ժամին ճաշելով Լօնդոնում, Գէորգը Բրէյտօնի տոմսակ վերցրեց, ուր և հասաւ նոյն երեկոյին: Միտէր Ուայոֆիլդը արդէն ամբողջ առաւօտեան ստացած հեռագրից տեղեկացել էր ամեն բան: Նա զեռ նոր էր հիւանդութիւնից առողջացել և Գէորգին շատ ծանր ու բազմահոգ ձևով ընդունեց: Մեր հերոսը այնպէս էր տրամադրուած, որ աւելի կոպիտ սառնասրտութեամբ էր վերաբերուում դէպի ամենը ամենայն բանի մէջ: Նա իւր սովորական պարտպմունքն սկսեց և իւր զիւրադրգութեան և հոգեկան վատ զրութեան շորհիւ՝ իւրաքանչիւր օր աւելի ու աւելի կորցնումէր իւր դաստիարակի և չորս ընկերների յարգանքը:

Երիկը աննկատելի կերպով մեծ որդու տեղը բռնեց իւր հօր տանը: Նա մօտ տասնևմի տարեկան էր և մեծ մասամբ հօր մօտ էր ժամանակն անցկացնում: Մի առաւօտ միտէր Ռօլլէստօնը որսի տարաւ նորան: Որսորդական փոքրիկ խմբակը կազմումէին Ռօլլէստօնը, Երիկը, նորա դաստիարակը, որ ամբողջումէր ապրում,

զիւսաւոր որսորդը և երկու շուն — որոնցից մինը գեղեցիկ որսորդական շուն էր և կոչոււէր «Սանխօ» և առանձնապէս սիրելի էր Գէորգին: Ռօլլէստօնը չէ թէ միայն որսի տարաւ Երիկին, այլ և յանձնեց նորան Գէորգի հրացանը. նորան թոյլ տրուեցաւ երեք անգամ արձակել այն: Միտէրիս Ռօլլէստօնը պատշգամբը դուրս եկաւ իւր սիրելի որդուն ճանապարհ գցելու համար:

Որսորդները ճանապարհ ընկան: Երիկը հօր հետ միասին էր գնում, զլուխը հպարտութեամբ կախած և միանգամայն երջանիկ զգալով իւրեան, որ ձեռք էր բերել եղբօր հրացանը: Նրբ դաշտը մոտան, շներն առաջ վազեցին, այս և այն կողմը հոտոտելով և ագահութեամբ սրտը որոնելով: Երիկին խօսք էր տուած առաջին անգամ հրացանը արձակել, երբ միայն թռչուն կերևար: Յանկարծ Սանխօն կանգնեց, զլուխը շտապով աջ կողմը դարձրեց և թափը բարձրացրեց: Սանխօից մի քանի քայլ հեռու մի ջոկ կաքաւներ, թռւով տասներկու հատ, թռելը թափալով բարձրացան գետնի վերայից: Երիկը Ռօլլէստօնի հրամանով արձակեց հրացանը. յուսակաուր ձայներ լսուեցան ու կաքաւները բոլորը միասին վայր իջան մօտակայ դաշտի վերայ, իսկ իսկզ՝ Սանխօն Երիկի հրացանի գնդակներից մէջքին, զլին ու ոտին վերքեր ստանալով՝ արևելադաշտ վայր ընկաւ գետին: Միտէր Ռօլլէստօնը բարկութիւնից վախճը զլին չէր. որսորդները մոմնջումէին:

Ուրը ընդհատուեց: Միտէր Ռօլլէստօնը Երիկին պատուիրեց երկար ժամանակ այլ չէլա՝ ձեռք չտալ

հրացանին: Գույէ հենց մտածեց, թէ այս տղան չի կարող իւրեան այնպիսի լաւ ընկեր լինել որսի ժամանակ, ինչպիսին Գէորգն էր:

Սանխօն կենդանի էր, բայց ծանր վերաւորուած լինելով՝ երկար ժամանակ բանի պէտք չէր, այլ համբերում էր խոնարհութեամբ, որպիսի յատկութեամբ օրինակելի կարող էր լինել ինչպէս շատ մանուկներին, այնպէս և հասակաւոր մարդոց: Նա մի ժամանակ առողջացաւ, սակայն որսի համար պէտքական չէր:

Օրերն անցնումէին. վրայ հասան Նոյեմբերեան միգապատ օրերն ու ձմեռուայ երկայն գիշերները: Տարուայ այս ժամանակը ուսանող պատանիներին նախադուշակումէ Գրիստոսի ծննդեան արձակուրդի ու ուրախ աղմկալից խաղերի մօտենալը: Գէորգն անգամ, որ թէպէտև տանից ոչինչ լուր չունէր, ակամայ ուրախանումէր դորա մասին, զաղտնի յուսալով, որ ամեն բան կարողէ իւր կանոնաւոր ընթացքը ստանալ:

Բայց Ծննդից առաջ այլ ևս երկու դէպք պատահեցին, որոնք նորա վեճակի վերայ մեծ ազդեցութիւն ունեցան: Մի երեկոյ Նոյեմբերի կեսերքին սպասաւորը և միստրիս Ռօլլէստօնը կանչուեցան պարօնի առանձնասենեակը, որպէս զի նորա արած կտակի յաւելումին ստորագրին նոքա էլ իբրեւ վկաներ: Թէ ինչ էր գրուած այն յաւելումի մէջ, նոքա ևս չգիտէին, բայց սպասաւորը պարօնի դէմքին նայելով՝ այն եզրակացութեան հասաւ, որ այս գործը միտէր Գէորգի համար ոչինչ լաւ բան չէր նախադուշակում: Միւս դէպքը, — բայց սորա մասին առաջիկայ գլխում կը խօսենք:

ԳԼՈՒԽ Գ.

Կ Ե Ա Ն Ք Ե Ի Մ Ա Հ:

Գեկեմբերի պարզ ու թարմ առաւօտներէց մէկն էր: Ախոռապետներն ու ուղեկից ծառաները (չափար) անախնիալ հրաման ստացան, որ նոր կառք պատրաստեն: Ռօլլէստօնը նախաձաշելուց յետոյ նստեց նորանում և մօտաւ ամրոցի պարիսպը: Այս զբօսանքի նպատակը աղուէս որսալն էր: Միստրիս Ռօլլէստօնը երբէք որսին չէր մասնակցում, բայց սիրումէր նորան հեռուից նայել: Այդ տարին նա դեռ առաջին անգամէր ներկայ գտնուում որսին, ուր անշուշտ պիտի հաւաքուէին տեղական բոլոր երեւելի մարդիկը:

Միստրիս Ռօլլէստօնը իւր ամուսնու օգնութեամբ բարձրացաւ վերեւի նստարանը և քառաձի գեղեցիկ կառքը սկսաւ առաջ վազել: Ճանապարհին ամեն տեղ երեւումէին կարմրազգեստ որսորդներ, որոնք շտապումէին հաւաքուելու տեղը: Կարճ միջոց այնտեղ մնալուց յետոյ՝ միստրիս Ռօլլէստօնը տուն դառնալու ցանկութիւն յայտնեց: Ծառաները նստեցան կառքի ետեւի կողմը ու մեր որսորդները ճանապարհ ընկան դէպի տուն: Բայց մի փոքր տարածութիւն անցան թէ չէ, սկսաւ անձրեւել: Միստրիս Ռօլլէստօնը շտապով նստեց կառքի մէջ: Կառքի գլխին միայնակ մնալով Ռօլլէստօնը՝ կառավարումէր ձիաներին և կառքը առաջ էր գնում: Հողմը տխուր կերպով փչու-

մէր մերկ ծառերի միջով՝ խաւար մտածմունքներ բերելով իւր հետ: Արդեօք միտէր Ռօլլէստօնը այս միջոցին չլիշեց Գէորգին. նորա մտքովը չանցաւ, թէ որչափ մեծ զուարճութիւն կ'ստանաւ այն տղային այսպիսի զբօսանքը: Այսպէս թէ այնպէս, նա ականայ ինքն իրան ասումէր:

— Այո՛, սա անարդարութիւն է: Ես չափիցն անցկացրի. բայց սխալս կ'ուղղեմ:

Այդ միջոցին կառքը սահումէր բլրի վերայից. ձիաները տաքացել էին և քրտինքը թափուումէր նոցա վրայից: Միտէր Ռօլլէստօնը նկատեց, որ առջևի ձիաներից մինը կ'աղումէ. սմբակը հօ չե՞ ծակուել, կամ գուցէ նախ է կորցրել, մտածեց նա: Եւ դուրս թեքուեց կառքի միջից ու առաջ ձգուեցաւ՝ աւելի մօտից տեսնելու թէ բանն ինչու մէնէ: Յանկարծ մօտաւայ կ'աղնուց մի չոր ձիւղ կոտրուեցաւ, նորան քամու ուժով առաջ ձգեց ձիու գլխների մօտ. միւսները երկիւղեց կողքն անցան և կառքը թեքուեց կողքի վերայ. մի վայրկեան չանցաւ՝ ամեն բան կարգի ընկաւ: Միմիայն այդ վայրկեանին միտէր Ռօլլէստօնը հաւասարակշռութիւնը կորցնելով՝ վայր ընկաւ ձիու առաջ և շուտով իւրեան զգաց ձիու սմբակների տակ: Կատաղե ձիաները անսանձ մնալով՝ զարհուրեցին արագութեամբ սկսան առաջ վազել:

Միտերիս Ռօլլէստօնը խիտ վախենալով՝ պատուհանի ապակին վայր թողեց և բարձր ձայնով սկսաւ օգնութեան կանչել մարդուն, ենթադրելով, որ նա առաջուայ պէս վերելի նստարանի վերայ է նստած: Բայց չի գուր. այդ աղաղակներն

ու աղաւանքները չէին հասնում նորա ականջին:

Ձիաները վազումէին ճանապարհի ուղղութեամբ. կառքը մի տեսակ հրաշքով դեռ ևս ամբողջ էր: Միտերիս Ռօլլէստօնը այնպէս էր կառքի երեսմն այս ու երեսմն այն պատին զարկում, ինչպէս թռչունը վանդակում, մինչդեռ երկու ծառաները բոլոր ուժը գործէին դնում իւրեանց տեղը պինդ նստելու համար: Վերջապէս գիւղին հասնելով՝ կապը քանդուեց և առջևի երկու ձիաները բաժանուեցան կառքից. իսկ ետևի ձիաներին կանգնացրեց պանդոկապետ Զոն Մարտինը:

Միտերիս Ռօլլէստօնին հիւրանոց տարան: Զօն Մարտինը Ռօլլէստօնի ծառաներով ու գիւղացի երիտասարդներով գնաց որոնելու Ռօլլէստօնին: Ճանապարհին ամրոցից հեռու գտան նորա մարմինը. զգուշութեամբ վերցրին նորան ցեխից ու շալակեցին այն պատկառելի երկիւղի զգացմունքով, որ միշտ մահէ պատճառում:

ԳԼՈՒԽ Դ.

ՅՈՒԼԻՈՍ ԿԵՍԱՐ

Յիշած անցքերի հետեւեալ օրը Գէորգը քաղաքից դուրս գնաց զբօսնելու և ուղևորուեց «Սատանի փոս» անուանած փոքրիկ զառիվայրի կողմը, որտեղից ձգւումէր մերձակայ հովիտը: Օղը շատ սառն էր, որի ապացոյց կարողէր լինել Գէորգի կարմրած քիթը: Բոլոր շրջակայքը խիտ մառախուղով էր պատած և

ամալը բոլորովին սև գունով էր ներկուած: Գէորգը երկու ժամին դուրս եկաւ տանից և Սատանի դրի մօտ գտնուած հիւրանոցին հազիւ երեկոյեան հասաւ: Ձեռքերը զրպանները դնելով ու տխրութեամբ գլուխը կախելով, նա անցաւ հիւրանոցից և մոռածելով նայումէր հովտին, որ սևանումէր նորա ոտների մօտ:

Խղճ տղան հօր մասին էր մոռածում: Նա ամբողջը թողնելուց յետոյ ոչ մի տող գրութիւն չէր ստացել այնտեղից: Մնունդն արդէն մօտ էր, իսկ նա դեռ ևս չգիտէր, թէ կարողէ՞ր արդեօք այս արձակուրդն ևս տանն անցկացնել:

Յանկարծ մի կողմից վէձի ձայներ լսուեցան: Գէորգը մի քանի սաժէն ցած իջաւ և զարմանքով տեսաւ զառիվայրի մի փոքրիկ տափարակի վերայ հետեւեալ զարհուրելի ու հետաքրքիր տեսարանը:

Նրկու մարդ կոպիտ ու ցեխոտ, թաւշեայ ու գոյնզգոյն ասուէ շորերով, կռոււմէին մի նեղրի հետ, որը աբաբին տեսքով ու ձայնից նոցա յաղթող հակառակորդ էր թւում: Նեղրը հազնուած էր վերջին նորութեան զգեստ. արիւնք նորա ջարդած քիթից հոսելով՝ իջնումէր փողպատի վերայ:

— Ա՛յ, ա՛յ, ա՛յ, գոչեց նա, այժմ ի՛նչ կ'ստի ինձ իմ բարի տէրս:

Եւ դուրս խլուելով իւր հակառակորդներից մէկի ձեռքից, պատրաստուեց յարձակուելու միւսի վերայ, որ աւելի ցեխոտ ու զգուշ էր: Նեղրը ուղեւով իւր թշնամու ոտներին ծեծել, առաջ թեքեց նորա գանգրահիր գլուխը: Բայց այն սրիկան իսկոյն դուրս պրծաւ նորա ձեռքից և հարուածը դիպաւ

Գէորգին, որը հենց այդ միջոցին մօտեցել էր նոցա: Գէորգը յետ քաշուեց, բայց վայր չընկաւ, մինչդեռ նեղրը ընկաւ նորա ոտների մօտ. սա սկզբում Գէորգին էլ մի նոր հակառակորդ կարծեց: Բայց նայելով այն երիտասարդի գէմքին, որ քաղցրութեամբ նայումէր իւրեան, շտապով գետնից բարձրանալով ծունկ չողեց ու աղիոյորմ ձայնով ասաց նորան.

— Խղճացէ՛ք, պարոն, օգնեցէ՛ք ինձ, աղատեցէ՛ք խղճուկիս, տէ՛ր: Այս աւաղակները կողոպտեցին ինձ. ես սրիկաներից չեմ, տէ՛ր, անունս էլ Յուլիոս Կեսարէ:

— Ձեզ կողոպտեցի՞ն, հարցրեց Գէորգը:

— Սոքա իմ ժամացոյցս գողացան, տէ՛ր, ոսկէ ժամացոյցս:

Գէորգը ամենևին երկչոտ չէր: Դառնալով դէպի յափշտակողները՝ նա հպարտութեամբ նայեց նոցա ու հրամայական ձայնով ասաց.

— Տուէ՛ք այս նեղրին իւր ժամացոյցը:

— Հապա, Բե՛լ, ծաղրելով ասաց նոցանից մինը, սորան էլ մի լաւ ջարդենք:

— Ա՛յ, ա՛յ, այ, գոչեց Յուլիոս Կեսարը, թողէ՛ք դոցա, պարոն. դոքա շատ ուժեղ աւաղակներ են և շատ թունդ են ծեծում:

— Մենք էլ երկու ենք, սոքա էլ, պատասխանեց Գէորգը, եթէ դու շէկին բռնես, ես կաշխատեմ այ սորա ջանք դրստել:

Յուլիոս Կեսարը այլ ևս լսօքը չկրկնել տուեց: Նա դարձեալ գլուխն առաջ տանելով՝ ուժգնութեամբ յարձակուեց իւր թշնամու վերայ: Գէորգն էլ իւր կողմից պատրաստուեց իւր ոյժը չափելու հակառա-

կորդի վերայ, յոյսը դնելով իւր բռնցքով կռուելու ճաշակի վերայ: Տեղի փոքրութիւնը թոյլ չտուեց Վէորդին ձեռնամարտի կանոններին իրիտ հետեւելու, բայց չնայելով դժբանք, յաջողութիւնը դեռ նորա կողմն էր: Բայց ծնկների ցաւալուց, նա դեռ ևս քաջ էր զգում իւրեան, մինչդեռ նորա հակառակ կողմի ամբողջ գէմքը ուռցցքներով ու վէրքերով լիքնէր: Յայտնի չէ որքան կերկարէր կռիւը, եթէ նոր անձերի երեւոյլ չստիպէր կռուողներին կանգ առնել:

Ասիւն ընդհատուեց. Վէորդի հակառակորդը դրպանից հանեց Յուլիոս Ասարի ժամացոյցը և վայր ձգելով դետին, անամօթ լըբութեամբ աղաղակեց:

— Էյ, դու, նեգր, նայիր, ժամացոյցը քո գրպանից վայր ընկաւ:

Վէորդը բաւականին սառնութեամբ լսեց պանդոկապետի դովեստները, որ նորա արարքը համարեալ հերոսական քաջագործութիւն էր համարում և և հարկաւոր էր համարում աւաղակներին հալածել: սակայն Վէորդը ընդգիմնացաւ այս բանի:

Երբ նեգրը մի փոքր ուշքի եկաւ, ինչպէս շնորհակալութեան ծունկ չողեց Վէորդի առաջ:

— Սակայն ի՞նչ կկարծի իմ բարի տէրս, կրկնում էր նա անդադար:

Երևում էր, որ Յուլիոս Ասարը ծառայումէր Բրէյտօնում ապրող մի ծեր ու հիւանդ զօրապետի մօտ: Զօրապետ Մակ—Դուգալը կամեցել էր ներկայ լինել որսորդական ժողովին, որ այդ օրերում պէտքէ լինէր «Սատանի գբի» մօտ: Թոյլ առողջութեան

տէր լինելով՝ նա ուղարկել էր նեգրին ճանապարհները տեսնելու և իմանալու թէ, կարո՞ղէ նա օրինաւոր նախաճաշ գտնել հիւրանոցում:

Վէորդը ընդհատեց նեգրի խօսակցութիւնը և գլխարկը ճակատից վեր քաշելով՝ ճանապարհ ընկաւ դէպի տուն: Անցնելով մի փոքր տեղ՝ նա իւր ետեւից սարսափելի խռովոց լսեց և ակամայ յետ նայեց տեսնելու թէ վայրի դաղան հօ չ՞ի գալիս իւր ետեւից: Սա այն նեգրն էր, որին այնպէս անձնազոհութեամբ օգնեց ձախորդութեան ժամանակ:

— Մեղաւորեմ, տէր, թոյլ կտամ որ ձեզ հասցնեմ մինչև Բրէյտօն: Խօսք չկայ, որ երկուսով գնալը աւելի անվտանգ է, մանաւանդ որ դուցէ դուք կբարեհաճէք իմ տիրոջս հետ տեսնուիլ: Այն ժամանակ ես երջանիկ կլինեի, տէր:

Ճանապարհին նեգրը դարձեալ անդադար խօսումէր. երբեմն դովում էր Վէորդին, երբեմն էլ իւր անցածը պատմում:

Քաղաք մտնելիս՝ Վէորդը բաժանուեց իւր սեամօրթ բարեկամից ու դարձաւ տուն:

Հազիւ թէ զանգահարեց և ահա շտապով դռները բացուեցան ու նորա առաջ երևեցաւ նորա դաստիարակը մի հեռագիր էլ ձեռքին:

ԳԼՈՒԽ Ե.

ՆՈՐ ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆ

Միտէր Ուայտֆիլդը տխուր ու ծանր կերպով

ընդունեց Ռէորդին: Նա բռնեց սորա ձեռքը ու տա-
րաւ իւր առանձնասենեակը. ինչպէս և իցէ պատ-
րաստելով նորան մեզ արդէն յայտնի սարսափելի
լուրը հաղորդելու համար, նա ցոյց տուեց
հեռագիրը: Միտէր Ուայտֆիլդը բարի ու զգայուն
սիրտ ունէր և ծանր էր նորա համար տղայի սար-
սափելի ցաւը տեսնելը: Հեռագիրը միտորիս Ռօլլէս-
տօնի անունով չէր և մինչև անգամ նորա հրամա-
նովն էլ չէր ուղարկուած. միայն այն եղերական անց-
քից մի քանի օր անցնելուց յետոյ՝ Էրիկի դաստի-
արակի մէջ ծագել էր միտք, որ անդրանիկ որդին
ևս պիտի իմանայ իւր հօր յանկարծական մահը:
Ռէորդը կարիք չգգաց նոյն գիշերն և եթ ճանա-
պարհ ընկնել դէպի տուն. վճռեցին որ հետեւեալ
առաւօտը ուղևորուի: Խեղճ Ռէորդ, որ քան ցաւ էր
զգում նորա սիրտը, երբ նոյն գիշերը նա նստած էր
փոքրիկ մութ ննջարանում և ձեռքը լուսամտի
առաջնատախտակի վերայ դրած՝ անշարժ նայումէր
մութ երկնքին: Առտինը աղօտ էր լուսաւորում, խիստ
քամին մղումէր սև ամպերը և ցաւագին փչումէր պա-
տուհանի առջևից: Նա մտածումէր իւր հօր և նորա
վերջին բարկալեց խօսքերի վերայ «էլ ամենևին աչ-
քիս չեմ ետես», որոնք դեռ այժմ էլ հնչու- ՚ ին նորա
ականջին և դէմքը ձեռքերի մէջ ծածկելով, Ռէորդը
հեկեկումէր ինչպէս մի մանուկ: Յետոյ աշխատեց
մեկնել թէ ի՞նչպէս արդեօք կարող էր այդ դժբաղ-
տութիւնը պատահել. հեռագրում միայն ասուած էր
թէ «կառքի վերնաթոռից վայր ընկնելիս մեռաւ»:

Նորան տեսութիւն գնացին միտէր և միտորիս

Ուայտֆիլդները, որպէս զի կարողացածին չափ մտի-
թարնէ: Սկզբում նոքա այնպէս շփոթուած էին հե-
ռագրի զարհուրելի բովանդակութիւնից, որ ոչինչ
նկատողութիւն չարին նորա այդպիսի ուշ զբօսանքի
համար: Բայց երբ միտորիս Ուայտֆիլդը մոմ վառեց
նորա ննջարանում և մօտը նստեց, Ռէորդի դէմքի
վերայ կապտած տեղեր ու բծեր նկատեց: Այդ ժա-
մանակ Ռէորդը համոռօտապէս պատմեց, թէ ինչպէս
կռուեց Յուլիոս Աեսարին պաշտպանելու համար:
Չնայելով թէ այդ բոպէին որքան ցաւ էր զգում
Ռէորդը, սակայն և այնպէս նեղրի յիշատակը մի
ժպիտ արտադրեց նորա գունատ դէմքի վերայ: Բարի
կինը ուրախանալով նորա տխուր մտածմունքները
ցրուելու վերայ, սկսեց հարցուփորձ անել նոյն եղե-
լութեան մասին և գովել նորա քաջութիւնը, թէ-
պէտեւ ուրիշ ժամանակ անտեղի կհամարէր նորա
խառնուիլը ուրիշ կռուի մէջ: Սակայն Ռէորդը շու-
տով դարձեալ սկսեց իւրեան պատահած թշուառու-
թեան վերայ խօսել, աշխատումէր հաւատացնել նո-
րան իւր բոլոր ընտանեկան ցաւերն ու անյաջողու-
թիւնները և այն տանջող ցաւը, որ զգումէր՝ իւր
հօր վերջին խիստ խօսքերի վերայ մտածելիս:

— Նա հաւատացածեմ, որ հայրս վաղուց արդէն
կներէր ինձ, հառաչելով ասաց խեղճ պատանին, եթէ
խորթ մօրս ազգեցութիւնը չլինէր: Ո՛հ, նաեւ է
ատում ինձ, Էրիկն էլ:

Միտորիս Ուայտֆիլդը երկար ժամանակ նստած
էր Ռէորդի ննջարանում. նորան համոզեց որ մի փոքր
քան ուտի ու զինի խմի: Ռէորդը գրկեց նորան և

շնորհակալութիւն արաւ նորա բարութեան ու քաղցրութեան համար: Միստրիս Ուայտֆիլդը տուն դառնալով իւր մարդուն ասաց.

— Մինչև երեկ երեկոյ ես չէի սիրում Գէորգ Ռօլէստօնին. նա ինձ հպարտ ու գոռոզ էր թւում: Այժմ ո՛րքան ցաւումեմ նորա վերայ. խեղճը խիստ ցաւումէր հօր վերայ:

Միւս առաւօտ Գէորգը կարծես թէ զրկուել էր իւր բարի ու քաղցրիկ տեսքից. առաւօտը միտէր Ուայտֆիլդի հետ նախաճաշելիս նա խիստ գունամափ էր ու լուռ: Ինն ժամին կառքը նստեց ու գնաց իջևանը: Նորա բաղդից այն վազօնը, որով պիտի Լօնդօն գնար, ճանապարհորդներով լեքն էր: Լօնդօնը ծանր տպաւորութիւն ունեցաւ նորա վերայ. խիստ ձիւնէր գալիս ու փողոցները դատարկ էին: Նա արդէն մի իջևանից միւսը անցաւ, և խիստ բաւական զգաց իւրեան, երբ վերջապէս յաջողեց առաջին կառքի դատարկ վազօնը նստել:

Գնացքը շարժուեց: Գէորգը պատուհանը բացեց և առանձին ակորժանքով թարմ օդ էր շնչում: Յանկարծ նոյն վազօնի միւս կէսը տանող դռն ապակին մէկը բաղխեց. նա շուտով յետ նայեց և ապակու միջից տեսաւ մի կոորիկ դէմք, կոլոր քթով և շագանակափայլեցող աչքերով, որոնք անթարթ իւրեան էին նայում: Դուռը բացուեց և այնտեղ մտաւ համարեա՛ Գէորգի հասակով մի տղայ:

— Յոյս ունիմ, որ չեմ խանգարի ձեզ, Գէորգին դառնալով ասաց նորիկը: — Ասացէք, խնդրեմ, որ և իցէ փշրանք հօ չո՛ւնիք. մի քանի ճանճ էլ բաւա-

կան էր, սեկայն այս եղանակին ճանճ ո՛վ է տուել: Գէորգը ամենևին կատակների ակորժակ չունէր և ուզումէր արդէն կծու պատասխան տալ այն յանդուգն ուղեկցին, երբ տղան ձեռքերը բարձրացրեց և քմեւածաղորաշարժ ու խրոխտ ձևով ասաց.

— Ես ինձ համար չեմ խնդրում, այլ այս խեղճ մանկան համար, որ խիստ սոված է:

Այս որ ասաց նա ցոյց տուեց բերանին թուզթ ծածկած մի շնչ, որի մէջը կար մի մեծ ու փքուած դօրս:

— Ո՛ւՖ, ասաց Գէորգը և զգուշով երեսը յետ դարձրեց:

— Սա Թովմաս—գորսնէ, առանց շփոթուելու շարունակեց տղան. որ այդպէս անուանուեմէ ՚ի պատիւ ձեր ամենախոնարհ ծառայ Թովմաս Բարտօնի:

Նա թուզթը վերցրեց վրայից և շնչը շուտ տուեց իւր ձեռքի ափի մէջ. գորտը աւելի փքուեց և նորա աչքերը սկսան փայլել թանկագին տիների պէս: Գէորգը չկարողացաւ իւր անբաւականութիւնն ու նեղութիւնը թաքցնել, երբ ձանձրացնող տղան մօտեցրեց նորա աչքերին այն ձեռքը, որի վերայ բազմածէր զգուշի կնիքանին:

— Ցաւումեմ, ասաց Թովմասը հառաչելով. դուք, երևումէ, բնագէտ չէք: Մեծ վայելչութիւն է ինձ համար պարզ գիշերներին այս կնիքանիներին որոնելը: Ես տանը չորս հատ օձ ունիմ, մի քանի սալամանդր (մոդէս) ու դորտեր և բազմաթիւ տաքարին կնիքանիներ: Ես Զէնէտ անուանով կապիկ էլ ձեռք բերի: Մի տարուց յետոյ կամ աւելի ուշ Հնդկաստան

պէտքէ զնամ. այն ժամանակ ստիպուած կը լինեմ սիրածներիցս մեծ մասը թողնել: Յաւս այնէ, որ քոյրս հրաժարուով գորտերի ու օձերի խնամատարութիւնը ստանձնելուց, այնպէս որ ես ստիպուած մի զիւղացի տղայ պիտի վարձեմ, որ նոցա խնամէ, երբ ես ուսումնարան կ'լինեմ:

Գէորգը ամենեւին չէր խօսում: Շատախօս Թովմասը մի կողմ դրեց իւր գորտը ու ուշադրութեամբ նայելով ընկերօջը՝ վերջապէս հարցրեց.

— Ի՞նչ դուռնատ էք, ի՞նչ է պատահել ձեզ հիւանդ հօ չէք:

Գէորգն սկսեց լալ ու ցածր ձայնով ասաց.

— Նա առողջ եմ. բայց հօրս մահուան լուրը ստացայ:

Թովմաս Բարտօնի կարմիր դէմքը աւելի ևս կարմրեց:

— Ներեցէք ինձ: Եթէ ես այդ իմանայի, ամենեւին ձեզ ձանձրութիւն չէի պատճառի: Այ տե՛ս, միշտ այսպիսի անյաջողութիւնների եմ հանդիպում ես:

Նւ մեր նոր ծանօթը շտապով հեռացաւ և մտաւ իւր սենեակը ու դուռն էլ յետ դրեց:

— Ե՛հ, ոչինչ, միմիջաց Գէորգը և լուսամուտը գոցելով յետ նստեց անկիւնի մօտ:

Գնացքը մօտեցաւ լուսաւորուած իջևանին. հողաբլրակի վերայ այստեղ այնտեղ փայլումէին պատանիների ուրախ դէմքերը, որոնք դէպի տուն էին վազում Մանդեան տօնի պատճառով. նոցա խօսակցութեան ձայները հասնումէին Գէորգի ականջին:

Խեղճ տղան ծանր ախ քաշեց, երբ մտածեց որ ինքն ևս տունէ գնում: Նա իւրեան խիստ յոգնած էր զգում. երեկուան հարուածները ուշքի բերին նորան: Մի ուրախ ժամ էլ՝ էր մնացել նորան ամբողջը հասնելուց առաջ: Գէորգը զարհուրելով մտաբերեց այն գիշերը, որ պիտի անցկացնէր միւսնոյն յարկի տակ, ուր որ իւր հայրնէր մեռել: Ոչինչ բան չէր ընդհատում նորա տխուր մտածմունքները. վազօնի չափաւոր շարժողութիւնը կամաց կամաց օրօրումէր խեղճ Գէորգին, որը աննկատելի կերպով մտաւ խոր քնի մէջ:

ԳԼՈՒԽ Զ.

Հ Ի Գ Ե Հ

Մօտ կէս ժամից յետ Թովմաս Բարտօնը զարթեցրեց Գէորգին:

— Ինձ համար ցաւ է, ձայնեց նա, որ ձեզ անհանգիստ եմ անում, բայց բանն այնպէս է, որ եթէ ժամանակին այստեղեց դուրս չքաշուենք՝ բաններս բուրդ կ'լինի:

Գէորգը աչքերը բացեց. վաղօնը ծխով լիքնէր: Թովմասը շտապով պատուհանը բացեց, որ թարմ օդ մտնի: Այս կողմ, այն կողմ նայելով, երիտասարդները տեսան, որ ծուխը այն նստարանի տակից էր դուրս գալիս, որի հանդէպը Գէորգնէր նստած. նոքա լուսամտից դուրս նայեցին և տեսան լիքը ծուխ այն վաղօնի դռներում, որ ապրանքով լիքնէր. աւելի

հաւանական էր, որ հրդեհը այնտեղ պիտի լինէր, որտեղից էլ կրակը մօտեցել էր նոցա վազօնի ներքին մասնում: Ի՛նչ պէտք էր անել:

— Ա՛յ ես ձեզ ինչ կասեմ, վճռաբար ասաց Թովմասը, եթէ երկաթուղու վերակացուն իմաց չտանք՝ մենք այստեղ կորած ենք: Փոքր ինչ տաքանալը վատ չէ, սակայն հանաք բան չէ, եթէ պատահի որ մենք այստեղ կենդանի այրուենք:

Եւ լուսամտից դուրս նայելով՝ նա բոլոր ուժով գոռաց: Գէորգն էլ հետեւեց նորա օրինակին: Այսպէս նոքա փոքր միջոց գորգոռումէին որքան որ ոյժ ունէին: Բայց ոչինչ հետեւանք չունեցաւ այս. նոցա ոչ ոք չէր լսում, փորձեցին դռները բանալ, բայց երկուսն էս բանալիով փակած էին: Մեր տղայքը լուռ ու մունջ նայում էին միմեանց շփոթուած ու խռոված: Ծուխը հետզհետէ խտանում էր, նոցա այնպէս էր թւում, իբր թէ փայտը այրուելով ճայթում էր:

— Մեզ մի բան է մնում անելու, ասաց Թովմասը. վազօնիցը առանց դուռը բանալու մի կերպ դուրս դալ և որքան շուտ, այնքան լաւ:

Երկար չմտածելով՝ նա արգէն ռաի մէկը դրեց նստարանի վերայ և պատրաստ էր լուսամտից դուրս թռչելու, սակայն Գէորգը կանգնացրեց.

— Նս ձեզանից մեծ եմ ու ուժեղ, ասաց նա. դուք մի քանի վայրկեան էլ այստեղ մնացէ՛ք, մինչև ես մի կերպով կհասնեմ մեքենայի մօտ և կհաղորդեմ վերակացուն: Մեքենային շատ մօտ ենք. ես այն պատուանդանների վերայով կերթամ, որոնք ձգւում են վազօնների ուղղութեամբ. քանի անգամ

տեսել եմ վերակացուներին և պահապան ծառաներին նոյնն անելիս:

Թովմասը մի րոպէ մտածեց ու ասաց.

— Վատ չէ՝ ձեր մտածած հետքը, սակայն դուք միայնակ չպիտի գնաք ամենեւին: Մի րոպէ բռնեցէ՛ք իմ օձիքս, մինչև որ ես ոտքերս ամուր կգնեմ և ձայն կտամ:

Գէորգը ձեռքով պինդ բռնեց Թովմասի օձիքը և լուսամտից վայր թողեց նորան պատուանդանի վերայ. ձիւնը կուրացրեց նորան և հազիւ կարողացաւ ռաի կանգնել. նա մի րոպէում ամուր բռնեց լուսամտի փայտեայ շրջանակը, յետոյ զգուշութեամբ անցաւ հետեւեալ վազօնի մօտ: Այդ միջոցին Գէորգն էլ իջաւ. նորա երկայն ոտները օդումը շարժումէին՝ մինչև որ կարողացաւ գտնել պատուանդանը. նա էլ ձեռքով բռնեց լուսամտի շրջանակը և երկուսը միասին սկսան անցնել այն վտանգաւոր ճանապարհով:

Սառը խիստ քամին թափանցումէր համարեա նոցա ոսկրների մէջ. գնացքի արագ շարժողութիւնից նոցա շունչը կտրուում էր: Այն վազօնում գտնւողները, որոց մօտից ինչպէս ստուեր սահումէին մեր հերոսները, փաթաթած հանգիստ նստածէին իւրաքանչիւրն իւր անկիւնում, չկասկածելով թէ վտանգէ մօտենում իւրեանց: Այսպիսով տղայքը կամաց կամաց հասան մեքենային, ուր նոցա նկատեցին մեքենավարը և հնոցավառը Վերջինս զարմանքից աչքերը չռելով և բերանը բանալով՝ օգնեց նոցա մեքենայի փոքրիկ տախտակամածը բարձրանալու:

— Տէր իմ Աստուած, ի՞նչպէս եղաւ, որ դուք այստեղ ընկաք:

Շողեկառքի ձայնը միանգամայն խլացրեց ամենին և Գէորգը մեծ դժուարութեամբ կարողացաւ իւրեանց գալու պատճառը բացատրել: Հրդեհը չափազանց զարմացրեց և վախեցրեց մեքենավարին:

— Մինչև իջևանը մի մղօնից աւելի չէ մնացել, ասաց նա: Այնտեղ կիմանանք թէ ինչ է այդ: Ժամանակից առաջ կանգնեցնել երկաթուղին՝ միանգամայն անհնար է:

Մեր երկու ճանապարհորդները այնտեղ մնացին: Մեքենավարը սկսեց գնացքը կառավարել, իսկ հնոցավառը ածուխ ածել. չորսն էլ կամակորուրթեամբ լռած էին: Այնտեղ շատ դժուար էր խօսելն ու լսելը:

Թովմասը վտանգի լուրջին անգամ չէր մոռացել իւր գորտին: Վազօնից դուրս գալիս նա նորսն շէջը հանել էր ու դրել զրպանը և այժմ, երբ Գէորգի հետ կանգնած էր տախտակամածի վերայ՝ մեծ հիացումով լոյս աշխարհ հանեց նորան: Նորան նստեցրեց իւր ուսին և Գէորգին նշանացի/ հրաւիրելով ուշադրութիւն դարձնելու կենդանու անսովոր հասկացողութեանը, հրամայեց «Թովմասին» զբօսնել իւր ձեռքի վերայ: Գորտը փքեց իւր պարարտ մարմինը և կամաց կամաց սկսաւ առաջ գնալ. յանկարծ հողմի ուժգին հոսանքը անակնկալ կերպով վայր ձգեց նորան տղայի ձեռքից և գորտը անյայտացաւ: Աւաղ, նա յաւիտեան կորաւ:

Թովմասը դեռ ևս սուգ չարած իւր կորստի հա-

մար, երկաթուղին արդէն մօտեցաւ իջևանին: Սև ու խիտ ծուխ էր դուրս գալիս ապրանքի վազօնից և երբ դռները բացին, այնտեղից բոց դուրս եկաւ. նորան հարեան վազօնը, որի մէջ սկզբում երկու տըղայքն էին նստած, նոյնպէս սաստիկ ծխումէր: Բարեաղտաբար մի քանի լուպէի մէջ կրակը հանգցրին. երկու վնասուած վազօնները միւսներից հեռացրին և տասն լուպէ միջոցից յետոյ՝ երկաթուղին առաջ գնաց: Հրդեհի պատճառը անյայտ մնաց:

Այս փոքրիկ դէպքը, ընդհանուր վտանգը և ակամայ յարգանքի զգացմունքը դէպի երկու մոտազահասների ցուցած քաջութիւնն ու անտարբերութիւնը՝ նոցա մօտեցրեց միմեանց և Գէորգը բացուեց Թովմասի մօտ: Փարրինգտօն հասնելով՝ երեւաց, որ նոքա երկուսն էլ միեւնոյն ուղղութեամբ պիտի գնային: Թովմաս Բարտօնի հայրը մօտակայքում ընկտօր (*) էր և երեք—չորս մղոն Ռօլլէստօնների ամրոցից հեռուէր կենում: Տղայքը բարեկամաբար բաժանուեցան միմեանցից և խօսք տուին միմեանց շարունակելու իւրեանց ծանօթութիւնը: Այս բարեկամութիւնը, որ այնպէս օտարոտի կերպով ծագեցաւ, Գէորգի վիճակի վերայ, ինչպէս յետոյ կտեսնենք, մեծ ազդեցութիւն ունեցաւ: Թովմաս Բարտօնը կառքով գնաց տուն: Այն ինչ Գէորգը իջևանում մնաց, որ իւր ծանրոցը

*) Վիճակաւոր կամ բարեկարգիչ քահանայ. ընկտօր նոյնպէս նշանակումէ մի քանի բարձրագոյն քաղաքական ու հոգևոր ուսումնարանների վերատեսուչ ըստ ուսումնական մասին:

ստանայ և բոլորովին անակնկալ կերպով պատահեցաւ ծերունի Ուիլեամին:

— Թէպէտ ես ոչինչ պատուէր չստացայ, միստէր Գէորգ, այսինքն ուզումէի տանել միստէր Ռօլլէստօն, — բայց կնիքադրեցի, որ դուք այս գնացքով պիտի գա-
յիք ու համարձակեցի առաջ գալ քեզ: Արտասուքի կաթիլները կարկտի պէս թափւումէին Ուիլեամի աչ-
քերից քանի որ խօսումէր:

— Այդ ի՞նչպէս պատահեց, Ուիլեամ, խռպոտ ձայնով հարցրեց Գէորգը, այդ լուրը այնպէս անակն-
կալ կերպով հաղորդուեցաւ ինձ, որ դեռ այժմ ել
դժուարութեամբ եմ հաւատում դորան:

Ծերունի կառավարը պատմեց նորան այն ամենը,
ինչ որ գիտէր միստէր Ռօլլէստօնի մահուան մասին: Գէորգի
դէմքը ձիւնի պէս սպիտակեց և միայնակ
նստելով կառքի մէջ՝ արտասուքները անարգել սկսան
թափուել նորա աչքերից:

Ձիւնները լռիկ քայլերով վազումէին վա-
փուկ ձիւնի վերայ: Տեղ տեղ ծառերի մերկ ճիւղերի
միջեց երեւումէին տներում վառուող ճռագների
փայլերը:

Կառքը մօտեցաւ ամրոցին: Ահագին նախասե-
նեակը արօտ կերպով լուսաւորուած էր և վառարանն
էլ վառւումէր: Գերեզմանական լռութիւնից մի սրբա-
զան երկիւղ զգաց Գէորգը: Նորա տխուր մտածումնք-
ները ծառան ընդհատեց, որ բանալով սեղանատան
դուռը՝ բնիկների հրաւիրեց նորան:

— Մօտ ինն ժամնէ, տէ՛ր, ասաց նա ցածր,
հազիւ լսուող ձայնով. չէ՞ք կամենայ արդեօք փոքր

ինչ բան վայելէ: Միտորիս Ռօլլէստօնը սենեկից
դուրս չի գալիս, իսկ մ— Երիկը արդէն քնած է:

— Ես չեմ ընթրի, ասաց Գէորգը: — Սակայն,
լաւ, աւելացրեց նա. կարծեմ լաւ կլինի, եթէ փոքր
ինչ բան ուտեմ:

Նա նոյն խակ առաւօտունից ոչինչ չէր կերել և
պէտք է որ իւր ոյժերը ամրացնէր: Ներս մտաւ այն-
տիղ Երիկի դաստիարակը և մի քանի համակրական
խօսքերից յետոյ՝ հաղորդեց նորան հօր մահուան
մանրամասնութիւնները, որ նա արդէն լսել էր Ուի-
լեամից: Այս դաստիարակը մի բարի ու կարեկցող
մարդ էր, բայց Գէորգը մօտիկ չէր ճանաչում նորան
ու նորա հետ խօսակցութիւնը չկարողացաւ թեթե-
ւացնել իւր վշտերը: Գէորգը շուտով վերկացաւ սե-
ղանից ու առանձնացաւ իւր սենեակը: Բարձրացաւ
կաղնեայ բարձր սանդուղքը, անցաւ վերին պատըշ-
դամբը այն սենեկի մօտից, ուր հանդատացած էր
նորա հօր մարմինը, այնպէս զգուշութեամբ ու հան-
գարտ անցնելով, իբրեւ թէ ոչ թէ մահ, այլ հիւան-
դութիւն էր թաղաւորում այդ տանը և ծանր ու
ամուր քայլերը կարողէին հասնել հիւանդի նուրբ
լսելիքին: Նրբ նա խելքը դուրսը հաւաքեց ու հան-
գարտ նստաւ իւր անկողնի մէջ, իւրեան անտանելի
ծանր դրութեան մէջ զգաց: Այստեղ էր նա հօր
նամակը ստացել ու մերժել նորա ներողամտութիւնը:
Նա ամենայն բան կողհէր աշխարհիս մէջ, եթէ մի-
այն նորա հոգու մէջ բաժանուէր հօր յիշատակը.
այն զարհուրելի տեսարանի յիշատակից, որ մթնա-
ցրեց իւր՝ ամրոցում անցկացրած վերջին օրը:

ԳԼՈՒԽ Է.

Տ Խ Ո Ւ Ր Ա Ն Յ Ք:

Գէորգը երեք օր անցկացրեց ամրոցի մէջ և ոչ մի անգամ խորթ մօրը չտեսաւ: Սա իւր սենեկից չէր դուրս գալիս, այլ այնտեղ միայն Երիկը մօնել կարողէր: Մի հանգիսաւոր ու տխուր դրուածեան մէջ էր տունը: Գէորգը կամ իւր սենեկումն էր նստում և կամ միայնակ թափառումէր ամրոցի շուրջը. երկու թէերեք անգամ պատահեց նա Երիկին, բայց սա բարկացոտ ու սպառնալի ձևով էր հանդիպում նորան և ականայ էր պատասխանում նորա հարցերին: Թաղման նախընթաց երեկոյին միստրիս Ռօլլէստօնը դուրս եկաւ ճաշելու. խորթ մայրն ու խորթ որդին Ռօլլէստօնի մահից յետոյ առաջին անգամ այդտեղ պատահեցան միմեանց:

Երբ նա սգի շորերով և գունատ ու տխուր դէմքով մտաւ սեղանատունը, Գէորգի սիրտը շարժուեց. սա մօտեցաւ նորան համբուրելու մաքով: Սակայն միստրիս Ռօլլէստօնը միմիայն ձեռքը մեկնեց նորան և այնպէս չոր ու ցամաք խօսեց նորա հետ, որ Գէորգը հարկաւոր չհամարեց նորա հետ քաղցրութեամբ ու բարեկամաբար վարուել: Նա դեռ ևս համբերեալ մանուկէր և կարողէր միայն իւր վարքը ուրիշների վարքին նմանացնել:

Միստրիս Ռօլլէստօնը սեղանի առաջին տեղը նստեց. այնտեղ ընդամենը երեք մարդու համար էր

տեղ պատրաստած, երկուսը՝ սեղանի երկու ծայրերին և մինն էլ կողքին. Երիկի դաստիարակը բացակայ էր: Գէորգը հենց որ կամեցաւ հօր տեղը նստել, խորթ մայրը խիստ ձայնով նկատեց նորան:

— Այդտեղ մի նստէք, Գէորգ, այդտեղը երբէք ձեզ չի պատկանում:

Գէորգը ոչինչ չասեց, բայց երբ Երիկը նստումէր հօր տեղը՝ նա ձեռքը նորա ուսին դրեց և ասաց.

— Ես ամենից մեծ իրաւունք ունիմ հօրա տեղի վերայ. իմ ներկայութեան ժամանակ ոչոք չի կարող այդտեղ նստել:

— Դուք էլի ձերն էք անում, Գէորգ, տաքացած գոշեց միստրիս Ռօլլէստօնը. — դեռ այժմ էլ վիճում էք: Բայց ես ձեզ պիտի նկատեմ, որ երկուսիցդ՝ Երիկը աւելի մեծ իրաւունք ունի հօր տեղը բռնելու: Նստի՛ր, Երիկ:

Գէորգը մեծ դժուարութեամբ կարողացաւ իւրեան զսպել. արտասուքը խեղտումէին նորան: Նա կամոց դուրս գնաց սենեկից և մտաւ իւր սենեակը: Բայց խորթ մօր խօսքերը, թէ «երկուսիցդ՝ Երիկը աւելի մեծ իրաւունք ունի հօր տեղը բռնելու», երկար ժամանակ հնչումէին նորա ականջին և նա դեռ առաջին անգամ իւր հօր մահուան միջոցին զգաց, որ իւր զրուծիւնը պիտի փոխուի ամրոցի ժառանգութեան վերաբերութեամբ: Նա երկար մտածեց, թէ արդեօք ի՞նչ կարողէին նշանակել միստրիս Ռօլլէստօնի օտարոտի խօսքերը և վերջապէս այն եզրակացութեան հասաւ, որ այն խօսքերը ասած պիտի լինին միմիայն իւր հպարտութիւնը մեղմելու նպատակով:

Միւս առաւօտ եղանակը խառնուեց, գետինը դեռ տեղ տեղ ձիւնով էր ծածկած: Երկայն ծառուղու ուղղութեամբ ծանր կերպով առաջ էր ընթանում յուզարկաւորութեան հանդէսը: Միտէր Ռօլլէստօնի դիակին ուղեկցողների թիւը մեծ չէր: Հանգուցեալը մօտիկ արենակիցներից ոչ ոք չունէր կենդանի, հեռու ազգականները Անգղիայի հիւսիսումն էին բնակւում: Բացի երկու որդիներից, Ռօլլէստօնեան տան միակ ներկայացուցիչներն էին՝ նորա երկու հօրեղբորորդիքը, որոնք Լօնդոնումն էին բնակւում, նոցանից մինը Մայլս Ռօլլէստօնը յայտնի փաստաբանէր և շատ փորձուածէր իւր այդ արհեստի մէջ: Գերեզմանի վերայ հաւաքուեցան բաղմաթիւ վարձաբնակներ, ոմանք հետաքրքրութիւնից և ոմանք էլ հանգուցեալին պատուելու համար: Թաղման ժամանակ երկը իւր բարձրաձայն հեկեկանքով ու լացով ներկայ զանուոյնների կարեկցութիւնը շարժումէր. իսկ Գէորգը ընդհակառակն չէր լաց լինում: Նորա դուռնաւ դէմքը բոլորովին անդորր էր. նորան այնպէս էր թւում, թէ մի զարհուրելի քնի մէջնէր ինքը: Շուտով ամեն բան վերջացաւ:

Ուղեկցող խումբը հաւաքուեց ամրոցում: Միտորիս Ռօլլէստօնը, նորա քեռին, որ մի հասարակ ու չափահաս մարդ էր, և երկը խօսումէին սեղանատանը: Դահլիճում վառարանի մօտ նստած էին Գէորգն ու հանգուցեալի հօրեղբորորդիքը: Սոքա շատ քիչ էին խօսում միմեանց հետ և այն մի երկու խօսք միայն, կամ թէ զանազան հարցեր էին անում Գէորգին: Միտէր Մադիր շոտլանդացին բարձրահասակ ու

չէկ, երկայն մօրուքով մարդէր: Մայլս Ռօլլէստօնը, փաստաբանը, թէպէտև զեղիցիկ չէր, սակայն խելօք ու գրաւիչ դէմք ունէր: Նա իւր մասնագիտութեան շնորհիւ շատ մեծ վաստակ ունէր և բաւականաչափ ծախս. Մայլսը երիտասարդ ժամանակ ամուսնացաւ և շատ որդիք ունեցաւ:

Փաստաբան միտէր Հէյնսը, որ զբաղած էր Ռօլլէստօնի գործերով, մօտեցաւ վառարանին ու հանդարտութեամբ ասաց.

— Մենք բոլորովին պատրաստ ենք, պարոններ, բոլորովին պատրաստ ենք կտակը բանալուն ձեռնամուխ լինելու: Կկամենա՞ք հետեւել ինձ. գնանք, մատա՛ղ, դարձաւ նա Գէորգին:

Երեքը միասին լուռ ու մունջ գնացին նորա հետ սեղանատուն: Միտէր Հէյնսը նստելով սեղանի առաջ՝ ներկայ զանուոյններին ցոյց տուեց մի մեծ դրոշմած ծրար, որ, նորա ասելովը, գտնուել էր հանգուցեւրու գրասեղանի մէջ և մակագրին նայելով՝ նորա կտակնէր պարունակում: Նա ծրարը բացեց և սկսաւ բարձր ձայնով կարդալ:

Կտակը շատ պարզ էր. հանգուցեալը իւր կարողութիւնը ճիշդ այնպէս էր մասնագրել, որպէս կվայելէր: Կալուածքը անցնումէր անդրանիկ որդուն այն պարտաւորութեամբ, որ այրուն տարեկան մի յայտնի դումար արդիւնք հատուցանէր, որը այնու ամենայնիւ ապահովածէր ամուսնական զաջնագրի զօրութեամբ: Երկին, իբրև կրտսեր որդուն, կտակած էր 5,000 ֆունտ ստերլինգ. բացի սորանից, կտակի մէջ յիշուած էին մի քանի աննշան գումար-

ներ, որոնք կտակած էին հանդուցեալից կաղմակի անձերին և մի ի միջի այլոց՝ Մայլս Ռօլլէստօնին։ Վերջինս, միատրիս Ռօլլէստօնի հետ նշանակուածէր կտակակատար և որդւոց խնամակալ այն դէպքում, եթէ նոքա կտակողը մահից յետոյ անչափահաս կմնային։ Յետոյ դրուածէր թիւն ու ամիսը և նոյն իսկ միստէր Ռօլլէստօնի ու վկաների ստորագրութիւնը։ Կարգալը ընդհատուեց. ըստ երևութիւն կտակը աւարտուած էր։ Բայց միստէր Հէյնսը աչքերը ամենեւին չէր հեռացնում թղթից և վերջապէս ասաց.

— Այստեղ մի յաւելուած կայ մօտիկ ժամանակներում գրած։

Նա, ըստ երևութիւն, աչքի տակն անցկացրեց այն և նոքա դէմքի վերայ խորին զարմանք երևաց։

Յետոյ նայեց միատրիս Ռօլլէստօնին, որ արտասուքը աչքերին նստած էր վառարանի մօտ։ Սա շփոթուեցաւ։ Այնուհետև փաստաբանը դարձաւ Մայլս Ռօլլէստօնին շփոթուած ու տարակուսած.

— Սորանից փոքր ժամանակ առաջ ես այս կտակը գրեցի միստէր Ռօլլէստօնի համար, սիրելիս, սակայն զարմացմամբ գտնում եմ այստեղ անցեալ ամսի 13ին գրած մի յաւելուած։ Այս յաւելուածը հանդուցեալի ձեռքովէ գրուած և, ինչպէս երևումէ, կանոնական ոյժ պիտի ունենայ. սա զարհուրելի կերպով փոխումէ հոգեւոր կտակի կարգադրութիւնը։ Նս կարծումեմ, որ այն էլ պիտի կարգալ ձեռք մօտ։

— Այդպիսի փոփոխութեան պատճառը յիշուածէ այդտեղ, հարցրեց Մայլսը։

Այս որ ասաց, նա փաստաբանի ուսի մօտից նայեց թղթին, երբ արդէն նա բարձր ձայնով կարդումէր յաւելուածը։

Իսկ մի քանի տող էր միայն, սակայն բովանդակութիւնը բոլորովին հակառակ դիրք էր տալիս Ռօլլէստօնի որդւոց։ Նորանում ասուած էր, որ այն ամենը, ինչ որ անդրանիկ որդունէր կտակած՝ Էրիկին պիտի անցնէր, մինչդեռ Գէորգը 5,000 ֆունտ ստերլինգը պիտի ստանար, այն՝ ինչ որ առաջ կրտսեր որդուն էր կտակած։ Այդ փոփոխութեան պատճառը չէր յիշուած և կտակի մնացած կէտերը նոյն զօրութիւնն ունէին։

Գէորգը ուշադրութեամբ լսումէր կտակը. նա տեսաւ, որ միանգամայն իւր սպասածին պէս էր այն։ Բայց երբ բանը հասաւ յաւելուածին, նորա շահասիրութիւնը զօրացաւ։ Սկզբում նա չէ թէ այնքան իւր վիճակի փոփոխութեամբը շփոթուեց, այլ այն զարհուրելի մոքի վերայ, թէ ո՞րքան արդեօք խորը կերպով վերաւորուած ու բարկացած է եղած հայրը, որ իւրեան այդպիսի պատժի է ենթարկել։ Յետոյ նա յիշեց միատրիս Ռօլլէստօնի երեկուան խօսքերը։ Տեսնուեց, որ տեղէր նոցա բացատրութիւնը։ Ուրեմն խորթ մայրը արդէն գիտեցել էր յաւելուածի լինելը և անկասկած ինքն էր դրդել մարդուն այդպէս անել։ Գէորգը լաւ նայեց ներկայ դանդաղներին և նոցանից ամեն մէկի աչքերումն էլ նոյն կարծիքը նշմարեց։ Այս բանը խիստ շատ մխիթարեց նորան. «Ես հաւատացածեմ, միմիջայն նա ինքն իւրեան, որ սա է համոզել հօրս այդպէս անելու և

գիտեմ, որ նա միշտ ինձ երիկից աւելի էր սիրում»
Այս բոլոր մտքերը կայծակի արագութեամբ անցան Գէորգի գլխովը. յետոյ նա զգաց, որ բոլոր ներկայ գանուողները իւրեան էին նայում և շատ ցանկացաւ, որ միայնակ լինի: Նա տեղից վերկացաւ և ալէկոծութիւնից քիչ մնաց վայր ընկնէր: Մարդիքը հերթով առանձին կարեկցական արտայայտութեամբ մօտեցան նորան: Վերջապէս միստրիս Ռօլլէստօնը երիկի ձեռքից բռնեց և տարաւ նորան եղբօր մօտ: Նա Գէորգին համոզեց, որ շատ չախրի և խնդրեց որ Ռօլլէստօն ամբողջ առաջուայ պէս դարձեալ իւր առենը համարի: Այն զգացմունքը, որ Գէորգը ազգակցական կողմից էլ պարտական պէտքէ լինէր եղբօրն ու խորթ մօրը, աւելի զօրացրեց նորա ալէկոծութիւնը և առանց մի ձայն հանելու՝ շատարով դուրս գնաց սենեկից:

— Եւ չեմ համարձակում նորա ետեւից գնալ, կամ երիկին ուղարկել, ասաց միստրիս Ռօլլէստօնը:
— Դուք չէք կարող երեւակայել, թէ նա ինչպիսի տաք բնութիւն ունի. այս բանն էր՝ է, որ շատ դառնացնումէր նորա խեղճ հօրը:

Խօսելու ժամանակ յարտասուքը հեղեղի պէս թափուումէր նորա աչքերից, բայց չնայելով սորան՝ ունկնդիրների համակրութիւնը Գէորգի կողմէն և ո՛չ ոք նորան պատասխան չտուեց:

Շուտով ամենքը սկսան դնալ: Մայր Ռօլլէստօնը մարդ ուղարկեց Գէորգին խնդրելու, որ իւր գնալուց առաջ տեսութեան գայ իւրեան, բայց նորան ոչ մի տեղ չկարողացան գտնել:

Գէորգը որ տանից դուրս գնաց, անցաւ այն ճանապարհով, ուր արդէն փոքր ինչ առաջ անցնումէր յուղարկաւորութեան կառքը և ուր մենք առաջին անգամ պատահեցինք նորան, երբ անհոգ ու ուրախ, մինչև ծնկները ցնխոտ վերադառնումէր որսից: Այնուհետև ի՛նչպէս էր փոխուել նա. խեղճ տղայ:

Գլուխը կախելով ու ձեռքերը զրպաններում դարսելով՝ նա օխտութեամբ նայումէր թափուող ձիւնին: Գէորգը ճանապարհը փոխեց դէպի գիւղը և բաւական մեծ տարածութիւն անցնելով՝ մօտեցաւ Ռօլլէստօնեան հիւրանոցին: Նա, որ դեռ ևս օտանուհինք տարեկանէր, դարձաւ մխիթարութիւն գտնելու իւր պառաւ դայեակ Նօրա Սուլլիվանի մօտ (ինչպէս որ անուանումէին միստրիս Մարտինին փոքր ժամանակ), որ առաջուայ պէս խիստ շատ էր սիրում Գէորգին:

Ռօլլէստօնեան հիւրանոցը փողոցի կողմից բաւական տխուր տեսք ունէր, իսկ ներսից լոյս էր ուլայնարձակ: Ուղղակի դռան դիմաց մի սեղան էր շինած, որի վերայ դարսածէին զանազան մեծութեան ու ձևի շէշեր, փայլուն բաժակներ ու անագէ ամաններ: Աջ կողմը փոքրիկ հիւրասենեկի վառարանի մէջ կրակ էր վառած, որի լոյսը պայծառացրել էր պատուհանի մոյլ կարմիր վարագոյրները:

Գէորգը անհաստատ կերպով կանգնեց հիւրանոցի շէմքին. մի կողմից նա ուզումէր իւր դայեկի հետ բաց խօսելով թեթեւացնել իւր թախծութիւնը,

միւս կողմից վախենումէր նորա շատախօսութիւնից: Սինչև որ կմառածէր, ծանր քայլերի ձայներ լսուեցան և միտորիս Մարտինը երեւցաւ նորա մօտ:

ԳԼՈՒԽ Ը.

ՌՕԼԼԷՍՏՕՆԵԱՆ ՀԻՒՐԱՆՈՅԸ:

Միտորիս Մարտինի դէմքը լայն էր և մեծ. խօսակցութիւնը միանգամայն իրանդացունք: Նա սև ունէր հագին իւր պարոնի մահուան պատճառով. հագածը սև մետաքսեայ շրջադգեստ էր ու սպիտակ գոգնոց:

Չնայելով, որ երկար տարիներ Անգղիայումն էր անցկացրել, նա վերին աստիճանի պահպանելէր իր լանդական արտաբերութեան բոլոր առանձնութիւնները:

— Օ՛հ, միտէր Գէորգ, սիրելիս, ի՞նչ է պատահել, որ այս քամու ու բքի ժամանակ վերես կացել եկել:

— Ես շատ թշուառ եմ, Նօրա, պատասխանեց Գէորգը և նորա ձայնը սաստիկ ալեկոծութիւնեցը կարուեց:

— Ներս արի, աղանեա՛կս, այստե՛ղ արի, վառարանի մօտ տաքացի՛ր ու պատմիր ինձ ինչ որ քեզ պատահել է.

Միտորիս Մարտինը Գէորգին ներս տարաւ իւր հիւրասենեակը, վառարանին փայտ աւելացրեց և խեղճ տղային նստացնելով իւր լաւ բազկաթոռի

վերայ, ստիպեց նորան իւր ցաւերը յայտնել: Երբ նա կարճ կերպով պատմեց բոլորը՝ Նօրան զարհուրելով աղաղակեց.

— Վա՛հ, ուրեմն հանգուցեալ տէրս ձեզ ժառանգութիւնից զրկելէ՞, միտէր Գէորգ: Թշուա՛ռ, թշուա՛ռ, այս բոլորը նորա արածն է: Վա՛յ իմ օրիս, որ խեղճ տղայիս անգամ իւր հայրական տնից արտաքսուվեն... ա՛խ, ի՛նչքան ցաւէ...

Եւ երեսը գոգնոցի մէջ թաղցնելով՝ սկսաւ հեկեկալով լաց լինել և ամբողջ մարմնով տատանուել:

— Ես կարողեմ ամրոցում ապրել, եթէ կամենամ, Նօրա՛, բայց չեմ կամենում, ընդհատեց Գէորգը: Ինձ այնպէս է թւում, որ այլ ևս երբէք չեմ կարող հայրական տան չէմքը կոխել: Նոքա էլ չեն կարող ինձ ստիպել, որ իւրեանց հետ ապրեմ:

Նօրան շտապով գոգնոցը վայր թողեց և նոյնպէս շտապով ասաց.

— Ի հարկէ չպիտի ցանկանայ, էլ ո՛ւր կմնար նորա հպարտութիւնը, եթէ համաձայնէր ապրել այն տանը, որ իւրեանից խլելէն:

Մի քանի րոպէ բարձր ձայնով ախուվախ անելուց յետոյ, միտորիս Մարտինը երևակայեց վերջապէս, որ իւր կողմից այդպիսի վարմունքը ամենեւին չէ քաջալերի ու մխիթարի Գէորգին: Նա վերկացաւ, մագլըն ու դլխարկն հայելու առաջն ուղղեց և մի բաժակ զինի լցնելով՝ տուեց Գէորգին: Նորան ստիպեց խմել այն բաժակը և ձեռքը դնելով նորա ուսին ասաց.

— Սակայն, միտէր Գէորգ, սիրելիս, անյաջողու-

թեանը դուք պիտի այրական քաջութեամբ դիմադրէք և Աստուծով ամեն բան լաւ կերթայ:

Գէորգը ձեռքերով դէմքը ծածկեց ու սկսեց հեկեկալ:

— Նօրա՛, ի՞նչ անեմ: Նս այսօր չեմ կարող ամրոցը վերադառնալ: Զի՞ կարելի, որ մարդ ուղարկենք իմ բաներս բերեն և միստրիս Ռօլլէստօնին իմացնենք իմ ուր լինելս: Սակայն ո՛ւմ ինչ հոգնէ, թէ ես ուր եմ, հառաչելով աւելացրեց նա:

— Նս ի՛նչքան բաղդաւոր կլինեմ ու կհպարտանամ, եթէ դու ինձ մօտ հիւր կլինես, տէ՛ր, պատասխանեց Նօրան: — Իմ Զօնը, որ ամենաբարի ու լաւ մարդերից մէկնէ, մի վայրկենաւ ամրոցը կը հասնի:

Ասաց ու վազեց միստրիս Մարտինը իւր մարդու ետեւից:

Գէորգը յոգնած ու սոված նստածէր վառարանի մօտ: Գլուխը ձեռքին յենլով՝ տխրութեամբ նայումէր կրակին, որի վերայից երեւումէին զանազան ցնորական պատկերներ:

Նուտով ներս մտաւ Զօն Մարտինը, որ մի բարձրահասակ ու գեր տղամարդ էր, — Ռօլլէստօնեան հիւրանոցի արժանաւոր տէրն ու Նօրաի արժանաւոր ամուսինը: Նա մազէ վերարկու ունէր հագին և երկայնավիզ կոշիկներ: Նորա ձայնի հնչելնը անյայտանումէր շարժի մէջ, որով պատածէր նորա կարճ ու հաստ վիզը:

— Հրամայեցէք տանտիկնոջ կրակը նորոգել վառարանի մէջ, միստեր Գէորգ, ես իսկոյն կվերա-

դառնամ, ասաց նա: — Նամակով կամ բերանացի ոչինչ չէ՞ք ապսպարում:

— Միմիայն պայուսակս հարցրէք, ասաց Գէորգը, — ծառաներից մինը կտայ ձեզ: Թող միստրիս Ռօլլէստօնին ասեն, որ ես այստեղ եմ մնում, գոնէ այս գիշերս:

— Շատ լաւ, պարո՛ն, շատ լաւ, — և Զօնը շտապով դուրս գնաց, այն ինչ միստրիս Մարտինն էլ գնաց մի լաւ սենեակ պատրաստելու թանկագին հիւրի համար:

Գէորգի երկարատեւ բացակայութիւնը մեծ վերգովմունք պատճառեց ամրոցի մէջ: Մայլս Ռօլլէստօնը ամենեւին չէր ուզում առանց նորան մի անգամ էլ տեսնելու ճանապարհ ընկնել. բայց ստիպուածէր նոյն օրն և եթ Նոնիօն վերադառնալ: Նա իւր ազգականին մի քաղցրիկ նամակ թողեց այնտեղ, որով հրաւիրումէր նորան իւր մօտ Աէյդէնհամ, ուր ինչպէս յայտնումէր, պիտի խորհէին Գէորգի մտադրութիւններին մասին: Այնուհետեւ յիշեցնումէր, թէ հայրական ժառանգութեան կորուստը կարողէ յօգուտ Գէորգի ծառայել, եթէ նա կարող կլինի մարդուն վայելուչ քաջութեամբ ու անտարբերութեամբ վերաբերել նորան. որ նա կարողէ ընտրել իւր համար մի գիւղական հարստին հաւասար արժանաւոր գործ: «Քո անձնական միջոցները բաւական մեծ են, զրուակէր Մայլս Ռօլլէստօնը, որոնք կարողեն վայելուչ ճանապարհ բանալ քեզ կեանքի մէջ մտնելու, թէպէտ միւս կողմից նորա խիստ սահմանափակուած են քեզանում առողջ ու օգտակար գործունէութեան հա-

մոզմունքը ճշելու համար»։ Նամակը վերջանում էր կարեկցութեան ու յարգանքի արտայայտութիւններով։

Երբ Գէորգը հանգստացաւ ու մի փոքր բան կերու՛այլ ևս արդէն այնպէս մութ չէր կարծում իւր ապագան։ Մայրս Ռօլէստօնի նամակը, որ Մարտինը բերեց ամրոցից, աւելի անդորրացրեց նորան։

Գէորգը համոզեց տանտիրօջ, որ սա իւր շաքարօղին ու ծխաքարը իւր հիւրանոցը բերի ու շուտով երեքն էլ նստեցին վառարանի մօտ։ Գէորգը սկսեց թերթել լուսանկարներով լի մեծ յիշատագիրը (album) և մի տեսնէիր տանտիրօջ հպարտութիւնը, երբ համարեա՛ իւրաքանչիւր երեսին երևում էր նորա պատկերները զանազան դրութեամբ, ամենափոքր հասակում մանկական երկայն զգեստով, յետոյ կոլոլադէմ պատանի ժամանակ կարճ կրկնավարտիկով ու բաճկոնակով և վերջապէս տասնեհինգամեայ հասակում հանած։

Ջօնը խաշտեց շաքարօղին ու սկսեց ծխել, իսկ միտորիս Մարտինը խօսում էր Գէորգի հետ, այն յուսով՝ որ կարողանայ նորա սիրտը ուրախացնել։ Հին ժամացուցի կիւն իննը զարկեց։ Ջօնը դատարկեց բաժակը ու նայեց իւր կնոջը։

— Զէ՛, Ջօն, այլ ևս մի՛ պահանջիր, մի բաժակով բաւականացիր. դարձեալ զարհուրելի երազներդ կվզոյն քեզ ու ես էլ այդպիսի երազներից բաւական չարչարուել եմ։

Ջօնը բարձր ձայնով ծիծաղեց։

— Լսի՛ր, տիկի՛ն, ես հեռու ճանապարհ եմ գնացել ու եկել այս ցրտումն ու ձեան մէջ, այս

պատճառով էլ ՚ի պատիւ միստէր Գէորգի իրաւունք ունիմ երկրորդ բաժակն էլ խմել։ Կամենաս զրաւ կոնեմ (զրաւ կգամ), թէ միստէր Գէորգն էլ այդ կարծիքի չլինի։

— Դի հարկէ, Նօրա՛, մի բաժակ էլ շնորհեցէք սորան, — ամօթ չէ՞, որ խնայում էք սորանից մի բաժակ շաքարօղի։

Նօրան կամեցաւ ինչ որ պատասխանել, բայց այդ իսկ ըոպէին մէկը ամուր բաղնեց դռուը, որ եղանակի վատութեան պատճառով փակած էր։

ԳԼՈՒԽ Թ.

ԴԱՐՁԵԱԼ ՅՈՒԼԻՈՍ ԿԵՍԱՐԸ։

Դռան իւրաքանչիւր հարուածին հետեւում էր և մի տեսակ ողորմելի ճիւղ։ Գէորգը Ջօնի ու սորա ամուսնի հետ վրայ ընկաւ դռանը և երևակայեցէք նորա զարմանքը, երբ ճանաչեց իւր հին ծանօթ Յուլիոս Կեսարի ձայնը։ Ճանտէրը սողնակը շարժեց տեղից, դռուը բացեց և նեղրը ներս ընկաւ սենեակը։ Նա աւելի՛ թշուառ ու վաստակած տեսք ունէր, քան այն երեկոն, երբ Գէորգը պաշտպանեց նորան Սատանի — փոսի մէջ։

Այս օտարոտի պատկերը տեսնելով՝ միտորիս Մարտինը շփոթուեցաւ ու ձեռքերը վեր բարձրացրեց. ինքը Ջօնն էլ փոքր ինչ զարմացաւ։ Միմիայն Գէորգը անվրդով մնաց անշուշտ այն պատճառով, որ արդէն ծանօթ էր նեղրի հետ։ Յուլիոս Կեսարը կանգ-

նածէր, բայց նորա ծնկները ծալոււմ էին, ձեռքերը կախած ունէր, ատամները դողդողումէին և աչքերը մի առարկայից գէպի միւսն էին վազվզում:

— Մ'հ, բարի՛ մարդիկ, աղաղակեց նա վերջապէս. ես եկել եմ օգնութիւն խնդրելու ձեզանից իմ ծերունի տիրօջս համար, — մեր կառքը շուռ եկաւ մի խոր փոսի մօտ: Այս մատաղահաս պարոն էր, եթէ չեմ սխալուում, դարձաւ նա Գէորգին, որ մի քանի օր սորանից առաջ աղատեց ինձ Սատանի— փոսի մօտ: Տէ՛ր, բարութիւն արէք, դոցա խնդրեցէք, որ իմ ծերունի տիրօջս օգնեն: Ուհ, ուհ, ի՛նչ զարհուրելի ցուրտ է (խեղճ նեղրի ոտները դողում էին) խնդրեմ փոքր ինչ բան տուէք խմելու:

Նորան խկոյն բերեց Յուլիոս Աեսարի համար մի բաժակ օղի: Գէորգը ամեն բան պատմեց, ինչ որ զիտէր նեղրի մօտին և Աեսարն էլ իւր կողմից բացատրեց, թէ իւր տէրը — Գեներալ Մակ — Գուգալը Փարիզումն իջեանի ճանապարհին — իւր փեսի ընկալաւ մէջ կառքից վայր է ընկել: Ինքը Յուլիոս Աեսարը կառավարի հետ կառքը դուրսէ քաշել և աշխատել են ուղղել, բայց երևացելէ, որ կառքի ղեակը կոտրուած է և անհնար է եղել ճանապարհ շարունակելը և որ ներկայ ըսպէիս գեներալը նստած է կառքի մէջ ճանապարհի մէջ տեղը:

— Ես օգնութիւն խնդրելու եկայ, աւելացրեց նեղրը, պարոնս մտածման ու յուսահատութեան մէջէ. նա թոյլ կազմուածք ունի և չի կարող ցրտին դիմանալ:

— Ձեր ծերունի տէրը ՚ի հարկէ ուրախ չէ լինի

ցրտումը նստելու, ասաց Նորան — Ձո՛ն, դարձեալ պիտի սուլակդ լծես ու պարոնին այստեղ հասցնես:

— Դու անդադար դորձ չես պակասցնում ինձ, Նորա, վրայ բերաւ Ձօնը և մի աչքը շաքարօղու ու ծխաքարշի վերայ անկելով՝ տեղեց վերկացաւ:

Անօջ մօտից անցնելով Ձօնը կամաց ձեռքը քսեց նորա այտին, սա էլ փոխարէնը մի սիրային, բայց ծանր ապտակ զարնելով՝ գնաց սենեակ պատրաստելու զօրապետի համար:

Գէորգը առանձնացաւ և պառկեց: Նա սկսաւ մտաբերել այն բոլոր դժբաղտութիւնները, որոնք վերջին ժամանակներում անցած էին իւր գլխով, այնէ, հօր հետ ունեցած վէճը, նորա յանկարծակի մահը և իւր զղջումը: Յետոյ կենդանի կերպով պատկերացրեց իւրեան ամբողջ տեսարանը թէ թաղման և թէ կտակի ընթերցման, որը զօրեց նորան ժառանգութիւնից: Բայց չնայելով այդ օրուայ բազմաթիւ փորձանքներին և իւր յոյսերի ու ապագայի յանկարծակի փոփոխութեանը՝ նա զորմացմամբ նկատեց և զգաց, որ ինքը ամենեւին այնքան թշուառ չէ՛, որքան մի քանի ժամ առաջ էր զգում իւրեան և շուտով քաղցր քնով քնեց:

Սույլակը նորից լծուեց ու մի քանի ընկերայ յետոյ Ձօն Մարտինն ու Յուլիոս Աեսարը նորա մէջ նստած զնումէին: Շուտով նոքա գիշերուան մթութեան մէջ որոշեցին կոտրուած կառքը, որից լուումէր անհամբեր զօրապետի բարկացող ձայները:

— Իսկոյն, տէ՛ր, իսկոյն, Յուլիոս Աեսարը արգէն մօտէ, բարձր ձայնով աղաղակեց նեղրը:

Փոքր ինչ խօսելուց յետոյ, զօրապետը վճռեց սայլակը նստել ու Ձօնի հետ միասին գնալ փեսի պաշտօնավայրը, իսկ կոտրած կառքն ու ամբողջ կայքը նեղրի հոգացողութեանը յանձնել: Պաշտօնավայրը գիւղից հեռու էր, իսկ ըէկտօրը ոչ այլ ոք էր, բայց եթէ մեր ծանօթ Թովմաս Բարտօնի հայրը, որ զօրապետ Մակ — Գուգալի ազգականն էր: Զօրապետը բարեյաջող կերպով տեղ հասաւ: Ձօն Մարտինը տուն վերադառնալով՝ տեսաւ Յուլիոս Կեսարին ու նորա հետ քարշ եկող բեռնաւորած կառքը: Նորան մի փոքր նեղացաւ, որ զօրապետի ընդունելութեան համար իւր տեսած պատրաստութիւնը՝ ՚ի զուր անցաւ, բայց շուտով նեղութիւնն անցաւ ու վերջապէս երկու ամուսինները քաշուեցան հանգստանալու:

Միւս առաւօտ այնպիսի պայծառ արև էր, որ դժուար էր հաւատալ, թէ դա Մենդեան առաջին օրն էր. բոլոր գետինն ու ծառերը ձիւնովէին ծածկուած: Ձմեռը փայլումէր իւր բոլոր գեղեցկութեամբ: Ռօլլէստօնեան հիւրանոցի առաջ դռնուած ջրմպակի շուրջը փայլումէին սառցի պտուկներ: Նրբ Գէորգը թարմ օդ շնչելու համար գլուխը պատուհանից դուրս տարաւ՝ հեռուից սմբակների խուլ զրոփիւն լսեց: Այդ ձայնը աւելի սաստկանումէր, կաղնու ճիւղերը ճանապարհը թաղցնում էին նորանից, բայց մի ըրպէից յետ, մանելով հիւրասենեակը, բաց դռնից տեսաւ մի ձիաւոր մարդ, որ ուղղակի մօտեցաւ բակի դռանը: Նկողը կանգնելով՝ մի թեթև ու քնքոյշ կերպով զարկեց իւր հաստամարմին ձիուն: Յանկարծ

նա շուռ եկաւ. և Գէորգը մեծ զարմանքով նկատեց, որ եկողը Թովմաս Բարտօնն էր:

Սա շտապով ձիուց վայր թռաւ ու գնաց Գէորգի մօտ

— Օ՛հ, էլ այսպիսի երջանկութիւն կլինի՞, ասաց Թովմասը. ես այժմ գնումէի Ռօլլէստօն ամբողջը ձեր մասին մի տեղեկութիւն ստանալու և այստեղ հիւրանոցի առաջ մի ըրպէ կանգնեցի ճանապարհն իմանալու համար, բայց յանկարծ՝ այս ի՞նչ եմ տեսնում:

— Ի՛նչքան քաղցր է ինձ համար, որ դուք կամեցել էք ինձ մտաբերել, Թովմաս, այն էլ այսպէս առաւօտը վաղ: Նս դեռ չեմ էլ նախաձաշել, դեռ ինն ժամն է:

— Իսկ ես ութին նախաձաշեցի, ասաց Թովմասը: — Նրեկ երեկոյեան մեղ մօտ հիւր եկաւ ծերունի հօրեղբայրս, իսկ նորա համար օրը աքլորականչին (հաւախօս) է լուսանում: Հնդկաստանում նա սովորել է դեռ լոյսը չբացուած վերկենալ և նոյն կարգով է գնում այստեղ էլ: Բայց ես պատրաստ եմ, եթէ կհաճիք, սկզբից սկսել պատմութիւնս. սակայն դեռ դուք ինձ պատմեցէք, թէ ինչ էք շինում այստեղ:

Գէորգը պատուիրեց ձին ախոռը տանել և Թովմասին նախաձաշի հրաւիրեց: Ռօլլէստօնը կարճ կերպով պատմեց ընկերօջ իւր վիճակի փոփոխութիւնը: Անցած օրուայ անցքերը յիշելով, խեղճ աղան մի թիֆայ չկարողացաւ ուտել, այն ինչ Թովմասը երկուսի չափ էր ուտում և դժուար կարելի էր հաւա-

տալ, թէ նա այդ երկրորդ անգամէն նախաճաշումէ Գանի որ Գէորգը հաւատացնումէր նորան իւր անյա-
ջողութիւնները, Թովմասը ահամայ կամօք ստեպուած
էր ամեն հնարք դործ դնել՝ նորան քաջալիրիլու
ու զուարճացնելու համար։ Նա համարեա՞ր բռնի
կերպով հրաւիրումէր նորան իւրեանց տուն։

— Բաւականէ միայն, որ ես հօրս պատմեմ ձեր
անցքը և նա չի հանդստանայ, մինչև որ հիւր չէք
գալ մեզ մօտ։ Իմ հայրս մի շատ բարի, ուրախ ու
քաղցր մարդէ։ Մանաւանդ, դուք լաւ դիտէք, որ
անխելքութիւնէ այստեղ կատարեալ միայնութեան
մէջ անցնել առաջնից։ Մենքեան տօնը։

Բայց Գէորգը լսել անգամ չկամեցաւ։

— Նա չեմ կարող մոռանալ, որ դեռ երեկ եմ
հօրս թաղել, ասաց նա։ — Դուք շատ բարի էք,
բայց եթէ մինչև անգամ ձեր հայրն ինքը խնդրէր,
որ գայի ձեզ մօտ հիւր, այնու ամենայնիւ ես դեռ
ևս չեմ կարող գալ։

Թովմասը ամենևին նպատակի չհասաւ։ Նա մըա-
քումը դրեց, որ կարելոյն չափ շուտ շուտ այցելել
նորան և փորձի, թէ արդեօք իւր հօր համոզելն էլ
ոչինչ ազդեցութիւն չի՞ ունենայ իւր բարեկամի
վերայ։

Մենքեան օրերը հասան։ Գէորգը ոչինչ լուր
չունէր ամրոցից։ Մի անգամ Միոտէր Բարտօնը Գէ-
որգին այցելեց հիւրանոցում և հրաւիրեց իւրեանց
տուն։ Նա համոզեց Գէորգին խորթ մօրը մի հա-
մեստ նամակ գրել ու մի քանի տող էլ իւր խնամա-
կալ Մայրս Ռօլլէստօնին, յայտնելով, որ ինքը հրաւեր

է ստացել Դոմբլէտօնեան ընկտօրից ու մտադիր է
օգուտ քաղել նոցա այդ բարեկամութիւնից։

Միտարիս Ռօլլէստօնից նա պատասխան չտա-
ցաւ, իսկ խնամակալը բարեկամական սիրով ու հո-
գացողութեամբ ուղարկեց նորան առձեռն ծախսելու
համար մի փոքրիկ գումար և հրաւեր՝ այցելելու
իւրեան։

Նօրան ուրախ էր, որ իւր «ազնիւ պա-
տանին» գնումէ ընկտօրի մօտ հիւր, թէպէտ մեծ
բաղաւաղութիւն էր նորա համար, եթէ Գէորգը
իւր մօտ մնար։

— Նա այստեղ միայնութեան մէջէ, ասումէր
նա իւր ամուսնուն։ — Ինձ շատ մխլթարական մտած-
մունք կլինի, որ նա իւր հասակակից հասարակու-
թեան մէջ ժամանակ կանցկացնի։

Նոր տարու նախընթաց օրը ճաշից առաջ Գէ-
որգը հասաւ Բարտօնի տուն։ Նոցա տունը կառու-
ցածէր մի բլրակի զառիվայրի վերայ, մի հնաշէն
եկեղեցու մօտ, մի փոքրիկ գալարուն ճանապարհ
այգու միջով տանումէր գերեզմանատունը։

Փոքրիկ կառքի մէջ Թովմասի հետ նստած ժա-
մանակ Գէորգը իւրեան հանգիստ ու լաւ դրութեան
մէջ էր զգում։ Լուսամուտների փեղկերը գեռ բացելն
և պայծառ լոյսը ներս էր թափանցում ապակիների
միջից, տան առաջ երկայն ու գունատ շերտեր ձևա-
կերպելով։ Շների բարձրաձայն հաչոցը յայտնեց
տղայոց գալուստը։ Դուռը արդէն բացուեց դեռ նոցա
կառքից իջնելուց առաջ։ Գէորգը շտապով վայր թը-
ռաւ և տեսաւ իւր առաջ միսակր Բարտօնի բարե-

Համբոյր դէմքը, որ բարեկամաբար սեղմեց նորա սառած ձեռքը:

Ամեն հասակի ու ցեղի շներ, թէ մեծ ու թէ փոքր, պառկածէին կամ վազվզումէին նախատեսելով և հոտոտում հիւրին: Յանկարծ Գէորգը նոյն իսկ ականջի մօտ մի տեսակ օտարոտի երգի ձայն լսեց և մի փոքրիկ, թաւամազ թաթ՝ սահեց նորա ձեռքի վերայից: Նա իսկոյն շուռ եկաւ, մօտը կանգնողը թովմասն էր եղել:

— Պարոն, ասաց թովմասը, թոյլ տուէք ինձ մի անձն ներկայացնել ձեզ, որը մեծ դեր է խաղում այս տանը, դա լէզի Զէնէտն է — կապիկը:

ԳԼՈՒԽ Ժ.

ԴԱՄԲԼԵՏՈՆԵԱՆ ԹԵՄԸ,

Բոլոր ներկայ գտնուողները, որոնք բացի կապիկներից ու շներից չորս հոգի էին, ջերմ սիրով ու բարեկամաբար ընդունեցին Գէորգին: Միտէր Բարտօնը, որ մի բարձրահասակ ու թխադէմ մարդէր ուրախ աչքերով ու կարճ սպիտակ մազերով, քաղցրիկ ժպիտներ էր ընծայում նորան. գլուխը հօրը յեցած՝ կանգնածէր թովմասի տառներկու տարեկան քոյր՝ Ռօդա Բարտօնը, որը հօր հետ դուրսէր եկել հիւրին ընդունելու մօքով:

Դահլիճի դռներին կանգնածէր մի անձն, որի ահագին դէմքը առաջին հայեացքով սարսափեցնու-

մէր մարդուն: Դա գններալ Մակ—Գուգալն էր, մի շատ բարձր ու լայնաթիկունք ծերունի:

— Ի՛նչ է, Բարտօն, չլինի՞ թէ այդ տղայոց ամբողջ դիշեր նախասենեկումն ես պահելու: Ես դեռ այստեղ էլ ցրտից սառեցայ:

Միտէր Բարտօնը ծիծաղեց և բոլորին ներս տարաւ հիւրասենեակը: Փոքր ժամանակից յետոյ տղայքը առանձնացան իւրեանց սենեակները, որ շուրերը փոխեն: Գէորգին թովմասի սենեկի մօտ մի առանձին սենեակ տրուեցաւ:

— Գիտե՞ս ինչ կայ, ասումէր թովմասը, Ռօդան մի նոր դառտիարակչուհի ունի, որ դեռ երկու երեք օրէ ինչ եկելէ: Նա Ծրտնախցի է ու շատ դժուարութեամբ է Անգղիերէն բան հասկացնում: Մենք բոլորս Ծրտնախցիէն շատ վատ ենք հասկանում, բացի հօրեղբօրիցս և սա է միշտ նորա հետ խօսում:

— Լսի՛ր, թովմաս, այդ մէկ քոյրն ունիս մի-ա՜յն, ընդհատեց Գէորգը:

— Այո՛. հայրս մի անպիտան տղայ ունի և մի միայն կատու — աղջիկ: Սակայն առաջին հայեացքից դժուար կհաւատայ մարդ, թէ Ռօդան չանգեր կարողէ ունենալ: Հա՛, ես պատրաստումէի մի բան պատմելու: Այ, միտս եկաւ. տիկին Ռուժէվիլը խնդրեց ինձ, որ իւրեան Անգղիարէն լեզուով գեղեցիկ խօսքեր ու նախադասութիւններ սովորցնեմ: Ես կատարեցի նորա ցանկութիւնն ու յոյս ունիմ, որ ինձ կյաջողել լսել նորանից՝ իմ սովորցրած խօսքերս:

Թովմասը ծիծաղեց կարծես թուլացաւ և այսպիսով աշխատումէր զուարճութիւն պատճառել ըն-

երիտասարդի համար, ով միայն հակուժն ունի դէպի
զինուորական կեանքն ու արկածները: Միևնոյն զի-
շերը Գէորգը նամակ գրեց Մայլս Ռօլլէստօնին, որով
խնդրում էր նորա համաձայնութիւնը իւր ընտրած
նպատակի համար:

Այսպիսով նոր տարին աւելի բաղտաւորու-
թեամբ սկսուեց մեր հերոսի համար, քան կարելի
էր սպասել: Նա արդէն կատարեալ կերպով հաշ-
տուեցաւ իւր նոր վեճակի հետ ու յուսով սպասու-
մէր իւր ապագային:

ԳԼՈՒԽ ԺԸ.

ԾՆՆԴԵԱՆ ՏՕՆԻՆ ԾՈՎԻ ՎԵՐԱՅ:

18.. Թուի Դեկտեմբերի 20ը նշանաւոր էր Գէ-
որգի կեանքի մէջ մի երևելի անցքով: Սօսուհամպ-
տօն քաղաքի փողոցները դատարկ էին, ցեխոտ ու
տխուր. նաւահանգիստը փոքր ինչ մաքուր էր և
աւելի կենդանութիւն էր ցոյց տալիս: Գէորգն ու
Թովմասը այդ օրը ճանապարհ պիտի ընկնէին դէպի
Հնդկաստան. նոքա արդէն «Գանդէս» շոգենաւի
տախտակամածի վերայ էին կանգնած: Տղայոց ու-
ղեկցում էին Մայլս Ռօլլէստօնն ու միստէր Բարտօնը:
Գէորգը առանց մի առանձին ցաւակցութեան թող-
նումէր իւր հայրենիքը: Նորա համար ամենից ծանրը
նորա Մարտինից բաժանուելն էր:

Շոգենաւի զանգի ձայնը լսուեց, որ ազգական-
ներին ու ուղեկցողներին հրաւիրումէր ափը վերա-

դառնալ: Մայլս Ռօլլէստօնն ու միստէր Բարտօնը վեր-
ջին անգամ էլ սղմեցին մատաղահաս տղայոց ձեռ-
ները: Շուտով շոգենաւը նաւահանգստից հեռացաւ:

Գուրաք ցուրտ էր և երկու տղայքը շուտով
ներս մօտն նաւասենեակը, ուր այլ ևս կային Մադ-
րաս ուղեւորուող երկու երիտասարդներ: Նոցանից
մինը, Պիտէր Գէյիէրը, պառկածէր կախ ընկած
մահճի մէջ և սկզբիցն և եթ ծովային հիւանդու-
թեան նշաններն զգալով իւր համար կոնք էր պատ-
րաստել: Միւսը, Ջէկ Հարդին, անդադար քրթմնջու-
մէր երբեմն ընկերների վերայ, իբրև թէ նոքա և
իւրեանց ծանրոցները խիստ մեծ տեղէին բռնում,
երբեմն այն ընկերութեան վերայ, որին շոգենաւէր
պատկանում, թէ ճանապարհորդները շատ ձանձ-
րացնում են իւրեանց: Գիշեր ժամանակ մորիկ
վերկացաւ. նաւապետը որոշեց տեղեց չշարժուիլ
մինչև լուսանալը: Չնայելով այս բանին, «Գան-
դէսը» զօրեղ կերպով տատանուեցաւ, որից սրըտ-
ներեցան մեր տղայքը. բայց այս նեղութիւնը շատ
փոքր էր համեմատելով այն նեղութիւնների հետ,
որ նոքա պիտի կրէին ապագայում: Լուսադէմին
հրամայուեցաւ շոգենաւի բոլոր փեղկերը փակել ու
առագաստը իջեցնել: Սակայն չնայելով այս բոլոր նա-
խազգուշութիւններին, ալիքը հասաւ սանդուխներին
ու թափանցեց նաւասենեակների մէջ էլ:

Այսպէս սկսուեց ծովի վերայ առաջին օրը:

Բաւական երկար ժամանակ նստելով նաւա-
հանգստի մէջ՝ Թովմասն ու Գէորգը որոշեցին վերջա-
պէս ընդհանուր նաւասենեակը մտնել, չնայելով որ

նաւը շարունակ և խիստ տատանւում էր: Անդադար սղլալով ու հաւասարակշռութիւնը կորցնելով՝ երկու տղայքը սկսան սանդուխքը բարձրանալ: Գէորգը արդէն վերևի աստիճանին էր հասել, երբ շոգենաւը մի առանձին ուժգնութեամբ շարժուեց և մեր հերոսը գլխի վայր առաջ ընկաւ նաւի մէջ: Նա զգաց, որ գլուխը մի փափուկ ու կոշոր բանին զարկեց և միւսնոյն ժամանակ լսեց հայհոյանքի ու նախատանաց ձայներ: Անշուշտ նորա գլուխը դիպել էր մի շատ հաստ պարոնի ուժեղ ու լայն կրծքին, որ նոյնպէս նաւի տատանումից վայր էր ընկած: Պարոնը շատ բարկացած էր, սակայն Թովմասը ուրախ ուրախ ձայնեց Գէորգին. «Այս անգամ լաւ պրծար, սիրելիս, փափուկ բարձի վերայ ընկար»:

Ինչ փառահեղ տեսարան երևեցաւ մեր հերոսներին: Շոգենաւը արձակ համարձակ առաջ էր գնում. ալիքները աւելի ու աւելի էին բարձրանում, ամեն կողմից շրջապատելով շոգենաւը և կամ մի վայրկեան յետ մղուելով՝ որպէս ղի միացեալ զօրութեամբ նորից կատաղեց կերպով յարձակուեն շոգենաւի վերայ: Նրկիւղից բռնուած ճանապարհորդների մի փոքրիկ խմբի շուրջը, որոնք խռնւում էին միմեանց վերայ, շառաչում էր ովկիանոսը, — կատաղեց ջրերի անչափ կոյտը, որի պայծառութիւնը խրաբանչեւր վայրկեան աւելանում էր: Գէորգը խոր հոգւոյ հսնեց և նորա աչքերը սկսան փայլել. նա մի օտարոտի ցնցումն զգաց. ովկիանոսի տեսքը նորա հոգու մէջ անմիտ ու աղմկալից ուժգին հիւսցումն առաջացրեց:

Սակայն Գէորգի այս զուարճալի զգացմունքը

երկար չքաշեց: Ջրի ահագին լեռնակոյտը անսպասելի կերպով բարձրացրեց «Գանգէսը» զարհուրելի բարձրութեամբ. թշուառ շոգենաւը դլրդաց, նորա ակները զարհուրելի արագութեամբ պտտում էին օդի մէջ. բայց մի վայրկենից յետոյ մի թեթեւ տաշեղե պէս վայր ընկաւ ջրի երեսին ու կարծես ընկղմուեց խորը հովտի մէջ: Հետևեալ կոհակները առաջ էին գալիս և շուտով ուրեմն շոգենաւը դարձեալ կբարձրանար, բայց վերջին ակնթարթին ալիքը կարծես թէ կամաց յետ քաշուեց և սարսափելի ազմկով ու արագութեամբ հոսեց շոգենաւի վերայ, օդը ցնցուղներով լցնելով: Գէորգն ու Թովմաս Բարտօնը, երկուսն էլ ջարդուած էին ու ջրով թրջուած. նոցա բերանները, աչքերն ու ականջները հո՛ր բոլորն էլ ջրով էին լցուած: Նրկու նաւաստիներ նոցա ոտի կիսնդնացրին ու պատուիրելով այդպիսի եղանակին նաւասենեակի մէջ նրստե՛լ օգնեցին նոցա սանդուխքին հասնելու:

Հետևեալ օրերը անտանելի էին ճանապարհորդների համար: Ով որ մի չորս օր չէ անցրել ծովի վերայ զօրեղ մրկի ու ալիքի ժամանակ, չի կարող երևակայել, թէ ինչ վիճակի մէջէ լինում մարդ՝ նաւասենեակի մէջ նստած ժամանակ: Խեղդող օդը, ծովի ու տախտակամածի վերայ կատարուող իրողութեանց անճանօթ լինելը, տաժանելի անորոշ դրութիւնը, — այս բոլորը առաջացնում են անտանելի յոգնածութիւն, փսխել ու գլխի պոտոյտ գալ:

Վերջապէս նոյն իսկ Ծննդեան օրը մրիկը փոքր առ փոքր հանդարտուեց: Այդ գիշերը համարեա՛ւ ամբողջ ուրախ խումբը շարուեցան սեղանի շուրջը

ընթերցու համար: Գէորգն ու Թովմասը օրուայ մեծ մասը տախտակամածի վերայ էին անցուցել և գայլե ախորժակով դիմեցին երեկոյին սեղանաառնն:

Տօնի պատճառով շոգենաւի մէջ վառուած էր սովորականից դուրս ամբողջ ժամերով: Ընդհանուր նաւասենեակը մի առանձին կենդանութիւն էր ստացել: Ճանապարհորդները անցեալ օրերի տանջանքներից յետոյ մի փոքր ազատ շնչեցին, ուրախ երգեր էին երգում և բարձրաձայն ծիծաղում: Տղայքը քնելուց առաջ մի անգամ էլ բարձրացան տախտակամածի, ծովի քաղցրութիւնը վայելելու համար: Շատ մութը դիշեր էր. ոչ լուսինն էր երևում և ոչ աստղերը և թէպէտ մրրիկը հանդարտուած էր, բայց սակայն հողմը դեռ ևս փչումէր և սև սև ալեքները սողմով գլորւումէին շոգենաւի շուրջը: Մի քանի բոպէից յետոյ «Գանգէսի» մէջ խորին լուծիւն տիրեց: Նաւապետը վերջին անգամ էլ պտտեց ամբողջ շոգենաւը և առանձնացաւ իւր սենեակը:

Գէորգ Ռօլլէստօնը մի ժամից աւելի չքնեց, մի սարսափելի աղաղակ զարթեցրեց նորան:

— Կանգնեցէ՛ք, ի սէր Աստծու, կանգնեցէ՛ք:

— Ընթացքը փոխեցէ՛ք, ընթացքը փոխեցէ՛ք, գոչումէր նաւապետը: Մի բոպէում ամբողջ շոգենաւի մէջ շփոթ ու խառնակութիւն տարածուեց. կարծես բոլոր ճանապարհորդները յանկարծ զարթել էին: Գէորգն ու նորա ընկերները ձեռքն ընկած շորերը վրաներին ծածկելով՝ շտապով ներս մտան հասարակաց դահլիճը: Ամեն կողմից բացւումէին նաւասենեակների դռները և երկու սեռի ճանապարհորդները շտապով

դիմումէին սանդղքի կողմը: Գէորգը բարձրանալով տախտակամածի վերայ, միջոն մէջ դժուարութեամբ նկատեց մի սև ահագին կոյտ, որ զարհուրելի արագութեամբ դիմումէր շոգենաւի կողմը: Շոգենաւին նայի ընթացքը փոխեցին, ակները հակառակ ուղղութեամբ սկսան շարժուել, բայց կարծես ուշ էր: Մեծ առագաստաւոր նաւը ալեքները կտրելով՝ գնումէր քամու ուղղութեամբ: Նորա վերայ կրակ չէր երևում: Գէորգը անշարժ կանգնած նայումէր այս ահագին հրաշքին, որ կարծես կատարումէր երկնքի մութը տարածութեան մէջ: Ճանապարհորդները վտանգաւոր դրութեան մէջ էին անկասկած. ոչ ոք ձայն չէր հանում: ամենքի շնչառութիւնները կարծես կապուել էին: Ակները եռանդով աշխատումէին, բայց առագաստաւոր նաւի ընթացքի ուղղութիւնը չէր փոխւում, — մի բոպէ էլ և կարծես նա պիտի խուէր շոգենաւի տախտակամածին:

ԳԼՈՒԽ ԺԲ.

ՄԻՋԵՐԿԻՐԱԿԱՆ ԾՈՎԻ ԱԼԻՔՆԵՐԻ ՄԷՋ:

Մի զօրեղ ճայթոց լուեց, որին հետևեցին զարհուրելի աղաղակներ: Շոգենաւը կենդանի էակի պէս դղրդաց, թեքուեց կողքի վերայ և այնուհետև յաջող ընթացքով ուղղուեցաւ, զրկուելով առաջնակայմից ու շոգենաւի ծայրը փռուելով, որի վերայ նկարած էր Գանգէս գետը ձևակերպելով մի նազելե սպիտակ կին: Իւրաքանչիւրի թիթեացած սրտի

խորքից մի մի ա'խ դուրս ելաւ. այս երեք, չորս ընդ պէի մաշող անորոշութեան մէջ նոքա այնքան զարհուրելի տանջանք կրեցին, որից մի քանի տարի շարունակ շարժարուեցան Փիղիքապէս և բարոյապէս: Մի տեսակ հրաշք էր, որ նոքա ազատուեցան այն վտանգից:

Երեք օրից յետոյ «Գանդէսը», յուրախութիւն բոլոր ճանապարհորդների, մտաւ միջերկրական ծովը: Գէորգն ու Թովմասը հիացմամբ նկատեցին Ջիբրալտարեան հրուանդանը:

— Գէորգ, սա ծերունի Ջիբրալտարն է, զոչեց Թովմասը, մենք շուտով խարխս կձգենք:

Երկնակապոյտ ծովը հանդարտ էր ու փառաւոր. օդը տաք էր և առանց ամենամանշան հողմի: Դժուար կարելի էր հաւատալ, թէ Յունուար ամիսն էր և թէ դեռ մի շաբաթ էր անցել, երբ նոքա մի ձինարի ու ցուրտ գիշեր թողել էին Անգղիայի ափը:

Նոգենաւր կամաց կամաց մանուկէր ծոցը, ուր խռնուեցին բազմաթիւ նաւեր: Հողմային եղանակի պատճառով «Գանդէսը» երկու օր յետ մնաց և նաւապետը ճանապարհորդներին նախազգուշացրեց, որպէս զի նոքա չուշանան ափումը, որովհետեւ ածուխին խնայելով՝ նա մտադիր էր ճանապարհը շարունակել:

Մի քանի վայրկենից յետոյ Գանդէսի մէջ մի անսովոր խառնակութիւն ընկաւ: Ոմանք նստումէին շոգենաւի մէջ, միւսները ափն էին դուրս գալիս: Ջիբրալտարի ձոր՝ համարեա՝ արեւադարձային բուսականութիւնը, հրաշալի տաք կլիման, վերջապէս ոտը

գետին դնելու բախտաւորութիւնը — այս բոլորը մեր տղայոց մեծ զուարճութիւն և ուրախութիւն էր պատճառում: Նոքա կառք վարձեցին և հասնելով հրուանդանը ցամաքի հետ միաւորող պարանոցին՝ անցան Իսպանական հողը, լոկ միայն այն զուարճութեան համար, որ պարծենան թէ Իսպանիա էլ են գնացել:

Երեկոյին նորից «Գանդէսի» խարխսը բարձրացաւ:

Միջերկրական ծովը հանդարտ էր և օրերը համարեա՝ երջանիկ էին անցնում: Յերեկով տախտակամածի վերայ կտաւէին փռում (այդ բանը տէնտ է կոչում և գործ է դրում արևի ճառագայթներից ազատ պահելու համար), որի ստուերի տակ ճանապարհորդները կարգումէին, աշխատում կամ խօսում: Երեկոյին տղայքը պարում էին:

Բայց միանգամ ճաշից յետոյ ճանապարհորդների բոլոր խումբը յուզուեց մի իրողութեամբ, որի հերոսը Գէորգը հանդիսացաւ: Սա նաւի կողքին յեցած տխուր կերպով նայումէր Ալժիրիայի ափին, որ հեռուից փայլումէր: Այնտեղ, հենց նորա կողքին, կանգնած էր մի դայեակ ձեռքին բռնած մի մանուկ:

— Իսպառ ուժից ընկալ. օհ, ինչ անտանելի ծանր աղջիկ է սա: Ես դեռ ևս ծովային հիւանդութիւնից չեմ առողջացել. դեռ ինքս չեմ կարողանում ոտի կանգնել իսկ ձեռքիս էլ ահա՝ մանուկ եմ բռնած: Մի փոքր դռնէ հանդստանամ:

Այս ասելով նա աղջկան նստացրեց շոգենաւի լայն կողքի վերայ ու ձեռքով էլ կամաց բռնեց:

— Լսեցէ՛ք, դայեկի՛կ, մանկանը պինդ բռնեցէ՛ք, նախազգուշացրեց նորան Գէորգը:

Մանուկը սկսաւ ուրախ ուրախ ծիծաղել և ձգուել դէպի Գէորգը ուռած այտերով: Գէորգը մի փոքր խաղաց աղջկայ հետ և յետ դառնալով՝ ուղղուէր հեռանալ: Այդ բոպէին լսուեցաւ դայեկի սուր աղաղակը: Նրեխան ընկել էր ծովը: Գէորգը առանց մի բոպէ անգամ մտածելու՝ նաւի կողքից թռաւ ծովը մանկան բռնելու նպատակով:

Նա շտապ լողալով՝ հասաւ և բռնեց աղջկան նոյն խկ վայրկենին, երբ սորան երկրորդ անգամ ջուրը դուրս հանեց: Գէորգը աղջկանը նստացրեց իւր ուսին: Աղջիկը չէր շարժուում և ոչինչ ձայն չէր հանում: Այդ գործողութեան միջոցին «Գանգէսը» կանգնած էր անշարժ և նորանից շտապով ուղարկուած էր օգնական նաւակը: Նրկու երեք բոպէից յետոյ Գէորգն ու աղջիկը փրկուած էին: Նաւակով եկել էին մի բժիշկ ու գնդապետ Գօնրարը՝ աղջկան հայրը: Գէորգը ու բախութիւնից չդիտէր ինչ անէր, երբ բժիշկը յայտնեց, որ աղջիկը կենդանի է:

— Շտապեցէ՛ք, տղա՛յք, դռնեց բժիշկը, ամեն բան ժամանակից է կախուած: Նաւաստիները որքան ոյժ ունէին աշխատումէին. մի բոպէ չա՛նցաւ, ինչ բժիշկը մանուկը ձեռին մտաւ շոգենաւր և շտապով իջաւ նաւասենեակը:

Յանկարծ ամբողջ շոգենաւի մէջ տարածուեցաւ այն ուրախալի լուրը, թէ մանուկը կենդանի էր: Գէորգը զգաց, որ իւր աչքերից արտասուքները առատ կերպով դուրսէին թափւում: Այդ բոպէին գնդապետ

Գօնրարը մօտեցաւ նորան: Գէորգը այն աստիճան յուզուեց այս պատուական պարոնի արտայայտած ջերմ շնորհակալութիւնից, որ աւելի ուրախ էր իւր սենեակը փախելու, անհրաժեշտ համարելով փոխել իւր բոլորովին թաց շորերը:

Այս եղելութեան հետեւեալ օրուայ պարզ ու լուսաւոր երեկոյին «Գանգէսը» մտաւ Մալդայի նաւահանգիստը: Որովհետեւ շոգենաւր ճանապարհ պիտի ընկնէր լուսաբացին, ուստի միտէր ու միտորիս Գօնրարները, Գէորգի ու Քովմասի հետ, վճռեցին իսկոյն և եթ փոքր ինչ զբօսնել քաղաքի մէջ: Նոքա անցան նեղ փողոցներով, որոնց երկու կողմերը բարձրացած էին բարձրաշէն տներ. զմայլեցան մայր — եկեղեցու վերայ և ցաւեցան, որ չպիտի կարողանային այդպիսի ուշ միջոցին քաղաքի արժանաւոր տեղերը տեսնել:

Նրեք օրից յետոյ «Գանգէս»ով ճանապարհորդողները դուրս եկան Աղէքսանդրիայի ափը: Այս քաղաքում նոքա տեսան շատ հետաքրքիր բաներ. — փողոցներով անցնումէին բեռնաւորած ուղտեր. մարդիքը և մանաւանդ կանայք բաւական օտարոտի կերպով էին հագնուած, կանայք գլխներին ծածկած ունէին զանազան գոյների ծածկոցներ, երկու փոքրիկ ծակերով աչքերի համար: Փողոցները առաւել ծառուղիների տեսք ունէին. նոքա երկու կողմերը տնկած էին արմուենիներ: Առ հասարակ նոցա տեսած բոլոր բաները զօրեղ տպաւորութիւն ունեցան Գէորգի վերայ:

Աղէքսանդրիայիցը Գէորգն ու Քովմասը ուղևո-

բուեցան դէպի Սուէց, ուր նստան «Հաբէշտան» շոգեհանաւը, որով և շարունակեցին իւրեանց ճանապարհը դէպի Հնդկաստան:

Չնայելով որ Յունվար ամիսներ, Կարմիր ծովի վերայ օդը սարսափելի տաք էր: Գէորգն ու Թովմասը ձկների պէս միմիայն ջրումն էին ազատ շնչում, ուր և անցէին կացնում օրուայ մեծ մասը: Բայց սորա փոխարէն արեւադարձային հրաշալի գիշերները լիապէս վարձատրումէին մեր աղայոց այն տանջանքներին տեղ, որ նոքա կրում էին ցերեկը:

Շոգեհանաւը կանգ առաւ Ադէնում ածխի պաշար վերցնելու համար: Նորա շուրջը լողումէին բազմաթիւ բնիկներ. նոցա սև, տգեղ գէմքերը ծածկուած էին խիտ մազերով, որոնք ներկուած էին սպիտակ կամ կարմիր գոյներով:

— Բարութիւն արէք, պարոններ, գոչումէին նոքա, ձգեցէք մի փոքրիկ դրամ և մենք խնայ յատակի խորքից կհանենք:

Գէորգը նաւի կողքից մի կտոր սև փող զցեց. դեռ դրամը յատակին չհասած՝ սևամորթերից մինը խորասուզուեց նորա ետևից ջրի մէջ և նոյն դրամը ձեռքին՝ երևաց ջրի երեսին:

Շոգեհանաւը Բաբելմանդերի նեղուցն անցնելով՝ մտաւ Հնդկական ովկիանոսը և շուտով խարխիս ձգեց Մադրասի նաւահանգստի մէջ: Նաւակները եռում էին շոգեհանաւի շուրջը. ամեն կողմից լսումէին օտարահնչուն խառնաշփոթ խօսակցութիւններ. աջ և ձախ տեղում էին սև գէմքեր ու բազմոգոյն գլխարկներ, այդ տեղ ըստ երևութին շատ մեծ կարօտու-

թիւն կար հանգերձի: Անամպ, կապոյտ երկնքի տակնէ գտնուում Մադրաս գեղեցիկ քաղաքը. նորա սպիտակ ու հարթ շինութիւնները փայլումն արևի ճառագայթներից, իսկ ստորոտումը ձգումէ աւազուտ ավիր, որ ոռոգւումէ ժայռահար ալիքներով:

ԳԼՈՒԽ ԺԳ.

Բ Ռ Ն Ո Ւ Ա Տ Գ Ո Ղ Ը:

Գէորգն ու Թովմասը Մադրասում չմնացին, այլ ուղղակի գնացին Ս. Գէորգի ամրոցը, ուր ներկայացան իւրեանց գլխաւորին: Նոքա ստիպուեցան մի քանի օր մնալ Մադրասի մօտ գտնուած Պալավալում ասուած փոքրիկ գիւղաքաղաքում, քանի որ դեռ զօրքի մէջ չէին հաշուած: Այդ միջոցին Թովմաս Բարտօնը յիշեց, որ մի քանի նամակներ ունի յանձնելու Մադրասի բնակիչներից մի քանիսին: Այս նամակները այն հետևանքն ունեցան, որ դոցա մի քանի տեղ հրաւիրեցին: Այսպէս նոքա մի առաւօտ ճանապարհ ընկան դէպի քաղաքի այն թաղը, ուր բնակոււմէր հարուստ վաճառական Մարաբունը: Նոքա կանգ առան մի դաստակերտի մօտ, որ շրջապատած էր մեծ այգիով և անցնելով քանան անուանած ծառերով պատած լայն ծառուղու միջից՝ կանգնեցան դռան առաջ: Նոցա պատահեց նոյն իսկ տանտէրը, մի բաւական հաստիկ, ցածրահասակ ու թխտգէմ պարօն, մեծ մեծ, սեւաւ ու կորնթարտ աչքերով: Միտէր Մարաբունը ունէր կին, երեք աղջիկ ու երկու

տղայ: Սոքա ամենքը բարի էին ու սիրելի և հպարտանում էին կարծես հօր հարստութեամբ. բոլորն էլ ցանկանում էին Լերոպացի երեւիլ, չնայելով, որ նոցա հայրը երգըում էր (Հայաստանի). ամենքն էլ շատ սիրով էին խօսում Լօնդօնի ու Պարիզի վերայ և խիստ խնայողաբար էին վարւում արեւելքի բարքի ու սովորութիւնների վերաբերութեամբ:

Ճաշը շատ փառաւոր էր: Թովմասը ակամայ ու շագրութիւն դարձրեց ծառաների վերայ: Իւրաքանչիւր աթոռի մօտ կանգնած էր մի մարդ ոտից գլուխ սպիտակ հագնուած, մի մեծ գլխարկ գլխին, բոբիկ սեւա ոտներով ու արծաթեայ մատանիներ ոտների մատներին հագցրած: Սենեակը շատ ընդարձակ էր և առաստաղից կախ էին արած երեք հատ մեծ հովհարներ: Սառեցրած գինին ու հովհարների միակերպ շարժողութիւնը մի տեսակ թմրութիւն էին պատճառում: Թովմասի քունը քիչ էր մնում տանէր ճաշի վերջերին, երբ նորա ականջին հնչեցին Գէորգի խօսքերը.

— Զարմանում եմ, որ ձեզ մինչև այսօր չեն կողպտել, պատասխանեց Գէորգը տանտիրօջ մի նկատողութեանը:

— Բանն այն է, պատասխանեց միսէր Մարաբունը, որ բնիկները յաճախ գողանում են շատ մանր ու չնչին բաներ, դուցէ շատ անգամ և մի քանի ռուփի (*), բայց շատ քիչ է պատահում, որ նոքա թան.

(*) Ոսկեայ կամ արծաթեայ դրամէ Սրեւելքում: Հընդկական ոսկեայ ռուփին արժէ 9 ռ. 68 կ. Պարսկականը 9 ռ.

կագին բան գողանան: Ես համոզուած եմ, որ իմ ադամանդներս ապահով են:

Ճաշից յետոյ տանտէրը իւր հիւրերին տարաւ գործատունը, ուր մի քանի բնիկներ տաշում էին ու կոկում ադամանդները: Գործատունը տան վերին յարկումն էր գտնուում. նորա մօտ մի կողմը նոյն իսկ միսէր Մարաբունի ննջարանն էր, միւս կողմը նշանակուած էր սենեակ Թովմասի համար:

Ժամը տասին ամենքը առանձնացան իւրեանց սենեակները: Գէորգը ներքեւը պիտի քնէր և Թովմասը պատշգամբում բաժանուելով նորանից՝ տանտիրօջ հետ բարձրացաւ վերին յարկը: Նորա սենեկի երկու մեծ լուսամուտները, որոնք նայում էին պաշտգամբին՝ բոլորովին բաց էին, ինչպէս միշտ անուրն է նդկատաւում և միմիայն վանդակափեղկերն էին պինդ փակած: Մահճակալի շուրջը պատում էին վարագոյրներ մոծակներից պաշտպանուելու համար: Մի բաց դուռն էլ տանում էր դէպի լուացարանը:

Թովմասը շտապով հանուեց ու վարագոյրներն իջեցնելով՝ պառկեց: Լուսնի զունտա ճառագայթները յատակի վերայ նկարում էին գեղեցիկ ձևեր: Թովմասը, չնայելով որ յոգնած էր, չկարողացաւ քնել մոծակների բզզոցից: Կարճ միջոցից յետոյ վարագոյրների մէջ նորա շունչը սկսեց կտրուիլ և առանց ամենևին մտածելու՝ մի կողմը ձգեց բոլոր վարագոյրները: Ո՛հ, դիտէ՛ք թէ ի՛նչպէս ծանր կերպով տուժեց նա

19 կ. Հնդկական արծաթեայ ռուփին 60 կ. իսկ Պարսկաստանինը 1 ռ. 22 կ:

այս սխալը. Վարագոյրները բարձրացրեց թէ չէ, բզզոցը նոյն իսկ նորա ականջների տակից սկսուեց լսուիլ: Թովմասը մի վայրկեան սպասեց ու բոլոր ուժով զարկեց իւր ականջին: Բայց աւաղ, նա միայն վնասեց իւրեան: Թշնամին թռչելով՝ խմացրեց իւր ցեղակիցներին, թէ պառկածէ Անգղիայից նոր եկած մի գեղեցիկ պատանի առանց ամենեւին պաշտպանուելու Մադրասի մոծակների քաջասիրտ խմբից: Թէպէտ Թովմասը շատ էլ աշխատումէր քնել, բայց անիրաւ հոգեհան մոծակները չէին հանգիստ թողնում նորան:

Նորան մնում էր միայն, որ գլուխը պաստառի տակ թաղցնէր ու անշարժ պառկէր: Բայց յանկարծ նկատեց, որ յատուկին երևեցած լուսի շերտերը կիսով չափ անյայտացան: Թովմասը մտածեց, թէ գուցէ լուսինը ամպի ետեւը ծածկուելէ, բայց տեսաւ, որ չէ, լուսի շերտերը դարձեալ պարզ կերպով երևացին: Թովմասը դուրս նայեց պատուհանից. ստուերը կրկին անգամ երևեցաւ. նա այժմ պարզ կերպով նկատեց պատշգամբում կա՝ գնած մի մարդու պատկեր: Թովմաս Բարտօնը վերկացաւ, կանոնեց անկողնի վերայ ու սկսեց մտադրութեամբ նայել վանդակափեղկերին: Փեղկի երկու փայտեայ շերտերի միջից ներս էր կոխել մի մարդ իւր մերկ, սև ու զօրեղ ձեռքը: Նա խարխալելով որոնումէր վանդակափեղկի սողնակը, որ և բացեց. յետոյ նոյնպէս կամաց ու անշուշտ անյայտացաւ: Մի վայրկեանց յետոյ սև ստուերը ներս թռաւ սենեակը: Գողը երևի բոլորովին հաւատացած էր, որ անկողնում ոչոք չի լինիլ պառկած, որովհետև չնայեց անգամ այն կողմը, այլ ուղղակի

գնաց դէպքի այն սենեակը, ուր պահուումէր աղամանը: Նա յաջող միջոց էր ընտրել. լուսինը մայր էր մոտում, իսկ նա այնպէս էր դատում անշուշտ, որ գիշերուան խաւարը կծածկի նորան հետախուզութիւնից:

Թովմասը տեսաւ, որ այն մութը չկասկածեց անգամ, թէ ինքը այնտեղ ներկայ էր: Ի՞նչ անէր: Օգնութիւն կանչէր: Բայց Թովմասը սրտով էր ուզում, որ գողին ինքը բռնէր առանց կողմնակի օգնութեան: Նա վայր թռաւ անկողնից և մտածելով, որ գողը գուցէ դանակ ունենայ իւր հետ, վերցրեց հետը իւր ձեռքին գանուած միակ զէնքը, այնէ պաստառը և զգուշութեամբ ու առանց ձայն ծպտուն հանելու բոբիկ օտով գնաց գողի ետեւից: Սե այն վայրկեանին, երբ նեղը թեքումէր բանալին դռան ծակի մէջ մոցնելու, Թովմասը յաջող կերպով ծածկեց նորա գրելին իւր պաստառը և զլորեց յատակի վերայ: Այդ յարձակումը այնքան յանկարծակի էր ու անանկալ, որ նեղը իւրեան բոլորովին կորցրեց և չկարողացաւ աղաղակը թաղցնել: Վայր ընկնելու ձայնն ու աղաղակները զրաւեցին միտէր Մարաբունի ուշադրութիւնը, որ շուտով ճրագը ձեռքին ներս վազեց այնտեղ, իսկ երկու երեք րոպէից յետ սենեկում երևացին ծառայքը: Մինչ այս մինչ այն գողը ուշքի եկաւ ու աշխատումէր պաստառի տակից ազատուել: Թովմասը բռնեց նորան մերկ մարմնից. սակայն գողը դուրս սողաց նորա ձեռքից, որովհետև նախազգուշութեան համար իւրեան օժելէր իւղով: Նա վազեց պաշտպամբը, բայց ծառաները բռնեցին ու ճանաչեցին: Այդ գողը

երբեմն աշխատում էր միստեր Մարաբունի մօտ և գողութեան կասկածի տակ ընկնելով՝ կորցրեց իւր պաշտօնը:

Տանտէրը մեծ շնորհակալութիւն արաւ Քովմասին իւր ալմասները աղատելու համար: Գողը բանտարկուեց այգում: զանուած խուղերից մէկի մէջ և ամենքը ցրուեցան իւրեանց տեղերը:

Առաւօտեան, երբ Քովմասը պատշգամբը դուրս գնաց, լսեց մի տեսակ օտարոտի աղմուկ և խօսակցութեան ձայներ: Յաճ գնալով՝ տեսաւ լայն ծառուղու մէջ բնիկների մի խումբ, որոնք գալիսէին դէպի տուն: Քովմասը դառնալով ծառային, որ նախաձաշ էր պատրաստում, հարցրեց, թէ այդ ի՞նչ խումբ էր, որ իւրեանց կողմն էր գալիս:

— Դռքայն գողի ազգականներն են, որ այս դիշեր բռնուեցաւ: Նկկեն տիրոջիցս խնդրելու, որ ների նորան:

Քովմասը դռներում կանգնած՝ շնչումէր ծովային առողջ օդը, որ առաւօտները միայն մի փոքր նորոգումէր Մարաբունի խեղդող մթնոլորտը: Այս միջոցին այդին բաւական գեղեցիկ տեսք ունէր. բայց Քովմասը չկարողացաւ վայելել ո՛չ օդի անուշահոտութիւնը, ո՛չ տեղե գեղեցկութիւնը և ամբողջ ուշադրութիւնը դարձրած ունէր սեւամորթ խմբի կողմը: Երբ տանտէրը դուրս եկաւ, բնիկները ջերմեռանդութեամբ երկրպագեցին նորան. նոցանից որոնք ոտներին կոշիկ ունէին հագին, իսկոյն հանեցին: Սակայն միստեր Մարաբունը նոցա բոլոր աղաչանքներին խուլ ձեւացաւ ու խումբը հեռացաւ բարձրաձայն քրթմնջելով, մա-

ղերը քաղելով ու պատառոտելով վրաները ձգած ցընցոտիները:

Փոքր ժամանակից յետոյ ամենքը նստան ձիաների վրայ ու ուղևորուեցան դէպի ավեր: Փրփրացող ժայռահար ալիքներն ու նոցա տեսքը և ծովային օդը զուարթացրին մեր տղայոց: Երկու ժամից յետոյ ամբողջ խումբը տուն վերադարձաւ:

Մեր տղայքը երկու օր անցրին միստեր Մարաբունի հիւրասէր յարկի տակ: Այս միջոցին Քովմասը փոքր ինչ մրսեց: Դէպ, այստեղ պէտքէ նկատել, որ յօդացաւ, ատամնացաւ ու ամեն կերպի մրսելը տաք երկրներում տեղի են տարածուած, քան թէ ցուրտ ու խոնաւ տեղերում: Ամենքը կարեկցաբար օգնումէին Քովմասին. միստեր Մարաբունն ու նորա կինը առանձնապէս հօգնումէին նորա մասին խորհուրդներ ու հրահանգներ տալով, որ նշանաւոր կերպով զայրացնումէր անհամբեր տղային: Նոյն րոպէին, երբ Քովմասը բարեկամաբար հրաժարական ողջոյն տալով ամբողջ գերդաստանին, Գէորգի հետ միասին նստեց կառքը, միստեր Մարաբունը մօտեցաւ կառքի դռնակին, կրկին անգամ ջերմութեամբ սղմեց Քովմասի ձեռքը ու սուեց մի փոքրիկ ծրար:

— Վերցրէ՛ք այս, սիրելի՛ բարեկամս, և միշտ վստահ եղէ՛ք իմ ջերմ բարեկամութեան ու դէպի ձեզ ունեցած յարգանքիս վերայ, ասաց նա:

Քովմասը ձեռքով սղմեց ծրարը ու նորանում ինչոր պինդ բան նկատեց: Նա վսեմ կերպով դարձաւ Գէորգին.

— Ի՛նչ նշանաւոր ծերունի է, գոչեց նա: Ան-

շուշա, Գէորգ, նորա ինձ տուած ընծան մի քանի կտոր ադամանդ պիտի լինի:

Նա շուտով պատահեց ծրարը և գտաւ նորա-
նում: շաքարից շինած հազի գեղ:

ԳԼՈՒԽ ԺԴ.

Ա Ի Ա Ր:

Տղայքը ընդունուեցան միւսնոյն զօրագնդի մէջ. նոքա երկուսն էլ միասին Մադրասից ճանապարհ ըն-
կան Բէլլարի գիւղաքաղաքը: Արդէն հինգ օր էր
ճանապարհին էին, այսինքն, ճիշդ խօսելով, հինգ
գիշեր, որովհետեւ նոքա ցերեկները իջեաններու մէջն
անցկացնում: Նոքա ճանապարհորդումէին մի փոքրիկ
կառքով, որի երկու կողքերը բաց էին ու ծածկած
վենետիկեան օդանցիկ վարագոյրներով. կրկին առաւ-
տարը պաշտպանումէր ճանապարհորդներին արեւի
ուղղահայեաց ճառագայթներից. կառավարը նստած
էր առաջւեր, նոյնպէս փոքրիկ յարկի տակ:

Թովմասը վճռապէս յայտնեց, որ մտադիրէ ամ-
բողջ մի քանի օր կանգ առնել ու գիշերը անկող-
նում քնել: Նոքա այս նպատակով ընտրեցին Գունդ-
լուր գիւղաքաղաքը, ուր նոցա բնիկ—ծառանների
խօսքով, երեւելի որսի տեղէր:

Մատաղահաս տղայքը սաստիկ յոգնած էին
ճանապարհորդելուց. միակերպ, ամայի տեղերը, խեղ-
դող տաքութիւնը և մանաւանդ ճանապարհին որ-
պիսի և իցէ արկածքի բացակայութիւնը, վհատեց-

րել էին նոցա և հոգեկան ուրախ դրութիւնը
փոխել:

Միանգամ պատշգամբում նստած միջոցին՝ նոցա
մօտ եկաւ Գէորգի ծառան Ռիպուրը ու հարցրեց,
թէ չե՞ն կամենում արդեօք խօսել մի քանի տեղա-
կան որսորդների հետ, որոնք իւրեանց ծառայու-
թիւնը առաջարկումեն մատաղահաս պարոններին:

Գէորգն ու Թովմասը խիստ բաւական մնացին
այս առաջարկութիւնից ու պատուիրեցին որսորդնե-
րին բերել: Իջեանի փոքրիկ շինութիւնից երեւցան
երկու հոգի գիւղական տանտիրոջ հետ: Սոցա եր-
կար ողջոյններից ու խօսակցութիւնից յետոյ, որոն-
ցից մեր տղայքը շատ քիչ բան հասկացան, վճռե-
ցին լուսինը երեւալուն պէս որսի գնալ: Թովմասի
հարցին, թէ յոյս կա՞յ արդեօք վազը որսալու,
գիւղապետը պատասխանեց, որ մի շաբաթ առաջ
վազըրը յափշտակել է մի կին և հաւանական է, որ
կերել է նորան, բայց որ այնուհետեւ ո՛չ վազրին և
ոչ թշուառ զօհի որեւիցէ մնացորդները չեն տեսել:

— Սա լաւ բան չէ, Գէորգ, ասաց Թովմասը:
Նա կցանկայի այն կատուիկի հետ մենամարտել:

— Ի՛նչ կարող ենք անել, վազրի որսը միւս ան-
գամին թողնենք, պատասխանեց Գէորգը, իսկ առ
այժմ բաւականանանք եղածովը:

Նրկար հարցութեանից նոքա համոզուեցան, թէ
անտառի լեռնային խորքում, որ լաւ ծանօթէր որ-
սորդներին, խիստ շատ կան սև արջեր ու յովազներ:
Այնուհետեւ բնիկները ողջունեցին ու անյայտացան,
իսկ Գէորգն ու Թովմասը ճաշելուց յետոյ սկսան

խրեանց զէնքերի պատրաստութեամբ պարապել։
Թումասի հրացանը շատ թնթեւ էր ու յարմար,
խակ Վէորգին նա տուեց երկար ու ծանր հրացան,
որ հարկաւորուում էր կալծրամորթ կենդանիներին
զարկելու համար։ Նոքա ունէին նոյնպէս որսոր-
դական դանակներ, լայն, սրածայր ու երկսայրի
սեպերով։

Ձէնքերը զննելով ու բոլորն էլ միանգամայն
անմնաս գտնելով, մեր մատաղահաս մարդիքը քնե-
ցին։ Վէորգը մի ամբողջ ժամ շուռումուռ էր գալիս
այս ու այն կողքի վերայ. շոգը, մոծակներն ու
գույէ հենց սրտի յուզմունքն էլ առաջիկայ որսի մա-
սին խանգարում էին նորան քնել. վերջապէս նա մտա-
ծեց մահճակալը տեղափոխել ու տանել պատշգամբը.
այնտեղ թնթեւ քամիէր փչում և մոծակներն էլ
աւելի քիչէին անհանգստացնում։ Որոշելով լուսաբա-
ցին զարթնել, նա շուտով ընկղմուեցաւ խոր քնի
մէջ։ Յանկարծ Վէորգը իւր դէմքի վերայ ջերմ շունչ
զգաց. աչքերը բանալով՝ մի քանի մատնաչափ
հեռաւորութեամբ նկատեց փայլուն ու կառողի
աչքեր։ Լուսինը հենց այնէ բարձրանումէր և նորա
գունատ լուսով Վէորգը որոշեց կարճիկ ոտներով
մի մեծ կենդանի, ծածկուած երկայն մագերով —
դա վայրենի կատու էր, որ հանգիստ հոռոտումէր
նորան և գուցէ փորձէր էլ տեսնելու թէ ինչ համ-
ուներ նա, եթէ Վէորգը ժամանակին չզարթնէր։
Սա իսկոյն անկողնից վայր թռաւ ու վրայ ընկաւ
հրացանին, բայց կատուն բոլոր ուժով փախաւ և
շուտով ծածկուեցաւ մացառների մէջ։

Որսորդները արդէն սոցա էին սպասում և իւրեանց
հետ թարգման վերցնելով, ամենքը ճանապարհ ըն-
կան։ Բնիկները համարեա՝ ամենեւին զննուորուած
էին. սակայն նոցա պարտաւորութիւններ միմիայն
դիտել կենդանին։ Որսորդներին այնպէս պատահեց,
որ ամբողջ կէս ժամ բաց դաշտի միջով պիտի անց-
նէին։ Յանկարծ նոքա լսեցին սարսափելի չարա-
գուշակ աղաղակ, որ հետզհետէ աւելի բարձրա-
նումէր. որսորդները սկսան բարձր ձայնով աղաղակել և
զարհուրանքի ու յուսահատութեան ձայներ ար-
ձակել։

Մի րոպէ չանցած Ճագարների մի ամբողջ խումբ
անցաւ այն ճանապարհով, որ բաժանումէր որսորդ-
ներին՝ անտառից։ Յետոյ ամեն բան անյայտա-
ցաւ, աղաղակները աստիճանաբար մեղմացան, մի
տեսակ զարհուրելի ու զերնական տպաւորութիւն
թողնելով։

Շուտով որսորդները անտառը մտան։ Մտերի
ձոխ ճիւղերը հիւսուում էին նոցա զլնների վերայից,
զալարուն բոյսերը պատումէին բների շուրջը և գե-
ղեցիկ բոլորակներով կախէին ընկնում բարձր ճիւ-
ղերի վերայից։ Ժամանակ առ ժամանակ հնչումէր
բուռի կամ գիշերային ուրիշ թռչնի ձայն։ Որսորդ-
ները մեծ դժուարութեամբ ճեղքելով խիտ ան-
տառը, գուրս գնացին այնտեղից և մտան մի բայո-
թեայ աւազուտ դաշտ։ Դա մի ցամաքած գետի
տաշտ էր. այստեղ այնտեղ երևումէին ահագին
քարերի կոյտեր։ Բնիկներից մինը հաւատացրեց, թէ
փոքր ինչ հեռու գտնուումէ մի խոր քարանձաւ, ուր

Նա գտել է սե արջերի ամբողջ գերդաստան: Նորան հետևելով՝ շուտով ամենքը հասան քարանձաւի անցքին: Նա դատարկէր, երեւմէր, որ արջերը գնացել էին կերակուր գտնելու և շուտով պիտի վերադառնային իւրեանց որջը: Քարանձաւը ուղեկցի խօսքի համեմատ երկու անցք ունէր: Վաւերացին, որ Գէորգը, Թովմասն ու նեգրերից մինը մնան մի անցքի մօտ հսկելու արջերի դարձը. այն ինչ երկու ուրիշ որսորդներ պէտքէ մնային քարանձաւի հակադիր անցքի մօտ:

Գէորգն ու Թովմասը սպառնացան գետնին, աշխատելով թագչել քարէկոյտերի ետեւ. լուսինը թոյլէր լուսաւորում, մի թեթեւ քամի բարձրացաւ, լոյսն էլ արդէն բացւումէր: Փոքր ժամանակից յետոյ մոյգ պատկերը (արջերի խումբը) հեռացաւ թաւ անտառից և ուղևորուեց քարանձաւի անցքերից մէկի կողմը: Յամրաքայլ ու արժանաւոր կերպիւ էր ընթանում արջը, զգոյշ քայլելով աւազել վերայ: Նորա ետևից երևեցաւ մատակ արջը հասակով նորանից փոքր և վերջապէս նոցա որդին ու ժառանգը:

— Ամբողջ գերդաստանն է. Աստուած վկայ սիրտս դող ընկաւ, դժուար թէ կարողանամ հրացանս արձակել, շէնչաց Թովմասը:

Արդէն որձը մօտ ութ սաժէն հեռու էր քարանձաւից: Գէորգը, իւրիւ պատասխան Թովմասի ողորմաձայն խօսքերին, հրացանը դրեց ուսին ու ուղղելով արջի սրտի սպիտակ բծին՝ արձակեց: Արջը երեսի վերայ վայր ընկաւ: Խեղճ մատակ արջը արդէն

մօտեցած էր որձին ու չգիտենալով իւրեան սպառնող վտանգը, բարձրաձայն ողբումէր նորա վերայ, արտայայտելով իւր ցաւը և դուցէ զարմանքը: Մինչդեռ այս ամենը կատարւումէր՝ արջիկը հետ էր փախել անտառը, ծնողներին թողնելով բաղտի կամքին: Թովմասը, որի սիրտը յանկարծ պնդեց, Գէորգի օրինակին հետևեց և արձակեց իւր հրացանը. վերաւորուած մատակ արջը բարձրաձայն մռնչելով գլորուեց գետնին:

Տղայքը յարձակուեցան իւրեանց որսի վերայ: Պարծենալու տեղիք ունէին. երկու մեծ արջերը սպանուած էին առանց ամենափոքր բծի և մինչև անգամ առանց լոպէական վտանգի: Այժմ էլ փոքր բան չէր պակաս. ոչ ոքի մտքովն անգամ չէր անցել թէ այսպիսի մեծ աւար կունենան. ոչինչ նախապատրաստութիւն չէր տեսնուած զազանները մինչև իջևան հասցնելու. եթէ մէկ արջ լինէր, կարող էին զիջուք զլրելով էլ տանել, բայց երկուսն ուրիշ բանէ:

— Գիւղից մարդիք ապսպարենք, առաջարկեց Թովմասը: Նա իսկոյն Ռիպուրին ու միւս որսորդին կհանչեմ:

Ասաց ու վազեց, իւր գէնքը թողնելով գետնին՝ սպանած արջերի մօտ. մի քանի վայրկեանից յետոյ նա հասաւ ժայռի միւս կողմը, ուր պիտի լինէին երկու նեգրերը. բայց սոքա ոչ մի տեղ չկային: Արեւելքում արշալոյսը բացւումէր: Նախ և առաջ երկնքում թափառող թեթեւ ամպերը ներկւումէին ծիրանի գունով, իսկ յետոյ՝ ոսկեգոյն ճառագայթները

բարձրանումէին դէպի վեր երկնքում։ Լուսնի գունատ ու ցուրտ լուսի փոխուելը՝ ցերեկեան լուսաւորի պայծառ այրող տաք լուսի, կարծես թէ մի վայրկենում կատարուեց։

Թովմասը զուարճանումէր այդ փառահեղ տեսարանով։ Յետոյ նայեց իւր շուրջը և զարմացաւ որսորդների բացակայութեան վերայ։ Մի քանի քայլ հեռու գարձեալ ձգուակն խիտ անտառ։ Նորա մօտ կար մի բարձր ծառ։ Թովմասը պատահամբ նայելով ծառի վերևը, տեսաւ նորա վերայ մի ահագին կապիկ, որ զարհուրելի կերպով ծռմբումէր ու բարկացած ձայնով կանչումէր ուրիշ կապիկներին, որոնք գտնուումէին քնքոյշ ճիւղերի վերայ և որոնք ըստ երևութիւն մայրն ու ձագերն էին։ Որձը՝ իւր գերդաստանին ամբողջապէս ծառի ամենավերին ծայրն ու զարկելով, կարծես հանգստացաւ, բայց դեռ էլի շփոթուած նայումէր իւր շուրջը։ Թովմասը ակամայ հետեւեց նորա հայեացքին, ենթադրելով, որ այդ կենդանին նկատած պիտի լինի Ռիպուրին ու որսորդին, որոց ինքը որոնումէր։ Երեւակայեցէք նորա զարհուրանքը, երբ իւր ծանօթ սև գէմքերի փոխարէն՝ նա տեսաւ մի ահագին վագր, որ գտնուումէր մօտակայ ժայռի գլխին։

Վագրը իւր փայլող աչքերը ձգեց Թովմասի վերայ, որ առաջին րոպէին հաղիւ կարողացաւ իւր դրութեան բոլոր վտանգը հասկանալ։ Այնուհետև նորա միտքը բացուեց։ Հաղարսւոր մտքեր ու զգացմունքներ միևնոյն միջոցին զարթեցան նորանում։ Միանգամայն անօգնական լինելը, մերձակայ մահուան —

և այն՝ անփախելի ու զարհուրելի, վայրի զազանի ճանգիրով մահուան երկիւղը — այս բոլորը կայծակի պէս անցան թշուառ զոհի գլխովը։ Թովմասը շունչ քաշելու համարձակութիւն չունէր. նա գիտէր, որ ամենափոքր շարժման միջոցին՝ վագրը անյապաղ յարձակուելու էր իւր վերայ։ Զարհուրելի զազանի շրթունքները ծամածռուեցան ու ահագին ժանիքները երևացին։ Նա վերկացաւ, մի քանի քայլ առաջ եկաւ կարծես առաջ թռչելու նպատակով։

— Տէ՛ր Աստուած, ազատիր ինձ, արտասանեց Թովմասը ու հաղիւ թէ այս խօսքերը արտաբերել էր, երբ մի ձայնեղ, սուր թնդիւն հնչեցրեց օդը. վագրը նոյն իսկ կանգնած տեղը բարձրանալով՝ զարհուրելի մանչիւնով ցած գլորուեց աւաղի վերայով։

Այս անտկնկալ կերպիւ ազատուելը մահից, որ անփախելի էր թւում, այնպէս զօրեղ կերպով ազդեց Թովմասի վերայ, որ ստիպուեցաւ վայր չընկնելու համար ծառին դէմ ընկնել. սակայն մի րոպէից յետո՛ւ իւր ոյժը հաւաքեց։

— Այ՛ Աստուած օրհնի իմ հրաշալի հրացանս, գոչեց նա, երբ Գէորգը մօտեցաւ նորան։ Ա՛խ, ուղումէի ասել, որ Աստուած քե՛զ օրհնի, իմ ազնիւ բարեկամ, դո՛ւ ազատեցիր կեանքս։

Եւ քաշելով իւր մօտ՝ ջերմաջերմ համբուրեց նորան։

Գէորգը տեսած էր հեռուից Թովմասի վտանգը։ Բարերարդարար, նա անյապաղ լրել էր հրացանն ու զգուշութեամբ բարձրանալով աւաղի վերայ այնքան մօտիկ, որ կարելի լինէր ճիշտ նպատակին ուղղել։

Թագ էր կացել՝ յաջող ընդհանր սպասելով: Նրբ վազըր տեղից վերէր կացել, Գէորգը հրացանն ուղղելով գազանի ձախ ուսին՝ ուղղակի սրտին էր զարկել:

Գէորգը չէր կամեցել կրկին անգամ արձակել, մորթը չփչացնելու համար: Նրիտասարգները զգուշութեամբ մօտեցան ահագին գազանին: Կասկածի տեղիք չէր մնացել. վազըր անշունչ պառկած էր և Գէորգը զարմանքով ու ականայ հպարտութեամբ զուարճանում էր իւր գոհի վերայ:

Նեղրերից մինը գնաց գիւղից սայլ բերելու, իսկ մնացած որսորդները պահպանում էին կենդանիները գիւղից դուրս թողնելու թուշներէր: Գիւղի բնակիչները հրացան սպանած վազըր տեսնելով. նոքա համողութեամբ էին, որ այս իսկ և իսկ այն գազանն էր, որ յափշտակել էր Թշուառ կնոջը:

Որսորդները վերադարձան իջևանը շուրջ յոգնած ու սարսափելի սոված: Նախաճաշից առաջ կռապատելով նախընթաց գիշերուայ եղելութիւնները, նոքա չկարողացան խոստովանել, որ վերջապէս իւրեանց էլ մի ծանր արկածք էր պատահել: Իսկ ինչ Ռիպուրին ու միւս որսորդներին է վերաբերում, նոքա շատ ու շատ առաջ արդէն գիւղն էին վերադարձել: Սոքա քարանձաւի հակադիր անցքը պահպանելու գնալիս՝ տեսելէին այն ահագին վազըր ու նախ քան վազըր կրնկատէր իւրեանց՝ փախելէին:

Ամենայն որսորդ սիրում է իւր սպանած կենդանու մորթը պահել: Գիւղի մէջ գտնուեցաւ մի մարդ, որ մորթեր մաքրելով ու պատրաստելով էր պարապում և նորան յանձնուեցաւ մատաղահաս

մարդոց աւարը: Նա յանձն առաւ մորթը պատրաստել և ուղարկել Բէլլարի, ուր յիրաւի մի քանի շաբաթից յետոյ ստացուեցաւ:

ԳԼՈՒԽ ԺԵ.

ՃԱՇԻ ԱԻՆԼՈՐԴ ՀԻԻՐԸ:

Նրկու ամիս էր արդէն, ինչ Գէորգն ու Թովմասը գնացել էին Բէլլարի: Նոքա հեծեղադնդի զխաւոր բնակարանին մօտ, ուր և ծառայում էին, բաւական յարմար մի փոքրիկ կացարան գտան և այնտեղ բնակեցան երկուսը միասին: Այդ քարաշէն միայրկ տունը շրջապատած էր մի փոքրիկ պարտիզով, որ ծածկուած յարդով: Նա արտաքին կողմից բաւական խղճուկ ու խարխուլ էր երևում. երեք կողմը պատրդամբով էր պատած: Ներսի մի դուռ տանում էր դէպի հիւրասենեակը, որի աղքատիկ կարասիքը երևում էր, որ մի քանիսի ձեռք էլ անցել ամենից շատ ուշադրութիւն զբաւում էր իւր վերայ հին գաշնամուրը, որ Թովմասի սեպհակամութիւն էր: Պատերից կախած էին մի քանի լուսանկար պատկերներ շրջանակների մէջ զետեղած ու Գէորգի ձեռագործ բազմաթիւ ծաղրանկարներ: Հիւրասենեակի երկու կողմերը կային երկու սենեկիկներ, որոնցից մէկի մէջ Գէորգն էր տեղաւորուած, իսկ միւսի մէջ իւր ընկերը: Մի անգամ Գէորգը գնաց Թովմասի սենեակը ու հարցրեց.

— Հը, գնա՞նք որսորդներին համաժողով:

Այդ բողոքներն ձիւն ոտնաձայն լսուեցաւ և երկու մատաղահաս մարդիք դռան խտրէ վարագոյրը բարձրացնելով՝ մասն սննեակը: Նոցանից մինը ծովապետ Բալլին էր ու միւսը՝ բժիշկ Ուիտթին, նորա մօտիկ բարեկամն ու ընկերը: Նրկուան էլ խիստ շատ էին սիրում որսը և դժբաղդաբար միայն մի քանի Անգղիական լաւ որսորդ շներ ունէին հեաները բերած: Բայց այնուամենայնիւ նոքա մեծ յաջողակութեամբ որսումէին աղուէսներ, որոնցով լիքն էր շրջակայքը:

Չնայելով, որ խիստ շոգէր, չորսը միասին ճանապարհ ընկան որսի: Նոքա հազած ունէին բաց դռնի հասարակ կտորից նշանադրեալներ: Գէորգն ու թովմասն էլ սիրուն կերպով նստած էին արաբական գեղեցիկ ձիերի վերայ: Նոքա դեռ ևս չգիտէին թէ որքան պիտանի էին այդ ձիերը Հնդկաստանի կլիմայի համար: Բիւմ, բիւմ, բիւմ—ձայները հնչուեցան նոցա ականջներին, երբ շարունակումէին իւրեանց ճանապարհը:

— Լսեցէ՛ք, լսեցէ՛ք, գոչեց թովմասը ծիծաղելով. այս մեր Պօմպօն է վերադառնում:

Թովմասը Պօմպօ անուանումէր գօրագնդի հրամանատարին, որ հրաման էր արձակել թէ այն օրերը, երբ ինքը վերադառնումէր շրջելուց, փոխանակ օրէնքով նշանակած տասն և մէկ անգամի տասն երեք անգամ հրացանն արձակելով պատուէն իւրեան: Մեքուանի զօրապետ Պօրտէրը կատարելապէս արժանաւոր մարդ էր ամեն կողմից. լուր էր տարածուած, իբրեւ թէ նա անուշադիր է դէպի տնավարձն ու իւր ան-

ճոռնի կինը. բայց նորա գլխաւոր թերութիւնը այն էր, որ ինքը մեծ համարմունք ունէր իւր սեպհական անձնաւորութեան վերայ: Նա իւրեան այնպէս վեհանձն էր պահում, որ գօրագնդի մէջ յայտնի էր «հին Պօմպօ» անունով:

— Աղնիւ խօսք եմ տալիս, ասաց ծովապետ Բալլին, որ ինչ ուղէին կտայի՝ Պօմպօի հայրենիք վերադառնալը տեսնելու համար: Այստեղ նա սովոր է ողջօյններ ստանալ Վալլիսի իշխանի պէս. երանի մի տեսնէի, թէ ի՛նչ կասէր նա, երբ որ և իցէ մի տղայ Լոնդոնի սալայատակից բրդէր նորան ու միւսնոյն ժամանակ հայհոյէր, որ նա իւր առջևը չի նայում:

Թարմ օդ էր. արեգակը մայր մօտնելուն էր մօտնում. երկայնաձև ստուերները ընկած էին ճանապարհի երկայնութեան վերայ, երբ մեր երիտասարդները հասան հաւաքուելու տեղը, ուր մեծ բազմութիւն կար: Որսորդներէց իւրաքանչիւրը, որոց թուում կանայք էլ կային, գլխարկին ցցել էր մի մի կապտագոյն գրիչ: Շուտով շները սկսան աւար որոնել ծովապետ Բալլին որսորդապետի դերը յանձն առաւ և որսորդները ցրուեցան աւազուտ խորուբորտ դաշտի վերայ: Նրեք ժամից յետոյ աղուէսները բռնուած էին ու նոցա ագիները յաղթանակի ձեով կպցրած էին տիկիւնների թամբերին:

Որսի վերջը որսորդները հաւաքուեցան պայմանաւորաբար տեղը, ուր խնջոյք էր պատրաստած. ծառաները ուտելիքի պաշարով առաջ և եթ ուղարկուած էին: Փոքր ծառերի մի խմբի տակ սեղան էր

բացած. գետնին փռած էր փայլուն խսիր. սեղանի վրայ դրուած էր քանի մի հատ լամպար: Սոված ընկերութիւնը շուտով հացի նստաւ: Նրբեմն երբեմն լուռմէին ցիւների սուր ձայններն ու նոցա անյագ աչքերը փայլումէին մթան մէջ:

Որովհետեւ այս ընկերահաց էր, ուստի և բոլոր կերակրներն ու զինին մասնակցողներինցն էր բերուած: Տիկիներէից մինը՝ միստրիս Ուլսոնը, որի խոհարարը առանձնապէս հռչակուած էր, պլում—պուդինգ աւսուած կերակրի պատրաստութեամբը, հրամայեց նորան պատրաստել անդղիական այս սիրելի կերակուրը, որ Հնդկաստանումն էլ մեծ գործածութեան մէջ էր: Ծառան սկուտղը սեղանի վերայ դնելիս՝ վայր ձգեց գետին: Մի վայրկեանում ցինը, որ վաղուց արդէն հսկումէր մի որեւէ աւար ձեռք ձգելու, վրայ ընկաւ պուդինգին՝ շուտով նա շրջապատուեց և ուրիշ զիշակեր թռչուններով, բայց նոցանից ամեն մէկը բերանները այրելով տաք կերակրից՝ յետ փախան: Միստրիս Ուլսոնը ու բոլոր ներկայ գտնուողները վերաւորուեցան պուդինգը կորցնելու համար. բայց, ինչպէս յետոյ կտեսնենք, սա ամենափոքրներ այն դէպքերից, որոնք կարողնէին պատահել Հնդկաստանում անպատասպար մի տեղ՝ թեթեամտութեամբ ճաշել որոշող մարդոց:

Խնջոյքը վերջանալու վերայ էր. արդէն մութը տիրել էր աշխարհին. չղջիկները պտտումէին նոցա գլխների վերեւ և հեռուից լուռմէին վայրի դազանների ձայները: Ծովապետ Բալթին, Գէորգի դիմացը նստած, պատմումէր նորան իւր որսորդական

կեանքից վանազան իրողութիւններ: Նկարագրելով թէ ինչպէս ինքը պատահել էր վագրին, նա 'ի միջի այլոց նկատեց:

— Նա, արդարեւ, կարծես իմ կեանքումն այն ամեն արկածների պատահել եմ, որոնք միայն մարդկային կեանքի մէջ կարողէին երեւալ:

Նա դառնալով միստրիս Ուլսոնին, ծովապետը ծիծաղելով՝ աւելացրեց.

— Նոյն խակ այսօրուայ պուդինգի արկածը ասենք: Հնդկաստանում շատ հազիւ է պատահում լաւ անդղիական պլում—պուդինգ և մի վերաւորական բան չէ, որ մենք այսօր միմիայն աչքով կշտացանք: Նա համոզուած եմ, որ նա... Բալթին ուղղւմէր ասել «ամենընտիրն էր», բայց յանկարծ խօսքը կրտրեց: Նորա դէմքը սկզբում կարմրեց, յետոյ դարհուրելի կերպով դեղնեց ու աւերուեց. ձայնը կրտրուեց և սաստիկ փոխուեց. նա կամաց ու ընդհատելով, դժուարանալով շրթունքները շարժել՝ արտասանեց.

— Կարծես ոտիս օձ փաթաթուեց:

Բոլոր խմբին երկիւղ տիրեց: Ալեւոր բաղմամբատակ գնդապետ Ուլսոնը, որ արդէն շատ տարիներ Հնդկաստանումն էր անցրել, շուտով գոչեց.

— Մի շարժուէք, Բալթի, 'ի սէր Աստծու, եթէ միայն դուք միանգամայն անշարժ մնաք, դեռ ևս փրկութեան յոյս կարողենք ունենալ:

— Կաշխատեմ, գնդապետ, հազիւ լսելի ձայնով պատասխանեց Բալթին:

Միտէր Ուլսոնը տիկիներին պատուիրեց հե-

ռանալ, որովհետեւ նորա միայն գործին խանգարել կարող էին: Ամենքը տեղերից վեր կացան, բացի անբաղաժ Բալլիից: Սեղանը շատ զգուշութեամբ ու առանց աղմկի հեռացրին. այն ժամանակ ամենքը աեսան թէ ինչ էր ընդհանուր երկիւղի պատճառը: Մի ահագին ակնոցաւոր օձ փաթաթուել էր երիտասարդ զինուորականի ոտներին. զգուշի սողունը հետզհետեւ աւելի ու աւելի բարձր էր սողում: Նորա հարթ գլուխը բարձրացած էր դէպի վեր ու փայլուն աչքերը անթարթ նայումէին ծովապետի դէմքին. առջևի կողքերը լայնացած էին ու մէջքին պայծառ կերպով երևումէր մի բիծ, որպիսին ունենումեն ակնոցաւոր օձերը: Այս բոլորն զարհուրեցին էր ամեն ներկայ գտնուածների համար, — անպաշտպան Բալլիի համար դա մի բարոյական տանջանք էր իւր ամբողջ կեանքի ընթացքում: Միմիայն գլխապետ Ուլլսոնը՝ ընդհատեց լռութիւնը:

— Զարթուէ՛ք, Բալլի, 'ի սէր Աստծու, մի շարժուէ՛ք, շնչաց նա:

Զարհուրելի սողունը գլուխը տատանումէր յետ ու առաջ, բայց յանկարծ նորա գլուխը կախ ընկաւ, բծերը անյայտացան, ողերը թուլացան. և օձը վայր ընկաւ խորի վերայ: Մովապետ Բալլին նուաղած էր և թէպէտ նա շուտով ուշքի եկաւ, բայց յետոյ մի քանի ամիս շարունակ դուրս չկանգնեց, վտանգի բոլորէին կրած ջղային զարհուրելի ցնցումի պատճառով:

Բայց ի՞նչ եղաւ արդեօք օձը: Շփոթութեան և ընդհանուր ուրախութեան սկզբում ոչ ոք մտքովն

անդամ չանցկացրեց սպանել նորան: Բնիկների վերաբերութեամբ զարմանալի էլ չէ այս բանը: Հնդկաստանի մի քանի ցեղեր Աստծու տեղին պաշտում ակնոցաւոր օձին և բոլոր հնդկաստանցիների մոքերը մահուան երկիւղէ ձգում նա նախապաշարուած յարգանքի հետ միասին: Նորա բացօռիկ ու շատ հազիւ պատահող դէպքերին են սպանում ակնոցաւոր օձը, որովհետեւ հաւատում են, թէ վերաւորուած օձը կամ ինքն է վրէժխնդիր լինում իւր թշնամուն և կամ այդ բանը իւր նմանների յանձնում:

Ամենքը շտապումէին Բէլլարի վերադառնալու: Մթնեց և աստղերը փայլումէին երկնքում: Մի ակամայ վրդովմունք էր ընկել որսորդների սրտերը: Ամեն մարդ իւր վերայ էր մտածում, թէ մի գուցէ օձը մի որ և է մօտիկ տեղ է գտնուում:

Գնդապետ Ուլլսոնի ծառան անհրաժեշտ ամանները ու բոլոր տնտեսական պիտոյքները բերել էր մի մեծ սայլով. միտէր Ուլլսոնը պարտաւորեց Թովմաս Բարտօնին նոյն սայլը իւր մօտ ծառայող Մարլէյի ձեռքով յետ ուղարկել: Մարլէյին պատուիրուեցաւ վաղել մօտակայ փոքրիկ խուղը, որ խնջոյքի ժամանակ խոհանոցի տեղ էր ծառայում, վերցնելու այնտեղից իւր մատաղահաս պարոնների պատկանած իրեղէնները և անյապաղ վերադառնալ: Քառորդ ժամ անցաւ: Ամենքը արդէն ձի նստան, ձանապարհ ընկնելու պատրաստուելով:

— Սայլը ձեր ծառային է մնում, Բարտօն, ձայնեց նորան զնդապետը:

— Սատանան տանի նորան, բարկացած պա-

տասխանեց թովմասը: Այ՛ ես նորան ցոյց կտամ, թէ ինչէ նշանակում սպասել տալը:

Եւ ձիուց վայր թռչելով՝ ինքը գնաց այն խուղը մորակը ձեռքին:

— Մա՛րլէյ, Մա՛րլէյ, բարձր ձայնով գոչեց նա, մօտենալով անակին:

Պատասխան տուող չեղաւ: Թովմասը հրեց հին դուռը. նա մի փոքրիկ ցեխոտ սենեակ տեսաւ. կօկօսի ընկուզն կճնպում դրած պատրոյգը աղօտ կերպիւ լուսաւորում էր: Մի անկիւնում քարաշէն վառարանի պէս բան էր երևում, որի մէջ դեռ ես կըրակ էլ կար: Յատակի վերայ նոյն խակ վառարանի մօտ տարածուած էր մի սպիտակ բան, այ՛ սա էր Մարլէյն:

— Ծոյլ անպիտան, պառկել է քնել, իսկ այնտեղ սորան սպասումենք: Սպասիր, ես քեզ կը զարթեցնեմ:

Եւ նա իւր մորակով զարկեց սպիտակ պատկերի ոտներին: Մարլէյն չարժուեց:

— Ի՛նչ ասեմ, կարծրամորթ խող: Եւրոպացին այսպիսի հարուածից վաղուց արդէն կզարթնէր, քրթմնջաց թովմասը:

Նա կրկին անգամ մեծ ուժով խփեց նորան: Յանկարծ սպիտակ շորերի տակեց բարձրաձայն սուլելով դուրս սողաց՝ սրածայր ցռուկով ու աղամանդի պէս փայլող աչքերով մի տափակ գլուխ: Օձը ուղղուեցաւ և առջևի կողքերը փքելով՝ սկսեց իւր դիւական խաղը՝ հաւասարաչափ յետ ու առաջ տատանուելով: Մի վայրկեան անգամ չմտածելով և դեռ

հազիւ վտանգը նկատած լինելով՝ թովմասը մորակը ձեռքի մէջ շուռ տուեց և մօտենալով օձին՝ մորակի կոթով բոլոր ուժով զարկեց նոյն խակ ակնոցի բծերին. զարհուրելի կենդանու խաղը յաւիտեան ընդհատուեց. նորա մէջքը կոտրուել էր: Թովմասը ՚ի դուր սկսաւ. կանչել խեղճ Մարլէյին. նորանից ոչինչ պատասխան չստացաւ: Գէորգն ու միւս որսորդները համբերութիւնից դուրս գալով՝ եկան վերջապէս թովմասի այդքան երկար ուշանալու պատճառն իմանալու. նաքա Մարլէյին դուրս բերին թարմ օդի մէջ, րայց նա անշարժ էր: Այդպիսի անգոյց դրութեանը ակնոցաւոր օձից կծածներին՝ միշտ մահէ հետևում: Ոչինչ հնար չկար խեղճ նեղրին ազատելու, մի ժամից յետոյ նա մեռաւ. նորա տիրոջը յաջողեց միմիայն իւր հաւատարիմ ծառայի մահուան վրէժն առնել:

ԳԼՈՒԽ ԺԶ.

ԳԵՈՐԳԻՆ ՊԱՏԱՀԱԾ ԱՆԲԱՂՏՈՒԹԻՒՆԸ.

Որսից մի քանի օր անց՝ շոգը այն աստիճան տնտանելի դառաւ, որ ստիպուեցան ամեն զուարճութիւնից ձեռք վերցնել: Տարուայ ամենաշոգ ժամանակներ այդ. կէս դիշերին անգամ օդը նոյնչափ խեղդող էր, ինչպէս և կէսօրին: Բէլարիի շրջակայ գետինը հեռոցհեռէ աւելի ու աւելի էր այլուում ու մերկանում. համարեա՛ բոլոր լճակներն ու ջրհորները չորացան. ստիպուեցան մի քանի մղոն հեռաւորու-

Թիւնից ջուր կրել. աւելի դժուարը այն սակաւագիւտ բոյսերի արմատներ որոնք Հնդկաստանի այս աւաղուտ մասնում ձիերի խոտի տեղ են ծառայում: Հնդկաստանում ամեն մի ձի բացի ակոռապանից ունի և մի ծառայ, որ նորա համար կերակուր է գտնում: Այս վերջին պարտաւորութիւնը մեծ մասամբ կանայք են կատարում և տարուայ այս ժամանակին այսպիսի պարագմունքը ծանր է և տաժան: Առաւօտները վաղ կանայք գլխներին մեծ մեծ կողովներ դրած մերկ տղայոց առաջնորդութեամբ՝ գնում են հաւաքելու, կամ աւելի ճիշտ, գետնից հանելու ձիու կերակուրը:

Մեր տղայոց կեանքը միօրինակ էր անցնում. նոցա միակ զուարճութիւնը երեկոներին զբօսանքն էր: Մի փոքրիկ հրապարակում, որի վերայ տարուայ բարեյաջող եղանակին աճել էին տեսակ տեսակ ծաղիկներ, ամեն երեկոյ զինուորական երաժշտութիւն էր լնում, ուր հաւաքւում էին Բէլլարիում գտնուող Նւրուպաղիները. այստեղ մեծ հաճութեամբ երեւում էր և նոյն իսկ Պամպոն իւր բոլոր աստիճանաւորներով: Մայրիկների մէջ զբօսնում էին մանուկներն ու հասարակութիւնը, իսկ չորս կողմը լայն ծառուղի էր շինած կառքերի ու ձիաների անցնելու համար:

Այստեղ 'ի դէպ պէտքէ պատմել և այն, թէ Թովմասը չբաւականանալով նորանով, որ ուրիշների պէս զեզկցիկ ու հանգիստ ձի նստել ու պահել գիտէր, որոշեց լաւ սովորել և ձիարշաւի այն մի քանի ձևեր, որոնք գործէին զրւում կրկէսներում:

Բացի իւր երկու զօրքի մէջ գործածող ձիաներ-

րից՝ Թովմասը ունէր և մի պոչատ ու անձոռնի սև ձի, որ պատահմամբ գնել էր նա:

Դժուար է հաստատ ասել, թէ ինչ ցեղին էր պատկանում Թովմասի ձին, որին «Բրլանդիայ» անունն էր տուել, 'ի պատիւ այն որսորդական հռչակաւոր ձիու, որ տեսել էր նա Բէրկշերում: Արաբական արեան կաթիլ անգամ չէր նշմարւում նորանում, իսկ եթէ ունէր էլ, շատ քիչ: Նա գերազանցում էր պարսպի վերայից թռչելու ու ամեն անսակ արդելքներին տանելու յատկութեամբ:

Թովմասն ու իւր ձին երկուսն էլ 'ի միասին վրտանդի չէին ենթարկւում: 'Ի միջի այլոց նա առանձին ճաշակով սովորցրեց «Բրլանդիային» սանդուղքը բարձրանալ և ամեն անգամ ձիով էր մտնում իւր բարեկամների ու ընկերների տները, որ նոցա ամեն անգամ հաճոյ չէր թւում: Նա քիչ էր մնում սպանէր զինուորական ընդհանուր սեղանի մառանապետին և կառավարութիւնից ծանր յանդիմանութիւն կրեց զինուորական սեղանի վերայից ձիով թռչելու համար: Բարեբաղդաբար «Բրլանդիան» յաջող կերպով թռաւ, բայց կարող էր այլապէս էլ պատահել և այն ժամանակ ի՞նչ կլինէր մեր բարեկամ Թովմասի դրութիւնը:

Մի երեկոյ Պամպոն, իւր սովորութեան համաձայն, դուրս գնաց զբօսնելու: Նորա գեղեցիկ կառքի մէջ լծած էին մի զոյգ ամենընտիր արարական ձիեր: Նորա մօտ նստած էր մատաղահաս միստրիս Բոյլտօնը, որի մարդը դեռ նոր Բէլլարի հասած՝ ռմբաձիգ զօրքի հրամանատար էր նշանակուած: Ինքը Բոյլտօնն

էլ ձիով կանգնած էր այնտեղ. երկուսն էլ հրաւիրուած էին Պօրտէրի մօտ, որովհետեւ իւրեանք դեռ ոչ բնակարան ունէին և ո'չ կառք: Յերունի Պօմպօն զուարճութիւնից փայլումէր ու ինքնաբաւական կերպով այս ու այն կողմն էր նայում. նա հաճոյաբար ձեռքով նշան էր տալիս երաժիշտներին և շուրջը խռնուող զինուորներին քաղցրալիւր ողջոյններ էր նուիրում:

Յանկարծ նա իւր կառքի մօտ սմբակների ձայն լսեց: Շուտով յետ նայեց — և տեսաւ Քովմաս Բարտօնին իւր պոչատ ու անձոռնի ձիու վերայ նստած: Նոյն իսկ պոչատ ձիու իւր կառքի մօտ կանգնելը զօրապետը վերաւորանք համարեց իւր արժանաւորութեանը. երեւակայեցէք նորա արհամարհանքը, երբ համոզուեց, որ ձիաւորը նստած է, զարմանք բան, դէմքը ագիի կողմ դարձրած, կամ գոնէ այն կողմը, ուր այգի պիտի լինէր: Միստրիս Բոյլտօնը բարձրաձայն ծիծաղումէր. ինքը Բոյլտօնը հօ լաւ էր հասկանում Քովմասի արածի անպայելութիւնը, այլ և նոյնը կրկնումէր և իւր կնոջը:

Երբ ձին սկսեց աքացել, տեսարանը աւելի ծաղրաշարժ դարձաւ և ժողովուրդը անմիտ ծիծաղով հետևում էր Քովմասին: Խեղճ միստրիս Բոյլտօնը ծիծաղեց թուլանումէր. միմիայն զօրապետի դէմքն էր, որ չէր ժպտում:

Բարտօնը այս կատակի համար հետևեալ առաւօտն և եթ րանտը դրուեցաւ: Բարեկամները խորհուրդ տուին Քովմասին զօրապետի աչքին չեւրեւալ և մանաւանդ հեռու տեղ թաղցնել պոչատ ձին:

Գէորգն ու Քովմասը հազիւ էին տանում, մանաւանդ գիշերները, իւրեանց բնակարանի խեղդող օդը: Ինչ ասես նոքա հնարումէին օդը նորոգելու համար:

Վերջապէս նոքա վճռեցին գիշերները տեղափոխուել տան հարթ կտրան վերայ: Ներքնակները փռելով՝ նոքա քնեցին այնպիսի խոր քնով, որպիսին չէին ունեցել մի քանի ամիս շարունակ: Բայց երբորդ գիշերը մի քանի ժամ քնելուց յետոյ՝ Գէորգը զարթնեց. նա դողումէր ցրտից և մեծ զարմանքով տեսաւ, որ մոծակներից պաշտպանող ցանցը, որով նա լաւ օրինաւոր փաթթուած էր, քամին տարել էր: Նոյն իսկ լուսէին Քովմասի ցանցն էլ քամին տարաւ: Հեռուից լսումէր որոտման ձայնը և պայծառ, կուրացնող կայծակը ամեն կողմից կտրատումէր ահարկու ամպերը: Օդի մէջ զգալի էր մի տեսակ հոտ, անձրևը խոշոր կաթիլներով սկսեց թափուել և յանկարծ զարհուրելի հեղեղն փոխուեցաւ: Գէորգն ու Քովմասը իւրեանց բոլոր իրեղէններով միանգամայն թաց եղան:

Անձրևը ամբողջ գիշեր շարունակ գալիսէր և լուսաբացին՝ աւազոտ ու ժայռոտ անապատի նմանող տեղերը՝ կանաչով ծածկուեցան: Բուսականութիւնը շուտով երևաց գետնի երեսին. մի քանի շաբաթից յետոյ, ձիաների խոտը մեծ քանակութեամբ էր ստացւում և այնուհետեւ թզկնին ու միւս ծառերը տերեւներով ծածկուեցան. սկիւ, խաղող, թուզ, մինչև անգամ կանաչ սիսեռը — ամեն բան այժմ բուսականին շատ կար: Բէլլարիում անձրևները երկարատեւ չեն լինում:

Այս տօթային զիւղաքաղաքի բնակիչները վերականգնանացան և մօտօճեցին նոր նոր զուարճութիւններ գտնել: Սկսուեցան խնջոյքները, որսերը, վերջապէս երիտասարդները խօսք բաց արին և ձիարշաւի մասին:

Այնտեղ ձիարշաւները աշնանն էին լինում: զիւղաքաղաքից երկու մղոն հեռու շինուած էր գեղեցիկ ձիարշաւի տեղ: Այդ տարին, բացի սովորական ձիարշաւից, մի աւելի դժուար ձիարշաւ էլ էր առաջարկուում: Այս նպատակով ձիարշաւի շրջանի ներսը մի փոքրիկ շրջան էլ շինեցին, որի վերայ միմեանցից յայտնի հեռաւորութեամբ դրուած էին ցանկեր և անցէին կացրած կաւէ պատեր փոսերով երկու կողմից: Այս արգելքները այն աստիճան վտանգաւոր էին թւում, որ նորա վերայ արշաւողների թիւը շատ սահմանափակուած էր: Որովհետեւ պարսպի վրայից թռչելու յատկութիւնը անկասկած թովմասի ձիու գլխաւոր յատկութիւններ կազմում, հասկանալիէ ուրեմն, որ նորա տէրը վաւերութեամբ այդ նորահար ձիարշաւին մասնակցելու ցանկութեամբ: Մի բան միայն նորան անհանգստացնումէր, — ձիու պոչատ լինելը: Բայց նա որոշեց ձիարշաւին մասնակցել կեղծ ագի կայցներով իւր ձիուն: Գէորգին էլ տրուեցաւ բժիշկ Ուիտթի ձին:

Արդէն մի քանի շաբաթ առաջ ձիարշաւի սկսուելոց՝ մեծ պատրաստութիւններ էին տեսնուում: Ամեն առաւօտ երբ չէին վարժեցնում, զբօսեցնում էին ձիաներին: Պատուաւոր անձանց համար առանձին տեղեր շինեցին: Հանդիսականների տեղն էլ նո-

րից որոշուեցաւ: Ինքը Պոմպօն իւր խմբով, այդտեղ բնակող զօրքի հրամանատարներն ու Բէլլարիի մեծաւորները ներկայ պիտի գտնուէին ձիարշաւին:

Վերջապէս հասաւ ձիարշաւի օրը: Արդէն լուսաբացին հաւաքուել էր ձիարշաւի տեղի շուրջը հետաքրքիր ահագին բազմութիւն: Այնտեղ ամեն տեսակ կառքեր կային. ևրոպական հասարակ կառքեր էլ և տեղական լաւ կառքեր էլ մէջը եզներ լծած և զարդարած պոյժաւ կարմիր ժապաւինաղաք: Վարագոյններով: Կային նոյնպէս բազմութիւն ընկերներ՝ տեղական փոքրիկ ձիերի վերայ նստած. ձիաւորները՝ ձիերի գլխներից շատ հեռու էին նստած և նոցա ասղնէգործ մաշիկների դէպի վեր ծռած ծայրերը դէմ էին ընկած ահագին ու լայն ասպանդակներին:

Ձիարշաւի համար մարդիկ որոշուեցան. նշան տրուեցաւ ձիաները թամբելու: Մեր հերոսները համարեա՝ հասակակից էին. Գէորգը լայնաթիւունք և բարձրահասակ էր. Թովմասը աւելի լիքն էր: Ձիաները արդէն թամբած էին. ո՛չ յիշանդիան, ո՛չ էլ Գէորգի ձին Սատանան գեղեցիկ չէին: Ծովապետ Բալլին եկաւ մի պատուական շառատ ձիով, որ փոքր միջոց առաջ ձեռք էր բերել թանկ գնով Բարեյոսոյ հրուանդանի մօտ:

Թէպէտ բոլոր ձիաւորները վեց էին թուով, բայց մնացածները յայտնի դեր չունէին կատարելու, վասն որոյ և չենք թուի նոցա: Ծովապետ Բալլին մութ կապոյտ բաճկոնակ ունէր հագին ու նոյնպիսի գլխարկ: Գէորգը բաց մանուշակագոյն սպի-

տակաշերտ բաժկոնակով էր ու նոյն գունի գլխարկով, այն ինչ թովմասը զարդարած էր պայծառ կարմիր բաժկոնակով՝ ու դեղին գլխարկով:

Ձիաների թամբերը բաւական երկար տւեց: Դեռ Գէորգը չէր նստել վրէն, երբ «Սատանան» առջևի ոտները բարձրացրեց և սկսեց աքացել: Նա չորս ոտով վայր ընկաւ գեպին ու այնքան աքացեց, մինչև որ ուժից ընկաւ: «Խրլանդիան», ընդհակառակը, նոր ազու շնորհիւ բոլորովին նորոյժ ստացաւ: Թովմասը մի վայրկեանով վեր թռաւ թամբի վերայ: Ծովապետ Բալլիի մոյգ կապոյտ գլխարկը արդէն փայլումէր նշան դրած սեան մօտ:

Պէտք է վազէին ձուածէ գրութեամբ միանգամայն հարթ տարածութեան վերայ, որտեղից միենոյն ժամանակ ամբողջ տարածութիւնը նշմարում էր: Բոլոր վեց ձիաներն էլ պիտի արշաւէին նոյն գծով. նոքա պիտի երկու շուրջ անէին և ընդ ամենը երեք մղոն ճանապարհ պիտի անցնէին. ընդ ամենը վեց արդելք կար դրած, նոցանից իւրաքանչիւրի վրայօք երկու անգամ պիտի թռչէին: Զանգը զարկեցին և ձիաւորները տեղից շարժուեցան: Թովմասը Գէորգի հետ միասին էր գնում. երկուսի ձիաներն էլ ծանրաքայլ էին ընթանում: առաջին երկու պատերը ամենահեշտ թռչելու տեղերն էին. նոցա վերայից բոլոր վեցն էլ միասին թռան, յետոյ կապոյտ գլխարկը միւսներից յառաջեց. բայց առաջին պատի մօտ Բալլիի ձիու առաջին ոտները դէմ ընկան ու վայր ձգեց իւր վերայ նստողին. բարեբաղդաբար ձին

էլ նստողն էլ միմիայն թոպեական վրդովմունք ունեցան: Ծովապետ Բալլին նորից շուտով վեր թռաւ թամբի վերայ և ճանապարհ ընկաւ:

Այժմ դեղին ու բացմանուշակագոյն գլխարկները ամենից առաջէին գնում: Նոքա արդէն հաւասարուեցան ամենադժուար պարսպի մօտ, որ իւրաքանչիւր կողմից խորը փոսեր ունէր:

— Դու իմ օրինակին հետեւիր, Գէորգ, գոչեց Թովմասը:

Նւ Գէորգից առաջ ընկնելով, նա քաջութեամբ թռաւ սլաքի պէս անցնելով պատնէշի վերայից: Գէորգը թեթեւ կերպով լսեց ձիուն և Սատանան յաջողութեամբ թռաւ պատնիշի ու փոսերի վերայից: Նոյն թոպէին, երբ նոքա առաջին անգամ մօտեցան յաղթանակի սեանը, «Խրլանդիան» ամենից առաջ էր գնում, նորանից յետոյ Գէորգն էր գնում, իսկ երրորդը ծովապետ Բալլին էր, որ արդէն մնացածներից առաջ էր ընկել:

Հետեւեալ պատնիշի մօտ և տարաբաղդաբար նոյն իսկ տեղը, ուր կանգնած էր զօրապետ Պօրտերը, Թովմասի ձիու փառաւոր ազին դէմ ընկաւ վանդակապատի փշերին: Ձին հենց որ ետևի ոտներով կանգնեց գեպին, զգաց, որ ազին մի բանի դէմ ընկաւ. նա ոյժ գործ դրեց և առաջ դիմեց, ազին փշի վերայ թոյնելով ու առաջուայ պէս պոչատ մնաց: Պօմպօն ունքերը կախեց. հասարակութիւնը բարձրաձայն ծիծաղ բարձրացրեց:

Այժմ Գէորգը առաջէր գնում, բայց կապոյտ գլխարկը աւելի ու աւելի մօտենումէր նորան, կարճ

միջոցից յետ նա արդէն Գէորգից շատ հեռու չէր. շառատ ձին քաջութեամբ արշաւումէր, աշխատելով կորցրած ժամանակը փոխարինել: Սատանան ինչկա-
րողանումէր՝ անումէր, միայն նորա արիւնը եռումէր
և Բալլիի ձիուն մօտենալով՝ փորձումէր կծել նորան:
Արդէն երկրորդ անգամ նոքա մօտենում էին փոսեր
ունեցող պատնիշին: Գէորգն զգաց, որ ձին կծոտու-
մէր սանձը և բոլոր ուժով քաշեց այն. նա աշխա-
տումէր կանգնեցնել, բայց հնար չեղաւ: Գէորգն ար-
դէն գիտէր իւր գլխի գալիքը — դժբաղդութեան
առաջն առնելու հնար չէր մնում: Սատանան անմոռ-
թեամբ վազեց պատնէշն կողմը և, համարեա՝ ամենեւին
չբարձրանալով դեմնի մակերևութից, ընկաւ փոսի մէջ:

Այս րոպէին, Գէորգի գլխի վերայից անցաւ
ծովապետ Բալլին, որին մնումէր միմիայն սեանը մօ-
տենալ և վերցնել մրցանակը:

Հանդիսականները շտապեցին դէպի փոսը, ուր
անօգնական ընկած էր խեղճ Ռօլլէստօնը, ահագին
ծանրութեամբ ձիու տակ ճնշուած:

Բարտօնը երկիւղեց բարձր ճաց, երբ տեսաւ
իւր բարեկամի գունատ, անկենդան և արիւնաշաղախ
դէմքը: Գէորգին դրին խոտի վերայ. հանդիսական-
ների թւում կային և մի քանի բժիշկներ, որոնք
ամենքն էլ շրջապատեցին հիւանդին:

Բժիշկը խսկոյն յայտնեց, որ Գէորգը կենդանի
է, բայց ծանր վերաւորուած:

— Խեղճի անրակն է կոտորուել, ասաց նոցա-
նից մինը:

Այս խօսքերի վերայ Գէորգը ուշքի եկաւ:

ԳԼՈՒԽ ԺԷ.

ԲՆԱԿԱՐԱՆ ՓՈԽԵԼԸ:

Ամբողջ շաբաթներով Գէորգը անշարժ պառկած
էր և չարաչար տանջւում: Ձէթէ միմիայն նորա ան-
րակն էր կոտորուել, բայց և ներքին կողմից մնա-
սուել էր՝ իւր վերայ ընկած ձիու ծանրութեան
պատճառով: Անցան շաբաթներ և ամբողջ ամիսներ,
բայց նա դեռ ևս հիւանդ էր, թէպէտև առողջա-
նումէր հետզհետէ: Նրեկոյեանները նորան սովորաբար
դուրսէին տանում պատշգամբը, ուր ամեն օր հաւաք-
ւումէին նորա մօտ նրիտասարդ զինուորներ, որով-
հետև ընկերները Գէորգին շատ էին սիրում: Բժիշկ
Ուիտթին իբրև բժիշկ և բարեկամ անդադար այցե-
լումէր նորան, իսկ Բարտօնը նորա ամենաուրախ
խօսակիցնէր և միևնոյն ժամանակ ամենահոգատար
հիւանդապահ:

Մի երեկոյ, երբ Գէորգը առանձին հոգեկան
տխրութեան մէջ էր, որպիսի դրութեան մէջ վերջին
ժամանակները շատ յաճախ էր ընկնում և որը վր-
տանգաւոր կերպով էլ ներգործումէր նորա առող-
ջութեան վերայ, նա դարձաւ իւր մօտ նստած
բժշկին:

— Ես կարծումեմ, Ուիտթի, որ այս ամենը ի
զուրկն, թող ու դողդոջուն ձայնով ասաց Գէորգը,
իւր նիհար ու գունատ ձեռքով լուսից ծածկելով աչ-

քերը: Ձեր ու թովմասի բոլոր հոգսերը և ամեն տեսակ բարութիւնն ու կարեկցութիւնը, որոնցով ինձ շրջապատումեն, 'ի դուր են: Նա այս վերջին ամսի ընթացքում առողջութեան նշան չտեսայ:

— Այ քեզ քան, գոչեց բժիշկը, աշխատելով իւր ձայնին առաւել առոյգ և ուրախ ձեւ տալ. ես չեմ կամենում այդպիսի բաներ լսել. խնդրեմ այդպէս չ'խօսէք:

Բայց այնուհետեւ բժշկի գէմքը տխուր կերպարանք ստացաւ և ծանր կերպով ասաց.

— Լսեցէք, Ռօլէստօն, ես երբէք չեմ կարող ձեզ թոյլ տալ, որ դուք միւս անգամ դարձեալ այդ ձիով մանդաք: Այնուհետեւ, երբ ձեզ այս անբաղաւթիւնը պատահեց, խելքս վրաս չէ, բայց երգումեմ և հաստատ գիտեմ ու համոզուած եմ, որ այժմ ձեր առողջութիւնը շուտով կ'վերականգնի: Իսկ ինչ կոտրած ինչ վերաբերում, շարունակեց նա ժպտելով, ոսկրը միանգամայն աճելէ և այնքան լաւ, որ ես իբրեւ բժիշկ, սիրով եմ նկատում այդ:

— Այո՛, ես լաւ գիտեմ, որ իմ բոլոր ոսկրներս այժմ կարգին են, Ռ'յորի, 'ի սէր Աստծու, չկարծէք թէ դուք քիչ թէ շատ մեղաւոր էք իմ այս թշուառութեանս համար: Բայց ճշմարիտ եմ ասում, որ ինձ երբեմն այնպէս է թւում, թէ ինձ համար ամեն բան վերջացած է. դուք չէք հաւատում, թէ ինչպէս թուլութիւնն ու խոնջութիւնը զգուացնում ու ծանրացնում են ինձ: Նա գիտեմ, որ շատ յիմար պիտի լինի մարդ, եթէ այսպիսի բաներ խօսի և ես այս բոլորը թովմասին չեմ ցանկանում ասել: 'Ի հարկէ

գոնար չէ ինձ համար հիւանդութեանս պատճառով արձակուրդ առնել Նւրուպա գնալու, բայց ես ոչ ոք չունիմ՝ Անգղիայում: Ոչ ոք բացի ծծմօրիցս չեմ տածի՝ արդեօք կենդանի՞ եմ ես թէ մեռած. ոչ ոք չի ուրախանայ այնտեղ դնալուս համար: Այս ամենը ինչ որ ես ասում եմ՝ անխօհեմութիւն է իմ կողմից, բայց ես էլ թոյլ եմ ու հիւանդ և չեմ կարող տխուր մտածմունքներս հեռացնել ինձանից: Նեղեմքը ձեռքերով ծածկեց, աչքերից հոսող արտասուքը բժշկից թաղցնելու:

Այս իսկ րոպէին պարտիզից ուրախ ձայներ ու ձիու դրոյի լուեցաւ: Այդ թովմասի և ծովապետ Բալլիի ձայներն էին, որոնք գալիս էին հիւանդին տեսութիւն: Թովմասը թամբից վայր թռաւ և ձեռքին մի նամակ բռնած՝ բարձրացաւ սանդուղքը:

— Ահա՛ քեզ նամակ, Գէորգ, որի հասցէն կնոջ ձեռքովէ գրած, կարծեմ սա մի փոքր կուրախացնէ քեզ: Հետաքրքիր է, թէ ումնի՞ց պիտի լինի սա:

Գէորգը կամաց վերցրեց նորանից նամակը և ծրարին նայելով՝ ասաց.

— Նրեռմէ, որ Անգղիայից չպիտի լինի:

— 'Ի հարկէ այնտեղից չէ, ես արդէն վաղուց իմացայ այդ, վրայ բերեց թովմասը, դեհ շուտով բաց արաւ: Ի՞նչ վատ սովորութիւն է նամակը ձեռքի մէջ շուռումուռ տալ տարակուսելով թէ ումնից է ուղարկուած, երբ բաւականէ միայն ընտել և խնդիրը իսկոյն կլուծուի:

Գէորգը նամակը բացեց և մեծ զարմանքով տեսաւ, որ միատրիս Դօնրարիցն էր ուղարկած: Այս բարի

կինը լսելէր Գէորգին պատահած թշուառութիւնը և ծանր հիւանդութիւնը ու հրաւիրումէր նորան իւր մօտ Մխառու, ուր բնակւումէր նորա ամուսնու զօրաբաժինը: Մխառին Դոնբարը գրումէր, որ Մխառուի (Բօմբէի նախագահութեան մէջ) կլիման խիստ թարմ է ու առողջարար, քան թէ Բէլլարիինը և որ, եթէ միայն բժիշկները կթոյլատրեն Գէորգին այդպիսի մի ճանապարհորդութիւն յանձն առնել, խոստանումէ հոգալ նորա վերայ ինչպէս լաւ որդեսէր մայր:

Անյապաղ որոշուեցաւ ընդունել Դոնբարի սիրաւոր հրաւերը. բայց երբ քարտիսին նայեցան ու տեսան Մխառուի ու Բէլլարիի մէջ եղած ահագին հեռաւորութիւնը, Գէորգի դէմքը դարձեալ տխրեց. գործը առաւել բարեկաջող դիրք բռնեց, երբ գնդապետը իմացրեց իւր սպաներին, թէ զօրագունդը հրաման է ստացել Հայդերաբադ տեղափոխուելու:

— Այս բանը ձեզ ձեռնառուէ, Ռօլլէստօն, քաղցրութեամբ ասաց նա, մենք հաւանականէ, որ մի երկու շաբաթից յետոյ ճանապարհ ընկնենք, աշխատեցէք մինչև այն ժամանակ որքան և իցէ կազդուրուել, որ կարողանաք զօրքի հետ գալ:

Այս միջոցից Գէորգը կազդուրումէր Փիղիքապէս և բարոյապէս: Զօրագունդը ուրախութեամբ թողեց Բէլլարին:

Որովհետև Գէորգը դեռ ևս չէր կարող ձի նըստել, ուստի նա գնաց պալատիկին: Պալանկինը մեծ արկղի պէս մի բանէ, ուր մարդ կարողէ պառկել անգամ. կողքերից բացէ լինում և վարագոյրներով ծածկած. կողքերից կպցրած են երկայն ձողեր. ութ

հոգի են տանում պալանկինը՝ ձողերը ուսերին դրած. ուրիշ ութ հոգի էլ կարգով գնումեն՝ շուտ շուտ փոփոխելու համար: Յիշենները պալանկինի կողքերից վառած մոմեր են տանում, որոնցից շրջակայքում մի գարշելի հոտէ բուրում: Զուլաբարձները ամբողջ ճանապարհին մի տեսակ տխուր և նոյնաձայն երգ են երգում և որքան շուտ շուտ են գնում, այնքան նոցա երգը կամ աղաղակը բարձր է լինում: Հիւանդ Գէորգը դժուարութեամբ էր շունչ քաշում պալանկինի մէջ, այս յարատեւ երաժշտութեան ձայնի ազդեցութիւնից, մանաւանդ եթէ երեւակայինք կառքի հարուածներն ու ճայթիւնները:

Զօրագունդը միմիայն առաւօտներն էր առաջ գնում և շատ դանդաղ կերպով էր մօտենում Հայդերաբադին: Վերջապէս մի դեղնցիկ առաւօտ զօրքի առաջին կարգի զինուորները նկատեցին Հայդերաբադի մեծ մզկիթի աշտարակները. յետոյ պալատն երևաց և շուտով գունդը հասաւ մի խղճուկ պատին, որ ծառայումէր իբրեւ պարիսպ Նիզամ քաղաքին: Զօրագունդը վրան գցեց քաղաքից դուրս:

Հայդերաբադից Մխառու Գէորգը իւր երկու ծառաներով ստիպուեցաւ եղնաքարշ ծածկած կառքով գնալ: Բէլլարիից դուրս գալիս նա Ռիպուրին արձակեց և վարձեց մի նոր ծառայ ֆիրմալ անունով, որ ամեն կերպով հաւատարիմ էր թուում և շուտով առիթ ունեցաւ իւր քաջութիւնն ու անձնուիրութիւնը ցոյց տալու Գէորգին: Այս տասն և հինգօրեայ դանդաղ ճանապարհորդութիւնը՝ բաւական ձանձրալի էր: Նրջակայքը մեծ մասամբ ամայի էր ու

լիքը ամեն տեսակ կենդանիներով, անտիլօպներով, արջերով ու վայրի վարաղներով, սիրամարգերը սի-
գաճեմ քայլումէին իւրեանց բոլոր գեղեցկութեամբը: Բայց Գէորգը դեռ այն աստիճան չէր կազդուրուել,
որ որսի գնար ու այնտեղ գտնէր իւր զուարճու-
թիւնը: Սակայն նորա առողջութիւնը օրէցօր լաւա-
նումէր: Օգտփոխութիւնը անկասկած բարեկյաջող
կերպով ներգործումէր նորա վերայ: Որքան Գէորգը
աւելի էր շրջում, այնքան նորան ներկայանումէր
հակապատկերը Բէլլարիի շրջակայքի, ուր սովոր էին
նորա աչքերը: Նրկու կողմը ձգւումէին ձոխ, պտղա-
բեր ու ոռոգուած մարգագետիններ, լայն գետերն ու
կառաղի հեղիղները ոռոգումէին ձոխ բուսականու-
թեամբ ծածկած հովիտները:

Գնդապետ Դօնբարի տունը կառուցած էր
Մխառւ ամրոցից երկու մղոն հեռու մի մեծ ուղու
մէջ, ուր աճումէին բարձրուղէ ծառեր, միայարկ
տան առաջը շինած էր փոքրիկ լճակ:

Գէորգը տեսաւ Դօնբարին պատշգամբումը կանգ-
նած. նա նոյնքան գեղեցիկ էր, որքան և առաջ.
նորա գրկում նստած էր իւր երկամեայ դստրիկ՝ Լիլին:
Մխառիս Դօնբարն էլ ու նորա ամուսինն էլ օրով
ընդունեցին Գէորգին:

Աւելի քիչ մնասակար կլիմայի բարեբեր ազդե-
ցութեան ու բարի տանտէրերի հոգացողութեան
շնորհիւ՝ Գէորգը սկսաւ նկատելի կերպով առողջանալ:
Եւ ի՜նչքան էլ ուրախ էր: Նրջակայքում զբօսնելիս
ու զանազան հետազօտութիւններ անելիս՝ ժամա-
նակը աննկատելի կերպով էր անցնում: Լիլին այնքան

սիրեց Գէորգին, որ մի քայլ չէր թողնում հեռանալ
իւրեանից:

Մի ամիս էր արդէն, որ Գէորգը Մխառւ էր: Մի
երեկոյ, երբ ամբողջ գերդաստանը պատշգամբումն էր
հաւաքուել, հեռուից սուրհանդակի զանգաձայն լը-
սուեց և այնուհետև խիտ ծառերի միջից մօմի փալ-
փլոցը երևաց:

Հնդկաստանում սուրհանդակի հաղորդակցու-
թիւնը հետեակ մարդոց ձեռքովէ կատարւում, որոնք
ձիուց պակաս արագ չեն վազում: Նոքա վեց մղոն
ճանապարհ զնալուց յետոյ՝ յանձնում են մի ուրիշ
սուրհանդակին: Գիշերները ձեռքին բռնում են վառած
կերոններ, որոնցով պատշպանում են իւրեանց՝ վայրի
զազանների յարձակումից: Վերջին տանու հինգ,
քսան տարիների ընթացքում, երկաթուղիների թիւը
մեծանալով ու հաղորդակցութեան ճանապարհների
բարուրդերով՝ այսպիսի սուրհանդակների դործադրու-
թիւնը միանշանայն վերջացաւ:

— Ահա՛ սուրհանդակը դալիսէ, ասաց միստրիս
Դօնբարը, երբ տեսաւ նորան. յոյս ունիմ, որ նա
վատ համբաւ չի բերի մէզ. Առդի մէջ ինչ որ մի
բան է կատարւում:

Արդէն Մխառուի բնակիչները լսել էին, որ Բէն-
գալեան նախագահութեան մէջ և մանաւանդ Լուկ-
նովում՝ խռովութիւն կար: Բայց միստրիս Դօնբարը
ի հարկէ մտքովն անգամ չանցկացրեց, թէ այս ան-
գամ բերած նամակները՝ պարունակում էին իւրեանց
մէջ մի որոտանման լուր Հնդկական ապստամբութեան
առաջին ճայթիւնի մասին:

Միրուտի մէջ բնակող երեք զօրագնդերը ապրատամբէ կ'ին և սպաներին սպանելով՝ գնացել էին Դէլի, ուր բնակող զինուորներն էլ հետեւել էին նոցա օրինակին: Դէլի բնակող բոլոր և բոլորացիք, զինուորականները, քաղաքական աստիճանաւորները, կանայք ու երեխայք բոլորն էլ սպանուել էին: Այս զարհուրելի լուրը մայիսի վերջին հասաւ Միսաու հեռեւեալ երեք, չորս շաբաթուայ ընթացքում ապստամբութիւնը օրէցօր մեծանումէր. հիւսիսային Հնդկաստանի քաղաքներից շատերի մէջ մեծ արիւնհեղութիւն էր պատահում: Մինչև այդ ժամանակ Բօմբէյի նախագահութեան մէջ անբաւականութեան նշան անգամ չկար և Դէորդը, որ նոյն օրերում պէտք է վերադառնար զօրքի մէջ, ուրախ էր, որ Դօնբարներին անփութանգ էր թողնում:

Յունիսի ՅՕրն առաւօտեան գնդապետ Դօնբարը զօրախաղ ունէր. զինուորների տխուր դէմքերից ամենէին չէր նշմարւում ո՛չ չարութիւն, ո՛չ վայրենի ատելութիւն ու կատաղութիւն: Զօրահանդիսից վերադառնալով՝ նա զարմացմամբ տեղեկացաւ, որ իւր ամուսինը իւր բացակայութեան ժամանակ արձակելէ դերձակէ: Այս մարդը արդէն բաւական ժամանակ ծառայումէր Դօնբարների մօտ և միշտ աղնուութեամբ, բայց այդ առաւօտը նա իւրեան բաւական անպարկիշտ պահեց: Միսորիս Դօնբարը յանդիմանեց նորան մի օրէէ գործ չկատարելու համար և, ի միջի այլոց, նորան յիմար անուանեց: Յանկարծ նա տեղից վեր թռաւ և նայելով նորան չար ու վայրենի աչքերով՝ գոչեց:

— Բաւական է ինչքան ձեզ համբերեցի. բաւականէ, ինչքան սպիտակներդ մեզ ճնշեցիք, այժմ հերթը մերն է:

Նւ իւր տիկնոջ ներկայութեամբ կօշիկները հագնելով, որպիսի արարմունքը վերաւորանք է համարւում Հնդկաստանի մէջ, նա գուրս գնաց: Միսորիս Դօնբարը այնքան միայն կարողացաւ նորա ետեւից գոչել, որ այլ ևս չվերագառնայ:

Այդ երեկոյին Դօնբարների մօտ հիւրեր կային և նոցանից շատերը զանգառուումէին իւրեանց ծառաների մօտին, որոնք վերջին ժամանակներում յաճախ թոյլ էին տալիս իւրեանց շատ կոպիտ արարմունքներ: Բայց Դէորդի ծառայի վարքը դեռ ևս անհասկանալի մի բան էր: Նրբ Դէորդը գիշերը պառկեց քնելու, Ֆիրմալը աղմկած դէմքով ու փայլուն աչքերով գնաց նորա մօտ ու ասաց.

— Ո՞ր ժամին պիտի գնաք, տէր: Նա բոլոր իրերը դարսեցի և պատուիրեցի, որ գիշերս արդէն պատրաստ լինին եզները:

Դէորդը զարմանքով նայեց նորան:

— Խելքդ գլխիդ է՞, թէ չէ: Նա քեզ ասացի, թէ վաղը չէ միւս օրը կերթամ. ես չեմ էլ մտածել այսօր գնալու մասին:

Ֆիրմալը դէմքի արտայայտութիւնը փոխեց.

— Պարոնս շատ լաւ կանի, որ այսօր գնայ: Նա արդէն ամեն բան պատրաստել եմ և եղները շուտով պատրաստ կ'լինին լծուելու համար:

— Դու ՚ի զուր ես անհանգիստ լինում, ասաց

Գէորգը: Իրերը, խնդրեմ, յետ բե՛ր: Նոքա կարողն
պէտք զալ ինձ:

Ֆիրմալը յուսահատութեամբ մասներն էր կո-
տրատում:

— Պարսնա անպատճառ այս երեկոյ պիտի ու-
ղեորուի. այս անհրաժեշտ է:

— Դատարկ դատարկ մի խօսիր, վրայ բերեց
Գէորգը և կրկին անգամ հրամայեց նորան չձեռնարկ
(ճանապարհի տրիգ) բանալ:

Ֆիրմալը հնազանդուեց ու դուրս գնաց: Գէորգը
պառկեց անկողնում վարագոյրները ծածկելով մոծակ-
ների ահից և շուտով մտաւ խոր քնի մէջ: Մի գար-
հուրեւի երազ տեսաւ նա. իբրեւ թէ Փովմաս Բար-
տոնի հետ միասին բիզոն էին որսում. մտել էին մի
բարձր ու խիտ անտառ և որսը բոլորովին աչքից
կորցրել: Յանկարծ նոցանից մի քանի քայլ հեռա-
ւորութեամբ՝ ծառերը ջարդելով ու թփերը կոխ-
ձըռտելով՝ երևել էր մի փիղ. նոյն խակ րոպէին նորա
շուրջը երևումէին բնիկների մութ պատկերներ. նոքա
բարձրաձայն գոռումէին ու գոչում: Երբ փիղը որսորդ-
ների կողմ դիմեց, Փովմասը հրացանն արձակեց,
բայց Գէորգը ամենևին չկարողացաւ գտնել իւր հրա-
ցանը և փիղը իւր կնճիթով բռնեց նորան ուսից:
Ահագին աղմուկ ու ճիչ բարձրացաւ. հրացանի ձայ-
ները մէկը միւսի ետեւից լսուումէին նորա ականջին:
Բայց ոչ մի գնդակ չէր կարողանում նորան թշնամու-
ձեռքից ազատել: Նա արդէն զգումէր, թէ ինչպէս
փիղը նորան գետնից վեր բարձրացրեց, մի վայրկեան
էլ և նա կթռչէր ահագին կենդանու գլխի վերայից:

Այդ րոպէին Գէորգը աչքերը բացեց, նա պառկածէր
իւր անկողնի մէջ և Ֆիրմալը նորան ուսերից բռնած
ցած էր քարշում: Սենեակը ծխով լիքն էր և զրոյց
հրացանաձգութեան ձայներ էին լսուում: Ֆիրմալը
տեսնելով, որ իւր տէրը զարթնեց՝ դռնեց.

— Գնանք, տէ՛ր, ևս ձեզ ետեւի ճանապարհով
դուրս կտանեմ: Սիւլայները (Օստ-ինդիայի բնիկներից
կազմած Անգղիական զօրք) պաշարումեն գնդապետի
տունը և անպատճառ պարոնիս կսպանեն: Նուապե-
ցէ՛ք, ապա թէ ոչ յետոյ ուշ կլինի:

ԳԼՈՒԽ ԺԸ.

ԱՊՍՏԱՄԲՈՒԹԵԱՆ ԳՈՐԾՈՂՈՒԹԻՒՆՆԵՐԻՅ ՄԻՆԸ

Գէորգը հասկացաւ, թէ ինչու Ֆիրմալը համո-
զում էր նորան այդ օրն և եթ ճանապարհորդել
Ծառան սրտանց սիրումէր իւր տիրոջ և ցանկանու-
մէր նորան վտանգից ազատել:

— Ո՛ր են միտարիս Գոնարն ու նորա մանկիկը,
այս եղաւ նորա առաջին հարցը:

— Նոքա ննջարանումն են, պատասխանեց Ֆի-
մալը: Բայց շտապեցէ՛ք, տէ՛ր, ապա թէ ոչ անշուշտ
կսպանուէք: Այս մարդիքը կատարեալ դեեր են:

— Իսկ ինքը գնդապետը ուր է, շարունակեց հարց-
նել Գէորգը, շտապով հազնուելով: Սեղանի վերայ դրած
ատրճանակը լցնելով՝ նա Ֆիրմալի խորհուրդ տուած
տեղը չգնաց, այլ նորա հակառակ դռնից մտաւ տան
աւելի ներսի խորքը:

Ինչ զարհուրելի տեսարան ներկայացաւ նորան, երբ մտաւ սեղանատունը: Մի քանի խռովարարներ պատշգամբից լուսամտի միջով ներսէին թափուել և համախմբուելով սեղանատան մի անկիւնում՝ յայտնի կերպով որոշումէին իւրեանց անելիքը: Նոցա զիմացի դռան մօտ կանգնած էր կիսամերկ միստէր Դօնբարը, մի ձեռին ատրճանակ բռնած և միւս ձեռքին մերկ սուրը: Նոքա Դօնբարի զօրագնդի զինուորներ էին. իսկ սա դեռ նոյն առաւօտը ինքնաբաւական ու ապահով զգացմունքով էր նայում նոցա անտարբեր ու բթատես դէմքերին: Գուցէ դէպի իւրեանց առաջնորդն ունեցած յարգանքի մնացորդն էր այդ վճռական ըրպէին տատանում նոցա, կամ որոշումէին միմիայն կողոպտելով բաւականանալ: Գնդապետը ամեն բանի պատրաստ էր գոնէ մի ըրպէ ազատելու այս վայրենիներից իւր համար թանկագին բաները:

Գէորգը օգնութիւն վաղեց Դօնբարին:

Իմ ետեւիցս այդ դռնից մտէք, շնչաց Դօնբարը նորան, ի սէր Աստուծոյ, աղատեցէք կնոջս ու երեխայիս: Տանից դուրս տարէք նոցա ետեւի ճանապարհով:

— Աւելի լաւ է ինքներդ գնացէք նոցա մօտ, վրայ բերեց Գէորգը: Ես քանի կենդանի եմ այս դուռը կաշառապանեմ:

— Ո՛չ, ո՛չ, ի սէր Աստուծոյ ժամանակ մի՛ կորցնէք: Մի ըրպէից յետոյ արդէն ուշ կլինի:

Գէորգը սղմեց նորա ձեռքը և մտաւ ննջարանը: Երբ ննջարանի դուռը բացուեց՝ միստրիս Դօն-

բարը երեխան ձեռքին վերցնելով՝ զարհուրելի աղաղակով վաղեց լուացարանի կողմը:

— Ես եմ, Գէորգ. Ռօլլէստօնը, ասաց Գէորգը, ի՛նձ նայեցէք: Գնդապետը ձեզ ու մանկանդ ինձ յանձնեց և Աստուծոյ օգնութեամբ երկուսիդ էլ կաշատեմ ես:

Լուացարանի դուռը բանալով՝ նա տեսաւ այնտեղ ծծմօրը երկիւղեց կիսամեռ յատակի վերայ փռուած: Նորան բարձրացրեց և համոզեց աշխատել իւր տիկնոջ ու մանկան աղատելու, որոց նա այնքան շատ էր սիրում:

Խեղճ կինը ահ ու դողով նայեց նորան ու շտապով հարցրեց.

— Ի՞նչ կարողեմ անել, տէ՛ր: Ինչո՞վ կարողեմ ես տիկնոջս օգնել:

Գէորգը պատուիրեց նորան մօտենալ տան ետեւի դռանը իմանալու թէ արդեօք չարագործները հօ չե՞ն պաշարել այն դուռն էլ: Չնայելով որ երկիւղը տիրել էր նորան, այնուամենայնիւ խղճուկ կինը անյապաղ հնազանդուեցաւ և կամաց սենեկից դուրս գնաց: Զգուշութեամբ բանալով պարտիզն նա յող դուռը, նա շէ՛քի մօտ տեսաւ Ֆիրմալին, որին և պատմեց իւր տէրերի զարհուրելի դրութիւնը: Ֆիրմալը խոստացաւ չնայել իւր օգնութիւնը և գնաց պաշարողների մօտադրութիւնը իմանալու:

Բայց Ֆիրմալը դեռ ծծմօրից չէր հեռացել, երբ նորա վերայ յարձակուեցան վեց խռովարարներ ու պահանջեցին փողի կամ թանկագին իրեղէնների՝ տեղը ցոյց տալ: Չստանալով բաւարար պատասխան

նորա բռնեցին նորան և բանտարկեցին պարսպում գտնուած պահապանների խուզերից մէկի մէջ:

Մինչ այս մինչ այն միստրիս Դօնրարը աշխատումէր հանդստացնել վախեցած մանկան. խեղճ աղջիկը այլ ևս տհից չէր գոչում, այն միայն ողորմուկ ձայնով կրկնումէր ինքն իւրեան՝ «հայրի՛կ, հայրի՛կ» խօսքերը:

Գէորգը տեսնելով, որ ծծամայրը չի վերադառնում, կամեցաւ գնալ նորա ետեւից, բայց զարմանքն այն է, որ մի անակնկալ դէպքի պատահեց: Միստրիս Դօնրարը միանգամայն չէր կամենում տունը թողնել, քանի որ իւր ամուսինը այդտեղ էր: Դ զուր տեղը Գէորգը աղաչումէր նորան մատածել երեխայի մասին, Դ զուր կրկնումէր նորան գնդապետի խօսքերը: Նա իւր խօսքի վերայ հաստատ էր կանգնած. այս մատաղահաս ու հեզահամբոյր կինը յանկարծ հաստատ ու ժայռի պէս անշարժ դարձաւ: Գէորգը շատ դժուար դուրսեան մէջն էր:

Չորս, հինգ րոպէի ընթացքում, երբ նորա ննջարանումն էին, սեղանաւանից ոչինչ բան չէին լսում: Գէորգը յոյս ունէր, թէ գնդապետը հնար գտած կլինէր չարագործներին համոզելու, որ ձեռք վերցնեն այդ անկարող թիւնից: Յանկարծ միստրիս Դօնրարը թոյլ կերպով ճչաց. Գէորգը նորա ետեւի պատուհանին նայելով, տեսաւ Ֆիրմալի սեղեմքը: Գէորգը բնագդմամբ վրայ ընկաւ ատրճանակին, բայց Ֆիրմալը շտապով ստաց.

— Մի՛ արձակէք, տէր, մի՛ արձակէք. ես եկել եմ տիրոջս ու գնդապետի տիկնոջը աղատելու:

Ամենեւին աւելորդ է դանով դուրս գնալ տանից: Ահա՛ պարան, հաստ պարան, սորանով կապեցէք տիկնոջ ու մանկան գօտկատեղը. ես առանց դժուարութեան կարողեմ դոցա կտուրը բարձրացնել: Հաւատացէք ի՛նձ, տէր. Ֆիրմալը ամենեւին սուտ չի խօսել:

Գէորգը յիշեց, որ մի քանի ժամ առաջ դէպք էր ունեցել համոզուելու այդ ծառայի անձնուիրութեան մէջ և վճռեց այս անգամ հաւատալ նորան: Մանաւանդ որ փախչելն անհնար էր թուում և հետեւապէս, ժամանակաւորապէս որ եիցէ տեղ թափչելը աղատութեան միակ միջոցն էր մնում: Խեղճ միստրիս Դօնրարը ամենափոքր ընդդիմութիւն անգամ ցոյց չտուեց, երբ Գէորգը սկսաւ պարանը փաթաթել նորա մէջքի շուրջը. նա կամենումէր մանուկը ձեռքին վերցնել, բայց Գէորգը պարզեց, որ գուցէ պարանը երկու ծանրութիւն միասին չկարողանայ վերցնել: Այնուհետեւ նա նորան ձեռքով բարձրացրեց որքան էլ կարող էր. Ֆիրմալը պարանի միւս ծայրը կապեց դուրս ցցուած քարին և մեծ ոյժ դործ գնելով՝ շուտով իւր բեռը հասցրեց կրտսերն: Այն ինչ Վիլին լայն բացած ու արտատուալից աչքերով յատակի վերայ նստած զարհուրելով նայումէր, թէ ինչպէս իւր մայրը պատի վերայով բարձրանումէր. խեղճ աղջկայ կարծես լացը հատել էր ու միմիայն ողորմաձայն հեծումէր՝ վերաւորուած դառնուկի նման: Գէորգը զգուշութեամբ բռնեց նորան ձեռքից և պարանով կապելով՝ Ֆիրմալի օգնութեամբ բարձրացրեց նորան էլ. մի րոպէ

չանցած Լիլին դարձեալ մօր դրկումն էր նստած: Յետոյ Ֆիրմալը պարանը վայր թողնց Գէորգին, բայց նոյն իսկ վայրկենին սեղանատանը աղմուկ լսուեցաւ: Նա ատրճանակը ձեռքին դռան մօտ գնաց. դուռը դրսից բացուեցաւ և շէմքում երևաց չարագործ զինուորներէից մինը: Գէորգը ատրճանակը դատարկեց նորա գէմքին. զինուորը ընկաւ երեսի վրայ. մնացած չարագործները յետ փախան: Յանկարծ Գէորգը մի այսպիսի բան մտածեց, ձեթէ ես սպանելու ետեից գնամ, աւազակները կբարձրանան գնդապետի կնոջ ու երեսայի մօտ. այժմ ուշէ նորան փրկելը. աւելի լաւ է որ նորա պատուէրը կատարեմ: Եւ մի քայլ յետ գնալով, դուռը պինդ փակեց ներսի կողմից, յետոյ պարսնի օգնութեամբ բարձրացաւ ու շուտով միացաւ միստրիս Դօնբարի հետ:

Մի քանի րոպէ շարունակ ոչինչ ձայն չէր լսուում. զինուորները, ըստ երևութին, փախնումէին Գէորգի ատրճանակից: Բայց շուտով տան մէջ զարհուրելի աղմուկ բարձրացաւ. ամանները ջարդում էին, բոլոր զգրոյների ու պահարանների արկիւնները դուրս ու ներս էին քաշքշում. կողոպտողները ու րախութեամբ ու հիացմամբ գորգոռումէին: Մինչդեռ այս ամենը կատարւումէր, արեգակի այրող ճառագայթներն էլ ընկան կտրան վերայ, ուր թագէին կացած թշուառները: Ամենափոքր անզգայ շարժումըն անգամ կարողէր նոցա ապաստանարանը զինուորներին մատնել. Գէորգն ու միստրիս Դօնբարը աշխատումէին մանկան թագցնել, իսկ խեղճ Լիլին ծարաւից մեռնելով՝ անդադար կրկնումէր.

— Լիլին թէյ է ուզում. մայրիկ, Լիլին թէյ տուր:

Եթէ այս սոթ երկնքի տակ՝ այսպիսի բարոյական զարհուրելի տանջանքը շարունակուէր, դժուար է երևակայել թէ ինչ կպատահէր դոցա: Սակայն բարեբաղդաբար մի ժամ չանցած կողոպտումը սկսաւ դադարիւ. պարտիզեց լուռող քայլերից ու աղաղակներից իմացուում էր, որ չարագործները քաշւում էին: Զայներն աստիճան առ աստիճան հեռանումէին և վերջապէս տանն ու նորա շուրջը լուծին տիրեց: Սկզբում Գէորգը իջաւ կտրանից, գնդապետի դերդաստանը յանձնելով Ֆիրմալին, որ ամբողջ խռովութեան միջոցին ինչպէս հաւատարիմ շուն չէր հեռանում իւր փրկած գերդաստանից:

Տան դրսի կողմից պատին կպած քարեայ նեղ սանդուղք կտր, որից իջաւ Գէորգը և ետեի դռնից մտաւ տուն: Գէորգը հետաքրքրուած լինելով զընդապետի վիճակով, համարեա՝ ուշադրութիւն չդարձրեց քարուքանդ ու անկանոն տեսարանին. հայելիները, կահկարասիքը, լուսամտի շրջանակներն ու վանդակափեղկերը կտոր կտոր արած թափուած էին յատակի վերայ, շորերի ցնցոտիներն ու բոլոր իրեղէնները, որոնք առաջ պահուած էին զգրոցների ու սնդուկների մէջ, այժմ դուրս թափած հաւաքուած էին անկիւններում: Մինչև անգամ միստրիս Դօնբարի սիրելի պարսկական կատուն էլ սպանուած էր. ջարդ ու փշուր արած վանդակի մօտ էլ ընկած էր խեղճ թութակի անշունչ մարմինը:

Գէորգը ումը որոնումէր՝ սեղանատանը տեսաւ:

Գնդապետը արիւնշաղախ պառկած էր և կեանքի
նշոյլ անգամ չէր երևում նորա մէջ: Ուրիշ դիակներ
կամ վերաւորութենք այլ ևս չկային. հաւանական է
որ զինուորները նոյա հետներն էին տարել: Գէորգը
ծունկ չողնեց և բարձր ձայնով կանչեց Գօնբարին՝
բայց պատասխան չտացաւ. սակայն, վերաւորութեան
ձեռները տաք էին և ականջը դնելով նորա ձայն կող-
քին՝ Գէորգը համոզուեցաւ, որ նորա սիրտը բաբա-
խումէ: Նա շուտով վերադարձաւ ննջարանը և վերեւ
գտնուածներին բարձր ձայնով զուարթ, թէ գնդա-
պետը կենդանի է, չնայելով որ վերաւորութեան է ու
անզգայ: Այս բոլորին Գէորգը առաջին անգամ նկա-
տեց թունդ այրուածի հոտ և սննեակներից մէկի
դուրը բանալով՝ դարհուրելով տեսաւ յատակ վե-
րայ բարդուած բազմաթիւ կարասիներ, որոց միջից
բոց էր բարձրանում: Զինուորները հարկաւոր էին
համարել իւրեանց եղեռնագործութիւնը հրդէհով
վերջացնել:

Եւզը՝ միստրիս Գօնբարի համար՝ իւր ամուսնուն
կենդանի գտնելը, թէպէտև վասնդաւոր կերպիւ վե-
րաւորութեան, անասելի բաղդաւորութիւն էր և նոյն
բոլորին, երբ նա համբուրումէր գունատ, արիւնշա-
ղախ դէմքը, գնդապետը աչքերը բացեց: Զինուոր-
ներից մնացած մի քանի կաթիլ սղին՝ նշանաւոր
կերպով կենդանացրեց նորան: Հարկաւոր չէր բոլոր
անգամ կորցնել բոցը զարմանալի կերպով տարած-
ւումէր: Նոքա վերքերը փաթաթեցին, արեան հո-
տանքը կտրելու համար. գնդապետի գլուխն ու
ազդը վերաւորութեան էր սրով բացի դոյանից, ինչ-

պէս յետոյ երևաց. գնդապետից մինը մտել էր ուսի
մէջ: Գէորգն ու Ֆիրմալը դրին նորան ներքնակի վե-
րայ և ներս տարան այդու մէջ գտնուած մի փոքրիկ
սննեակը:

Մի քանի բոլորից յետոյ նոքա լսեցին ողորմելի
ձայներ հարեան շինութիւնից և դուռը բանալով
գտան այնտեղ դռն արտասուող ծծմորը:

Յետոյ Գէորգը ներս մտաւ ակոսը. Գօնբար
գնդապետի ձիաներից չորսը տարել էին չարագործ-
ները, իսկ եզներին ու կառքին ձեռք չէին տուել:
Գէորգը որոշեց քաշուել Միստու ամրոցը, որ երկու
մղոն հեռու էր գտնուում:

Միստէր Գօնբարին զգուշութեամբ զրին կառքի
մէջ. նորա կինն ու Լիլին էլ մօտը նստեցան. մնա-
ցածները ոտով էին: Այդուց դուրս գալով տեսան,
որ հարեան դաստակերաններն էլ բոցով էին պատած
և ձիա թանձր սիւները բարձրանումէին նոցանից:
Գէորգը ակամայ մտաբերեց, թէ ինչպէս ինքը իւր
գալու օրը զրաւութեան էր բոլոր շրջակայքի գնդակու-
թեամբ ու բարեկայելուց տեսքով: Դեռ քառորդ
մղոն էլ չէին անցել, երբ միստէր Գօնբարը նորից
անզգայ՝ զրութեան մէջ ընկաւ. երևում էր, որ նա
անկարողէր այդպիսի ճիւղացող կառքով ճանապարհ-
հորդելուն, այս պատճառով էլ Գէորգը որոշեց ծա-
ռերի հովանու տակ լքեանել: Ֆիրմալին ամրոցը ու-
ղարկելով բժշկի ետևից: Ժամերն անցնումէին միմեանց
ետևից. Լիլին քնեց վերջապէս՝ դայիկի դողդոջուն
ծնկան վերայ. միստրիս Գօնբարը ամուսնու մօտ
նստած՝ անդադար թռչում էր նորա գլուխը ջրով և

ահ ու գողով հետեւում էր նորա մէջ երբեմնապէս երեցած կեանքի նշոյլներին: Գէորգը ման էր գալիս և անհամբերութեամբ փրմալին էր սպասում: Յանկարծ ճանապարհին երեւեցաւ նոյն գօրագնդի բժիշկը, ուր ծառայումէր Դօնբարը: Երջանկութեան և մեծ ուրախութեան արտասուքներ թափուեցան միատրիս Դօնբարի աչքերից, երբ բժիշկը յայտնեց, թէ հիւանդը կենդանի կմնայ: Շուտով փրմալն էլ եկաւ և նորա հետ մի քանի մարդիք պատգարակով: Բժիշկը համառօտ կերպով պատմեց Գէորգին բոլոր անցածը: Դաւաճանները արդէն Մխառնից դուրս էին գնացել և ուղևորուել էին Ինդօր: Խռովութեան ժամանակ միմիայն երեք սպաներ էին սպանուել Մխառնի մէջ. ևրոպացիներից մեծ մասը ամրոցումն էին թաղել: Պէտքէ նկատել, որ գնդապետը չմեռաւ, բայց տարաբաղտաբար իւր ամրոցը կեանքի ընթացքում հաշմանդամ մնաց: Երբ նա այնքան առողջացաւ, որ կարողէր ճանապարհորդել, ամբողջ գերդաստանով վերադարձաւ Անգղիա:

ԳԼՈՒԽ ԺԺԹ.

ԵՕԹ ՏԱՐՈՒՅ ԹԵՏՈՅ:

Որովհետեւ այն զօրագունդը, որի մէջ ծառայումէր Ռօլլէստօնը, չէր մասնակցում խռովարարներին դէմ յարուցած պատերազմական գործողութիւններին, Գէորգը մտաւ կամաւորների թւումը և Սէր Դայեա—Ռօլլի առաջնորդութեամբ՝ մասնակցեց Կենդ-

րոնական Հնդկաստանում կատարած արշաւանքին: Նա ներկայ գտնուեցաւ բազմաթիւ ճակատամարտներին և դէպք ունեցաւ իւր ընդունակութիւնն ու քաջութիւնը ցոյց տալու: Մի յարձակման ժամանակ Գէորգը ծանր կերպով վերաւորուեցաւ և այս հանգամանքը ստիպեց նորան արձակուրդ վերցնել Եւրոպա գնալու համար:

Անգղիա դնալով նա մի քանի շաբաթ մնաց Դամբլէտօնում: Մերոնի Բարտօնը առաջուան պէս ուրախ էր ու հիւրասէր, իսկ Ռօզան շատ մեծացել էր ու մի չքնաղ աղջիկ էր դառել: Գէորգը այցելեց իւր խորթ մօրն ու երիկին. ժամանակը քաղցրացրել էր նոցա փոխադարձ յարաբերութիւնները և թէպէտ ոչ մի կողմից բարեկամութեան ցոյցեր չկային, այնուամենայնիւ նոքա քաղաքավարութեամբ ու սիրով հանդիպեցան միմեանց: Գէորգը նորաին էլ այցելեց, որ հոգեով չափ ուրախացաւ, այցելեց և Դօնբարներին՝ իւր Հնդկաստանի բարեկամներին: Յետոյ Հնդկաստան վերադառնալով՝ Ռօլլէստօնը հասարակ զինուորի պէս ապրեց. իսկ եօթ տարի ծառայելուց յետոյ՝ ստացաւ զինուորական աստիճան և առանձին զօրաբաժնի հրամանատարի պաշտօն:

Հարաւային Հնդկաստանի Ֆոտակամունդ ասուած մի վայելչատես զիւղաքաղաքում մենք դարձեալ հանդիպումենք մեր հին ծանօթներին՝ Գէորգին ու Թովմաս Բարտօնին: Մի փառաւոր այգու մէջ, որ զբոսնումէր փոքրիկ դաստակերտի մէջ, նոցա հետ միասին ծխաբարչը բերանում նստած էր ծերունի ու բարձրահասակ մարդ, որ առաջին իսկ նայելուց ճա-

Նաչուսմէր թէ զօրապետ Մակ—Պուգալնէր: Մի մա-
տաղահաս գեղեցիկ աղջիկ պայծառ ու առողջ այ-
տերով, որ վկայումէր, թէ նա դեռ շատ ժամանակ չէր,
ինչ տեղափոխուել էր այս այրեցած կողմերը, փնջի
համար ծաղիկներ էր քաղում: Նորա գեղեցիկ դէմքն
ու փայլուն աչքերը այն աստիճան զգալի նմանու-
թիւն ունէին Թովմասի դէմքին ու աչքերին, որ
մարդ առանց դժուարութեան կճանաչէր, թէ փոք-
րիկ Ռօդա Բարտօնն էր նա:

Մերունի միտէր Բարտօնը մօտ մի ասորի ասած
մեռել էր և Ռօդան ուրիշ ազգականներ չունենալով
բացի եղբորից ու հօրեղբորից, տեղափոխուել էր
Հնդկաստան, զօրապետի տանը անտեսի պաշտօն
վարելու և երբեմնապէս Թովմասին տեսնելու միջոց
ունենալու համար: Սէր Զօն Մակ—Պուգալը կրկին
անգամ պաշտօն էր ստացած Հնդկաստանում: Նա
փոխարինել էր մեր բարեկամ Պօմպօին, զօրքի հրա-
մանատարի պաշտօնով: Ռօդան այժմ 21 տարեկան էր
և իւր հօր կեանքի վերջին ժամանակներում գե-
ղեցկութեան կողմից առաջինն էր համարուում Բէրկ-
չերում: Շատերին էր զրաւել իւր կողմ այս գեղեցիկ
աղջիկը, մինչև անգամ լուր էր տարածուած, թէ ին-
քը Երիկ Ռօլլէստօնը, որ տարեկան առան հազար
եկամուտ ուներ, սիրահարուել էր նորա վերայ: Ինչ
ուզումէ լինէր, Ռօդան ըստ երևութին առանց մի
առանձին ցաւակցութեան թողեց Անգլիան և արդէն
քանի մի ամիս էր, որ ապրումէր հօրեղբոր մօտ
Հնդկաստանում: Շոգերն սկսուելուն պէս, զօրապետը
երկամեակ արձակուրդ վերցրեց և տեղափոխուեցաւ

Նէյլիէրեան բլրի դաստակերտը, ուր այցելեցին նո-
րան Գէորգն ու Թովմասը:

Գէորգը ամառանոցի դռներում կանգնած՝ ակա-
մայ իւր հայեացքը Ռօդային էր ուղղել: Հարիւ-
րապետ Ռօլլէստօնը մի գեղեցիկ ու բարձրահասակ
մարդ էր, մոյգ ընչացքներով ու թուխ դէմքով, որ-
պիսի զոյնը աւելի էին մթացնում նորա կապոյտ աչ-
քերը:

Գժուար է երևակայել Հնդկաստանի այս բա-
րեքեր տեղի բուսականութեան բոլոր ճոխութիւնն ու
գեղեցկութիւնը: Վարդի թփերը թեքուում են վար-
դերի ծանրութիւնից. գէրանիւմ կոչուած բոյսերը
բարձր թփերի չափ են աճում. փութն ու արեւա-
ծաղիկը մեզ Եւրոպացիներին համար միանգամայն ան-
հաստալի մեծութեան են համնում: Սակայն պայծառ
ծաղիկների բազմազանութիւնը և բուսականութեան
անուշահոտութիւնը ոչինչ է համեմատելով տեղի գե-
ղեցկութեան հետ: Մի կողմից բլուրները դիզուում են
միմեանց վերայ, կորչելով կապոյտ երկնքի հօրիզո-
նում, միւս կողմից ձգուում են անվերջ դաշտավայրեր
և աչքի տեսութիւնը կորչումէ հեռու հօրիզոնի
մօտ. մթնոլորտի անսովոր թափանցկութիւնը, որ
թոյլ է տալիս շատ մեծ հեռաւորութեան վերայ
գտնուած առարկաները պարզ տեսնելու, աւելի զօ-
րեղացնումէ տպաւորութիւնը:

Երբ Գէորգը սրահից հեռացաւ ու կամաց
կամաց մօտեցաւ Ռօդային, նորա ուշադրութիւնը
զրաւեցին վիճող ձայները:

— Բեզ ասումեմ նամակն ինձ տուր, գոչեց մեզ

Ծանօթ մի ձայն և յետոյ սրահում երևաց Յուլիոս Կեսարը ձեռքին մի նամակ բռնած, որ և տուեց Գէորգին. յետոյ մտաւ Ֆիրմալը:

— Այս մարդիքը խիստ պաշտօնասէր են, տէ՛ր, ասաց Յուլիոս Կեսարը: Իմ իսկական պարտաւորութիւնն է նամակը անձամբ ձեռք տալ, տէ՛ր: Ես զօրապետի մօտ եմ ծառայում և պէտք է նամակներ տանեմ իւր բարեկամներին: Բարութիւն արեք, տէ՛ր, և այս բանը հասկացրէք ձեր ծառային:

Յուլիոս Կեսարը բնիկների հետ ինչպէս շների հետ էր վարուում և թէպէտ ինքը նոցանից աւելի թուխ էր, բայց և այնպէս միշտ ծառաներին անիծեալ սև տիպոսով էր որոշում: Գէորգը Ֆիրմալին սիրումէր, այս պատճառով էլ շփոթուած էր Կեսարի վարմունքից. նա անհամբերութեամբ լսեց նորա ձեռքից նամակն ու ասաց.

— Ֆիրմալն ուղիղէ, միտէր Յուլիոս Կեսար, ես չեմ թոյլ տայ, որ սորան անպատուէք:

Գէորգը բացեց նամակն ու զօրապետին դառնալով՝ ասաց.

— Իմ եղբայր Երիկիցն է այս նամակը, տէ՛ր Ձօն, նա իմացնումէ ինձ իւր Մադրաս գալը. կարծեմ կարճ միջոցից յետ նա այստեղ կգայ: Երիկը մտադիր է Պօտակամունդի Դաուսօն հիւրանոցը իջլւանել:

— Այդ ի՛նչ խելք է փափկամտունդ եղբօրդ կողմից, որ լոկ որսի համար Հնդկաստան է եկել, ծրծապելով վրայ բերեց սէր Ձօնը: Արդեօք մի ուրիշ բան բացի վագրերից ու փղերից չկա՞յ, որ նորան այստեղ է քարշում: Իմ կարծիքով, պէտք է մի խիստ

ստիպողական պատճառ լինի, որ այնպիսի ծոյլ ու անբարոյական երիտասարդը, որպիսին ճանաչումեմ ես ձեր եղբօրը, յանձն առնէր մի այսպիսի ճանապարհորդութիւն:

Գէորգը թունդ կարմրեց և սկսեց շրթունքները կռծել:

— Երիկը միշտ սիրումէր որս, նկատեց Գէորգը, թէպէտեւ մի առանձին ճաշակով չէր կարողանում հրացան արձակել:

— Երեւակայումեմ, աղաղակեց Քովմասը, թէ նա իւր տասն հազար եկամտով ինչ երեւելի մարդ պիտի լինի այստեղ:

Երիկի գալու լուրը ոչոքին անծանօթ չէր. մի քանի շաբաթ առաջ նա արդէն Գէորգին զրել էր Հնդկաստան գնալու դիտաւորութեան մասին վագրեր որսալու նպատակով: Երիկ Ռօլլէստօնը այդ միջոցին 22 տարեկան էր. նորա մայրը մեռել էր, ուրեմն և ոչինչ բան չէր կապում նորան իւր հայրենիքի հետ: Նա արդէն երկու երեք տարի անցրել էր Լօնդօնում և լիովին վայելել էր աշխարհիս վայելութիւնները: Այդ ժամանակ մի տեսակ հօգէտ էր դառել հարուստ ու անգործ երիտասարդների համար, որսի, զուարճանալու երթալ արեւելքը, Երիկն էլ հօգէտն էր հետեւում, որսի, ձիարշաւի ու այլ զուարճութեանց սիրուցը կամ աւելի զօրեղ ստիպմունքից, ինչպէս կարծումէր զօրապետը:

Միմիայն Ռօլլան արտայայտում էր բաւականութիւն Երիկի գալու պատճառով: Արդեօք, յիրաւի ցանկանումէր տեսնել նորան, թէ միայն

մասդիր էր Գէորգին զրգռել, այդ յետոյ կտեսնենք:

Մի շաբաթ անցաւ: Երիկը տեղափոխուեցաւ Յօտակամունդ. և օրուայ մեծ մասը սէր Զօն Մակ Դուգալի մօտ էր անցնում: Մերունի զօրապետի կարծիքը, թէ միասիրտ Ռօլլէստօնին Հնդկաստան քարշող մի ուրիշ պատճառ կար բացի որսորդութիւնից, կատարելապէս արդարացաւ: Մինչև անգամ դիտելու անկարող մարդու համար պարզ էր, որ երկու եղբայրներն էլ սիրահարուած էին Ռօգաի վերայ. և պէտք է խոստովանել, որ Ռօգան իւր կողմից գերադասումէր Երիկի խումբը:

Թովմասը ահաճութեամբ նկատում էր նորա աչքերում կատարուող փոփոխութիւնները: Երիկը գեղեցիկ էր ու հաճելի և Բարտօնը սկսեց թունդ վիճել նորա հետ այն բանի մասին, որ նա Ռօգաին սառեցնումէր Գէորգից:

Մի անգամ Թովմասը առաջարկեց Մէյսօր գնալ որսի և թէպէտ Ռօլլէստօնները չէին ցանկանում դատակերտը թողնել, բայց ո՛չ մինն ու ոչ էլ միւսը պատճառ չէին գտնում մերժելու այդ առաջարկութիւնը:

Մի քանի օրից յետոյ երիտասարդները ճանապարհ ընկան դէպի Մէյսօր: Դեռ մի քանի քայլ չդրած, նոքա ակամայ յետ նայեցան գեղեցիկ, բազմաբնակ դատակերտին, ճիւղազարդ այգուն ու Ռօգաին, որ կանգնած էր սրահում վարդի թփերի մէջ:

Մէյսօր տանող ճանապարհը լերան ստորոտո մէկը և պտուղումէր բլուրների մէջ. մեր որսորդները երբեմն համարեա ուղղահայեաց զառիվայրում

էին անցնում և կարողանումէին իւրեանց ոտների տակ խոր հովիտներ տեսնել: Երիտասարդները որոշեցին օրուայ ամենատաք ժամանակը անցկացնել այն գեղեցիկ իջևանում, որ գտնուում էր Յօտակամունդից մինչև դաշտավայրները եղած ճանապարհի մէջ տեղը:

Ձրանները պահուեցան յարկի տակ և նախաճաշելուց առաջ որսորդները զօսնելու դուրս գնացին. Ֆիրմալը խորհուրդ տուեց Գէորգին հրացան վերցնել իւր հետ, որովհետև իջևանի պահապանի խօսքին նայելով, այդ օրերը շրջակայքում յովազ էր երևացել: Երիկը կանչեց իւր ծառային, որին Մադրասում էր վարձել և պատուիրեց տալ իւր հրացանը: Երիկի պատուէրը շատ շփոթեց ծառային, որ վերջապէս խոստովանեց, թէ հրացանը մոռացել է բերել Յօտակամունդից: Երիկը շատ բարկացաւ ու բռնցքով զարկեց նեղրի գլխին, որպիսի արարմունքից Գէորգը զարհուրեցաւ ու զզուեց: Յետոյ վերցնելով իւր հետ որսորդական նիզակը, որ պատշգամբում էր կախած, գնաց միայնակ: Գէորգը աշխատումէր հանդարտեցնել նորան և համոզումէր իւրեանց հետ միասին շրջել, բայց ոչինչ պատասխան չստանալով, սկսեց լննել իւր հրացանը. Թովմաս Բարտօնն էլ հետևեց սորա օրինակին:

Երիկի ծառան տանից դուրս գնաց բարկացած ու սկսեց քթի տակ խօսել:

— Ամօթ է Երիկի համար, որ ծեծումէ իւր ծառային. նկատեց Թովմասը. բայց սակայն բաւականէ միայն միանգամ նայել այս նեղրին և կհամոզուենք, որ սա էլ անպիտանի մէկն է:

Երկու բարեկամները միասին ճանապարհ ընկան. Գէորգը փոքր ինչ անհանգիստ էր, որ Երիկը միայնակ էր և համարեա՝ առանց զէնքի:

— Է՛հ, նա հօ այգ-քան էլ անխելք չի լինիլ, որ առանց զէնքի յարձակուի յովաղի վերայ, համոզումէր նորան Թովմասը:

— Աստուած նորան պահպանումէ, վրայ բերաւ Գէորգը. ճշմարիտ, ես չգիտեմ, թէ ինչ կլինի նորա վերջը:

Ճանապարհը գալարուն էր և երկու կողմերը թփեր կային: Մեր երիտասարդները ամենեւին չկարողացան Երիկին տեսնել. վերջապէս Թովմասը սկսեց բարձր ձայնով կանչել նորան: Գէորգն արդէն տեսել էր յովաղին, որ իւրեանցից քիչ հեռու խոտերի մէջ պառկած էր: Նա Թովմասին նշան տուեց ու դատարկեց հրացանը: Յովաղը տեղն ու տեղը դռուեց: Նոյն վայրկեանին Թովմաս Բարտօնը զարմանքից աղաղակեց: Գէորգը յետ նայեց ու տեսաւ մի ուրիշ յովաղ, որ ճանապարհի մէջ տեղը կանգնելով որսորդներից մի քանի սաժէն հեռու, ագին շարժումէր: Թովմասն արձակեց հրացանն ու վերաւորեց կենդանուն. յովաղը յետ քաշուելով՝ պատրաստումէր յարձակուել թշնամու վերայ, բայց Գէորգը ուղիղ նորա բերանին զարկեց: Գնդակը անշուշտ ուղիղ չէր մտել, որովհետեւ յովաղը սպանուած գլուխը եղաւ խոտերի վերայ:

Նոքա ակամայ կանգնեցան ու հիանումէին կենդանու ահագին մեծութեան վերայ. յետոյ շուտ եկան միւս՝ աւելի փոքր յովաղին, նայելու: Բայց երե-

ւակայեցէք նոցա զարմանքը, երբ տեսան որ այլ ևս չկար նա: Անշուշտ յովաղը միմիայն վերաւորուել էր և վերջին ոյժը հաւաքելով փախել. Յանկարծ ներքեւից մի զարհուրելի աղաղակ լսեց նա՝ «Երիկ», գոչեց Գէորգը և վազեց գալարուն զառիվայր շուրջը: Հենց առաջին ճանապարհատույտքին նա մի զարհուրելի տեսարանի ներկայ գտնուեցաւ: Երիկը փռուած ընկած էր գետին, վերաւորուած յովաղը յարձակուած նորա վերայ՝ իւր սարսափելի ջանկերով չանկումէր նորա կուրծքը, նորա կնճիթը հասնումէր Երիկի գլխին: Արիւնոտ նիզակը ընկած էր գետին նորա մօտ և արեան վտակները հոսումէին կենդանու վէրքերից: Գէորգի հրացանը լցուած չէր. նա հրացանի խողովակից բռնելով՝ կոթով զարհուրելի հարուած տուեց յովաղին: Յովաղը Երիկին հանգիստ թողնելով՝ յարձակուեց սորա վերայ. բայց Գէորգը հրացանով յաջող կերպով զարկեց նորա բաց բերանին: Այս բոլորին Թովմաս Բարտօնը օգնութեան հասաւ ընկերներին և իւր հրացանը վերջին անգամ դատարկեց կենդանու գլխին:

Երիկի վէրքերը այնքան ծանր չէին, որքան ինքն էր կարծում սկզբում. զգուշութեամբ փաթաթելուց յետոյ բոլոր վէրքերը, նա իւրեան այնչափ առողջ զգաց, որ լաւ ակտրժակով նախաճաշեց: Նոյն երեկոյին մեր բարեկամները շարունակեցին իւրեանց ճանապարհորդութիւնը դէպի Մէյսօր:

ԳԼՈՒԽ Ի.

Թէ ԻՆՉՊԷՍ ՎԱԳԻՐԸ ԲՈՐԵՑ ՍՈՒԼԹԱՆԻ ԱԳԻՆ:

Երկու օրից յետոյ որսորդները Մէյսօր հասան Մէյսօրի Ռաջան բացակայ էր, այնպէս որ մեր երիտասարդները պատիւ չունեցան այս հզօր իշխանաւորին ներկայանալու. բայց գնացին նորա պալատը, ուր ամենից առաւել ուշադրութիւն էր գրաւում մեքենական խաղալեքների ժողովածուն: Այն խաղալեքը, որով աւելի շատ զմայլումէր Ռաջան, ինչպէս ասաց նոցա պալատում առաջնորդողը, ներկայ ցնումէր երկաթուղու գնացք. դա բանալիի օգնութեամբ պտտումէր բարակ ուղեգծերի վերայ, իւրաքանչիւր անգամը կանգ առնելով «Մէյքէնհամ» վերնադիր կողմ փոքրիկ իջևանների մօտ: Նոքա այցելեցին նոյնպէս Ռաջաի գազանանոցին, ուր վագրերը պահուած էին նոյնպիսի բարակ վանդակների մէջ, որպիսիք մենք գործ ենք դնում կոկորդիլոսների համար:

ձաշեց յետոյ երեքը միասին պատշգամբում նստած՝ մտածումէին այն որսի մասին, որ մտադիր էին անել հետեւեալ օրը: Յանկարծ Ֆիրմալը լուր բերեց, թէ սեւ արջը դուրս է փախել գազանանոցից և թափառում փողոցներում, ուր արդէն պատահողով մի մարդ: Նոքա բոլորը անյապաղ գնացին այնտեղ, ուր պատահել էր այն դէպքը: Մի փոքրիկ հրապարակում փողոցին մօտ նոքա մի հետաքրքիր տեսարանի պատահեցան: Երևումէր, որ արջին պիտի

սպանէին. այս նպատակով հիծեղանդից քսան զինուոր էին ուղարկուած, որոնք արդէն մեծ եռանդով գործումէին: Նոքա արջին հալածելով՝ տարան հրապարակը, ուր յետոյ այնքան արագութեամբ շղթայակապ շրջապատեցին նորան, որքան կարողէին վազել նոցա ձիերը և այդպէս իւրեանց փայլուն շուրերով մի գեղեցիկ տեսարան կազմեցին: Արջը մի քանի անգամ այս ու այն կողմ դիմեց, բայց ոչ մի կերպով չգտաւ մի այնպիսի յաջող բռնէ, որ կարողանար յարձակուել իւրեան հալածող ձիանների վրայ: Նրջանը հետզհետէ այն աստիճան փոքրացաւ, որ ձիաւորները իւրեանց սրերը կարողանումէին գազանին հասցնել: Թաւամազ հրէշը բոլորովին ճարահատելով՝ բերանաբաց նստեց ետեւի ոտների վերայ շրջանի մէջ տեղը: Փոքր ժամանակից յետոյ արջը կտոր կտոր եղաւ:

Այն տեղը, որ ընտրեցին մեր որսորդները որսի համար, հինգ մղոնաչափ հեռու էր գտնուում Մէյսօրից. առաւօտեան լուսաբացին նոքա արդէն այնտեղ էին: Նոցա առջև անցնումէր մի փոքրիկ գետակ, որի միւս ափում մի քանի մղոն տարածութիւն ծածկած էր խիտ թփերով, դա ամենայն տեսակ վայրի գազանների բնակարանն է: Մէյսօրից որսորդներին ուղեկցող բռնիկները ասացին նոցա, թէ երկու օր առաջ գետի շրջակայքում տեսել են մի վագր և յիշաւի՝ նոքա գտան այնտեղ այդ գազանի ճշմարիտ հետքերը: Այդ դիշերը մերձակայ արօտներում արածող հօտիցը յափըշտակել էր մի կով, որի կէսը կերել էր, մէկին էլ ծանր վերաւորել. գետի ափում, հենց այն տեղը,

ուր որ մեր որսորդները մտադիր էին անցնել, պարզ նկատուամէին աւազել վերայ ահագին թաթերի հետքեր:

Իեան անցնելու ժամանակ Երիկին մի անհաճոյ դէպք պատահեց: Փիղը, որի վերայ նա նստած էր, սիրտ չէր անում ջուրը մանելու և Երիկը փոխանակ գործը առաջնորդին յանձնելու, որ ինչպէս սովորութիւն է, նստած էր կենդանու վզին, հանեց իւր որսորդական դանակը և ցցեց փղի մէջքին, նորա կամակորութեանը յաղթելու նպատակով: Խեղճ փիղը սկսեց զարհուրելի կերպով աքացել և Երիկին վայր ձգեց ջրի մէջ: Բայց նա շուտով ուղղուեցաւ և համոզուելով, որ բոլոր ոսկրները ամբողջ են, այս դէպքում աւելի բարեխիղճ զանուեցաւ, որքան չէր կարելի սպասել նորանից: Նա նորից հեծաւ իւր հսկայական ձիու վերայ, որ զեծանելով նորա աւելի հեղարարմունքին՝ համաձայնեց վերջապէս միւս ափը դուրս գալ:

Թովմաս Բարտօնի փոքրիկ ձին էլ կամակորութեամբ հրաժարուեց ջուրը մանելուց և աւելի դժուար էր նորան համոզելը. քան փղին: Գէորգը «Սուլթան» անուանած արաբական գեղեցիկ ձիու վերայ նստած, ամենից առաջ գետը մտաւ, այն յուսով որ դուցէ Թովմասի ձին էլ նորան հետևի: Փղի գնացած տեղից փաթը ինչ ցած ջուրը շատ ցածր էր և Գէորգը յաջողութեամբ անցաւ մինչև միւս ափը: Գետի երկայնութեամբ աճեւելին խիտ կերպով բարձր թփեր, որոնց ետեւը մի փոքրիկ բաց տափարակ գետին կար: Արաբական ձին դուրս եկաւ ափը և

զգուշութեամբ անցնելով թփերի միջից, իւր բեռնովը միասին մտաւ այն հրապարակը: Գէորգը ձին կանգնեցրեց և յետ նայելով սկսաւ ձայն տալ Թովմասին:

Այդ բողբոջին նա նկատեց, որ իւրեանից նրկուքայլ հեռու թփերն ու տերեւները շարժուում էին և զգաց, թէ ինչպէս «Սուլթանը» դողաց: Զարհուրելի մոնչալնով դուրս վազեց թփերի միջից մի ահագին վագր: Ձին երկիւղեց սկսեց փախչել աւազուտ գետնի վերայ. վագրը մի թռոյցքով վազեց նորա ետևից, բայց միմիայն կարողացաւ ձիու ազին բերանով բռնել: Առաջին անյաջողութիւնից յետոյ, գազանը կարծես թէ կանգնեց: Գէորգը նկատելով, որ թփերը արգելք են լինում անցնելու, ընթացքը փոխեց փայլ գետափը. քաջ ձին շուտով լողալով տարաւ նորան գետի միւս ափը:

Թովմաս Բարտօնն էլ, Երիկն էլ վախեցան վագրի մոնչալուց: Թովմասը դեռ էլի կուռում էր իւր ձիու հետ, որին չէր կարողացել ստիպել որ ջուրը մանի: Երիկն էլ նոյն ափումն էր, ուր և Գէորգն էր, թէպէտև նորանից փոքր ինչ հեռու և բարձր տեղից տեսաւ եղբօրը, որ արշաւուեցր գետեզրի ուղղութեամբ և հալածուում վագրից. առաջնորդը հրեց փղին յուսալով Գէորգին օգնել և Երիկը գետեզրի ուղղութեամբ առաջ գնալով Թովմասի կանգնած տեղի շիմաց, ձայն տուեց նորան.

— Բարտօն, ի՞նչ զարհուրելի թշուառութիւն. վագրը անկասկած պատառոտած պիտի լինի Գէորգին:

Դեռ չէր վերջացրել նա այս խօսքերը, երբ ինքը Պէորդն երևաց Քովմասի մօտ:

— Դեռ ևս չէ՛, Երիկ, ուրախ ուրախ գոչեց նա: Ինձ, արդարեւ, զարհուրելի վտանգ էր սպառնում, բայց, բարեբաղտաբար, վազրը միմիայն «Սուլթանի» ազին քորեց:

Քովմասը նորից սկսեց ստիպել ձիուն միւս ավեր անցնել, բայց բանը նորանով վերջացաւ, որ երկուսը միասին վայր ընկան խոտի մէջ:

Երիկը յաջող կերպով որսուէր զիմացի գետափի մօտ: Փղն մէջքին նստած տեղից նա տեսաւ վազրին թփերում ծածկուած՝ հենց այնտեղ, որտեղից յարձակուել էր Պէորդի վերայ: Երիկը անվշտով նշան դրեց ու արձակեց հրացանը: Վազրը միմիայն վերաւորուեց և իւր դարանից դուրս վազելով՝ յարձակուեց փղն վերայ, որի քիչ մնաց ոտը կտորեց: Երիկը իսկոյն հրացանը զարհուրելի զազանի գլխից մի քանի մասնաւորի հեռու բռնելով՝ արձակեց ուղղակի նորա ականջին. վազրը թաթերը կախ ձգեց ու վայր ընկաւ շնչաօդառ: Միւս որսորդներն էլ յարմար ժամանակին հասան, Երիկի քաջագործութիւններին վկայ լինելու համար:

Նրիտասարդները աւելի խորը մտան խիտ անտառի մէջ: Այլ ևս զազանի հետք չէր երևում և Երիկը բաւականանալով միանգամայն իւր արած որսով՝ առաջարկեց վերադառնալ Մէյսօր: Պէորդի ու Քովմասի համար, ընդհակառակն, բոլոր զուարճութիւնն յետոյ պիտի լինէր. վէճ բացուեց: Երիկը տաքացաւ. վերջապէս վճռեցին վերադառնալ այն

պայմանով, որ միւս առաւօտը դարձեալ որսի գան միւսնոյն տեղը:

Շատ անդամ մարդուս բաղար ամենաստոր հանգամանքներիցն է կախուած լինում: Երիկի անհամբերութեան շնորհիւ, որսորդները մէկ թէ երկու ժամ նշանակածից վաղ վերադարձան և այս դէպքը նոցա համար ամենազարհուրելի հետեանքներ ունեցաւ:

Նրեքն էլ պատշգամբի մօտ ձիաներից վայր իջան և սկսեցին կանչել իւրեանց ծառաներին: Բայց ո՛րքան զարմացան, երբ ոչ մինը նոցանից չերևաց: Յիրմալն ու Քովմասի ծառան իւրեանց տէրերի բացակայութիւնից օգուտ քաղելով՝ փողոց էին դնացել: Երիկի ծառայ Չինէան նստած էր իւր տիրօջ ննջարանի յատակի վերայ մէջքը դռանը դարձուցած: Սողքին դրած ունէր շշով օղի, իսկ բերանում բռնած Երիկի գեղեցիկ ծխաքարը:

Նրբ դուռը բացեց Երիկը՝ զարմանքից ու բարկութիւնից ապշեց: Չինէան այն աստիճան անձնատուր էր եղած իւր զբաղմունքին, որ չնկատեց իւր տիրօջը և միայն այն ժամանակ սթափուեց, երբ զգաց մէջքին մտրակի սարսափելի հարուած: Միտափող բերանից վայր ընկաւ ու կտոր կտոր եղաւ: Երիկը առաւել զայրացաւ և սկսաւ անողորմ կերպով մտրակել յատակի վերայ գլորուող նեղրին: Ծառայի աղաղակը լսելով ներս վազեց Պէորդը: Երիկը թոյլ տուեց և Չինէան մալարարեան լեզուով անէծք ու հայհոյանք թափելով՝ սենեկից դուրս սլքուեց:

— Սաո՛ր ու քարասի՛րտ, ասաց Պէորդը եղբօր,

ի՞նչ է նշանակում ծեծել այնպիսի մարդուն, որ չի կարող նոյնը ձեզ անել:

Երկիր սարսափելի բարկացած էր, ուստի և անկարող իւր արածի անարդարութիւնը ճանաչելու: Թովմաս Բարտօնը մտաւ կռուի տաք ժամանակ:

— Դու ի՞նչպէս ես համարձակում խառնուել իմ գործի մէջ, աղաղակեց Երիկը: Ես երեխայ չեմ և զիտեմ թէ ինչ եմ անում: Այս նեղոր իմ ծառաս է և ոչ քոնը և ես կատարեալ իրաւունք ունիմ կամեցածիս պէս վարուելու նորա հետ:

— Քանի այստեղ եմ՝ այդպէս մի՛ անիր, պատասխանեց Գէորգը: Ես խորին կերպով արհամարհում եմ այն մարդուն, ով որ իւրեան թոյլ է տալիս բնիկների հետ խստութեամբ վարուել և այդ բանին չեմ կարող սառնութեամբ նայել: Ի՞նչ ես կարծում, ի՞նչ կասէին քեզ քո բարեկամներն ու ծանօթները, եթէ իմանային, որ դու մորակով ծեծում ես ծառայիդ: Քեզ կարող եմ հաւատացնել, որ Հրնդկաստանցի ամեն բարեմիտ մարդ նոյնպէս է մտածում, ինչպէս և ես:

— Ես առանց այդ էլ զիտեմ, ասաց Երիկը, որ դու այժմ կերթաս Ռօդաի ու զօրապետի մօտ և նոցա մէկը տասնով կպատմես, որպէս զի քո անսովոր մարդասիրութեամբդ հաճոյանաս նոցա: Նորանից վատ մարդ կլինի՞ արդեօք, ով կանանց թուլութեան երես տալով՝ աշխատի շնորհ գտնել նոցա մօտ:

— Թող եղբայրս չլինէի՛ր, ես քեզ ցոյց կտայի, թէ ինչպէս պէտքէ խօսել, ասաց Գէորգն ու սենեկից դուրս գնաց:

Թովմասը դուրս գնաց պատշգամբը և սկսեց հանգստացնել Գէորգին:

— Լսիր, Գէորգ, ասաց նա. ի՞նչ ես ամեն բանից իսկոյն վշտանում: Չինէան այնպիսի անպիտանն է, որ ամենահեղ մարդուն անդամ համբերութիւնից կարող է հանել: Իմ կարծիքով լաւ կլինէր, եթէ ես ու դու յետ դառնայինք մեր տեղը, լաւ չի լինի՞, հա՛, ի՞նչ ես կարծում: Երիկը թող որս անի որքան կամենայ և թող ծեծի իւր ծառաներին, առանց քեզ տաքացնելու: Ես իմ կողմից, խոստովանք թող լինի, շատ ուրախ կլինեմ, որ նորան չտեսնեմ. ինձ չափազանց զայրացնումէ նորա մշտական երթևեկութիւնը Ռօդաի մօտ:

Գէորգը յօնքերը շարժեց, բայց ոչինչ չխօսեց: Սակայն երեւաց, որ Երիկը իմացել էր Գէորգի ու Թովմասի մտադրութիւնը և անյապաղ յայտնեց, որ ինքն էլ վերադառնումէ նոցա հետ միասին: Եւ չնայելով որ եղբայրները մի փոքր սառն էին միմեանց հետ՝ նոյն իսկ գիշերը երեքը միասին ճանապարհ ընկան:

ԳԼՈՒԽ ԻԵ.

Չ Ի Ն Է Ա Ի Վ Ր Է Ժ Ը:

Արևն արդէն մայր էր մտնում, երբ մեր ճանապարհորդները մօտեցան Կուլխուտի անուանած իջևանին — մի նկարչական տեղին. երկայնաձև ստուերներ ձգւումէին հովտի ուղղութեամբ և թեթեւ մշուշ

բարձրանում էր երկրիցը, Երիկը, որ դեռ էլի հոգեկան վատ դրութեան մէջ էր, ընկերներից առաջ էր ընկել, իսկ նորա ետեւից դնումէին Գէորգն ու Թովմասը. սոցա շուրջը գալիս էին ծառաներն ու սայլակը: Պատշգամբի մօտ ձիաներից իջնելով, նոքա զարմանքով լսեցին մի ծանօթ ճիչ:

— Այս դո՛ւ ես, Յուլիոս Կեսար, գոչեց Թովմասը. այդտեղ ի՞նչ ես շինում:

Մի գանդրահեր գլուխ դուրս նայեց զանից:

— Ես ինքս ես, պարոն Թովմաս: Կարծեմ դուք ամենքդ էլ զարմանում էք, որ ինձ այստեղ էք տեսնում: Կեսարն էլ իւր կողմից զարմանումէ որ տեսնումէ իւր պարոններին: Շա՛տ ժամանակ է, ինչ որսի էք գնացել, տէ՛ր:

— Ի՞նչ ես շինում այստեղ, կրկնեց Թովմաս Բարտօնը:

— Ես շատ զբաղուած եմ, տէ՛ր: Ես պատրաստութիւն եմ տեսնում զօրապետի ու միսս Ռօդան ընդսննդութեան համար, որոնք վաղը առաւօտեան այստեղ կլինեն: Երեւի, երիտասարդ պարոններս կարծում են, թէ միմիայն իւրեանց է հարկաւոր փոքր ինչ զուարճութիւն: Զօրապետն ու միսս Ռօդան էլ ցանկանում են զօսնել:

— Ինչ ասացիր, գոչեց Գէորգը, զօրապետն ու միսս Ռօդան վաղը առաւօտ այստեղ պիտի լինի՞ն:

Յուլիոսը բացատրեց, որ սէր Զօնն ու Ռօդան ձանձրանալով տանը շատ նստելուց, որոշեցին երկուսով մի փոքրիկ ձանապարհորդութիւն անել զանազան հետազօտութիւնների անելու. նպատակով՝ Նոքա

ամենից առաջ կամեցան Կոլլուտի դալ, դորա համար Յուլիոս Կեսարին մի օր առաջ ուղարկել էին այնտեղ մի քանի պատրաստութիւններ տեսնելու:

Երեկոյին Երիկը, ի միջի այլոց, ասաց Գէորգին:

— Գիտե՛ս, Գէորգ, ես կամենում եմ Ռօդա Բարտօնին քեզանից խլել: Դարձեալ մի միջոց վագրեր որսալով անցկացնելուց յետոյ կպահուեմ ու կտեղափոխուեմ Ռօլլէստօնեան ամրոցը: Եւ գիտե՛ս թէ ինչ հիանալի տանտիկին կարողէ լինել Ռօդան Ռօլլէստօնեան տան համար:

Գէորգն ու Թովմաս Բարտօնը խիստ շփոթուեցան Երիկի այս խօսքերից. բայց երկուսն էլ ոչինչ չպատասխանեցին. այլ միայն Գէորգը փոքր ինչ ուսերը վեր քաշեց: — «Յիմա՛ր» մինջայ նա ու դուրս գնաց պատշգամբը, ուր և պատուիրեց իւր մահճակալը դուրս տանել: Թովմասը տեղաւորուեց հիւրասենեկում, իսկ Երիկը բռնեց տան միակ ննջարանը: Ծանր խաղաղութիւն տիրելուց յետոյ դեռ երկար ժամանակ պատշգամբում ծխաքարչից ծուխ էր բարձրանում: Խեղճ Գէորգը չկարողանալով հանգստանալ, երբեմն այս կողքի վերայ էր պառկում, երբեմն այն, Երիկի խօսքերը նորա մտքից չէին դուրս գալիս: Ի՛նչ պիտի լինէր, եթէ յիրաւի Ռօդան աւելի լաւ համարէր Ռօլլէստօնեան ամրոցի տանտիկինը դառնալ, քան մի խեղճ ու անապահով զինուորականի կին. նա երկար ժամանակ չէր կարողանում հաւատալ այս բանին: Գէորգը անբաժար այս էր մտածում, թէ Երիկը կարող էր պատահել որ բացի ժառանգ

գութիւնից և իւր սիրոյ առարկան յափշտակէր, որին նա աշխարհիս ամեն բանից թանգ էր համարում:

Համոզուելով, որ իւր ամեն աշխատանքը ՚ի զուր կանցնեն, նա անկողնից վերկացաւ և վայր իջնելով՝ դուրս գնաց: Ծխաքարը զեն ձգելով ու ձեռները գրպանները դարսելով, տխուր կերպով ման էր գալիս տան առաջ: Լուսինը նոր էր դուրս գալիս և նկարչական, արլեան դաշտավայրը պայծառ լուսաւորուած էր նորանով: Նոյն իսկ իջեանի գծից դուրս ածումէր խիտ կերպով ճոխ բուսականութիւնը, իսկ նոցա ետեւը երևումէին բազմատեսակ ձևերով բլուրների ամբողջ խմբեր: Գերեզմանական լուսթիւն էր տիրում, որ երբեմնապէս խանգարումէր զիշերային թռչունի կամ հեռաւոր գազանի ձայնից: Գէորգը բոլորովին միայնակ էր զգում իւրեան բնութեան փառահեղութեան մէջ: Յանկարծ նա տեսաւ, թէ ինչպէս վայելչաձև բարձրահասակ մի պատկեր, որին նա իսկոյն ճանաչեց որ իւր եղբայրն էր, իջնումէր պատշգամբի սանդուխքից: Երիկը մի ըռպէաչափ կանգնեց տան մօտ, յօրանջելով ու ձգձգուելով. յետոյ ուղեորուեց Գէորգի կողմը:

— Զարմացք է, որ մարդ հանգիստ խղճով էլ չի կարողանում քնել, սկսեց Երիկը՝ կանգնելով Գէորգի մօտ: Այ եթէ դու էլ ինձ նման երեկ նեղրին ծեծէիր, բանն ուրիշ կլինէր: Խղճի խայթը չէ, որ տանջումէ ինձ, այլ այս անիծեալ տանը այն աստիճան գոխային շոգէ, որ ամենեւին չեմ կարողանում քնել: Իսկ քեզ որ քամին է այստեղ բերել:

— Իմ ոտներս բերին, կարճ խօսքով պատասխան տուեց Գէորգը:

— Այ քեզ բնութիւն, վրայ բերեց Երիկը. այս մարդուց մի լաւ խօսք չէս կարող իմանալ:

Նոքա միասին գնացին դէպի իջեանը և նոցա խօսակցութեան արտայայտութիւնից պարզ երևում էր, որ Ռօդա Բարտօնը այնտեղ փոքր դեր չէր խաղում:

Այսպէս խօսելով երիտասարդները մօտեցան իջեանին. լուսամուտների մէկից դուրս նաւեց Յուլիոս Կեսարի գանգրահեր գլուխը:

— Վա՛հ, երիտասարդ Ռօլլէստօններն են խօսողները: Նս պարզ լուսմեմ կապիտան Գէորգի ձայնը. տես ի՞նչպէս է տաքանում:

Նւ գլուխը դուրս բերելով՝ Յուլիոսը կարողացաւ պարզ կերպով որոշել երկու եղբայրներին: Գէորգը խօսումէր ձեռներով ու խիստ տաքացած:

— Վա՛հ, ասաց ինքն իրան Կեսարը. գնամ պարոն Թովմասիս զարթեցնեմ:

Ռօլլէստօնները այնչափ ջերմ կերպով էին խօսում, վիճում, որ ամենեւին չէին լսում, թէ ինչպէս ժամանակ առ ժամանակ անտառի խտութեան մէջ փշրուումէին բարակ ճիւղեր: Թփերը զգուշութեամբ շարժելով՝ ով որ հետզհետէ առաջ էր սողում: Ի՞նչ կարող էր լինել արդեօք. յօվա՞ղ, վա՞գր, թէ մի ուրիշ որ և իցէ վայրի գազան, որ որսին էր մօտենում: Բայց ահա՛ նա դուրս եկաւ ճանապարհին, ուղղուեց ու կանգնեց շուքում մեր մատաղահասներից մի քանի ոտնաչափ հեռու: Սա Զինեան

էր, որ եկել էր իւր տիրոջ վրէժն առնելու: Ո՛հ, Երիկ, երանի՜ թէ հայեացքդ, որ ուղղել ես դէպի քո եղբայրը, կարողանար փոքր ինչ հեռու թափանցել: Կամ թէ դո՛ւ, Գէորգ, կարողանայիր իմանալ մահուան մօտենալը, որ պատրաստ է հարուածել ծաղկահասակ մարդուն:

Չարագործը փոքր ինչ կողքանց էր կանգնած, բայց այնչափ մօտիկ Գէորգին, որ բաւական էր փոքր ինչ ուշադրութեամբ ականջ դնէր ու կլսէր նորա շնչառութիւնը:

Գէորգը փոքր առ փոքր սկսել էր զսպել իւրեան և չկամենալով եղբոր հետ կռուել՝ ձեռքը մեկնեց Երիկին իբրև նշան հաշտութեան:

Այս իսկ րոպէին օդի մէջ լսուեց սուր թափանցող ձայն, մի խուլ արձականք էլ պատասխանեց նորան: Երիկը չվերցրեց եղբոր մեկնած ձեռքը, այլ ճիշդ արձակեց ու ձեռները ձգելով՝ երեսի վերայ ընկաւ:

— Երիկ, Երիկ, ի սէր Աստծու, ձայն հանիր, աղաչումէր Գէորգը, — բայց Երիկի շրթունքները յաւիտեան փակուած էին:

Յուշիտ Կեսարը կանգնած էր Թովմաս Բարտօնի մահճակալի կողքին և շարժումէր ուսիցը:

— Պարոն Թովմաս, պարոն Թովմաս, զարթեցէք: Նս շատ եւ՛ վախենում կապիտանի ու պարոն Երիկի վերաբերութեամբ, ես լսեցի որ նոքա վիճում էին. վերկացէք խնդրեմ:

Թովմաս Բարտօնը, վերջապէս, աչքերը բացեց և լաւ չիմանալով թէ բան ինչու՞ն է, անկողնից

վայր թռաւ: Նոյն իսկ րոպէին երկուսն էլ լսեցին հրաձանի ձայնը:

— Օ՛հ, տէր Աստուած, խղճա մեզ վերայ, շտապով ասաց Յուշիտ Կեսարը, ծունկ չոգեւով: Նրիտասարդ պարոններից անշուշտ մինը միւսին սպանեց: Ո՛հ, ցաւում եմ, ցաւում:

Թովմասը պատշգամբից ներքև վազեց ու գնաց վազէվազ այնտեղ, ուր Գէորգը լուռումուռ կանգնած էր եղբոր դիակի առաջ: Երիկի գլուխը դրած էր նորա ծնկների վերայ և դժուար էր վճռել, թէ այն երկու եղբայրներից ո՞րն էր առաւել մեռելի նման: Թովմաս Բարտօնից ու Յուշիտ Կեսարից յետոյ նոյն տեղը հաւաքուեցան ծառաները. նոյա մէջն էր Չինէան էլ, որ կարծես միւսների հետ միասին նոր էր դուրս եկել տանից:

Թովմասը կանգնելով Գէորգի կողքին՝ շտապով հարցրեց.

— Ի սէր Քրիստոսի, տա՛ Գէորգ, ի՞նչպէս պատահեց այս:

— Անտառի խորքից արձակած գնդակը սպանեց սպան, դողդոջուն ձայնով պատասխանեց Գէորգը:

Այս միջոցին ծառաներից մէկը Երիկի պառկած տեղից մի քանի սաժէն հեռու անցնելով՝ մի ինչ որ պինդ բանի ոտք դրեց. նա կռացաւ վերցնելու, — վիրցրածը ատրճանակ էր: Մառան ատրճանակը տաւ Թովմասին տուեց, սա էլ լուսնի պայծառ լուսով ճանաչեց, որ այն Գէորգինն էր:

ԳԼՈՒԽ ԻԲ.

ԽԱԽԱՐ ԼՈՒՍԻՑ ԱՌԱՋ:

Երբ Թովմաս Բարտոնը իւր բարեկամի ատրճա-
նակը տեսաւ, շատ շփոթուեց ու յուզուեց: Ամենե-
ւին ձայն ծպտուն չհանելով՝ նա համարեա՛ մեքե-
նաբար գրպանը դրեց այն, թէպէտեւ կասկած չկար,
որ բոլոր ներկայ գտնուողները ճանաչեցին Գէորգի
գէնքը: Յետոյ դիակը ներս տարան տուն: Բաւական
էր Երիկի դէմքին նայել համոզուելու համար, որ նա
մեռած էր: Նորան դրին հիւրասենեկում մահճակալի
վերայ և Գէորգը լուռ ու մունջ նստեց նորա գլխի
մօտ, հազիւ նշմարելով ինչ որ չորս կողմը կատար-
ւում էր:

Յուշիոս Կեսարը խիստ շփոթուած էր. նա բը-
ռունցքը գլխին զարկելով՝ կրկնում էր անդադար:

— Ի՞նչ զարհուրելի գիշեր է. այ՛ քեզ բան.
այս ի՞նչ օրի հասանք. երևի անպատճառ շուտով
պիտի աշխարհիս վերջը լինի: Զօրապետը ի՞նչ կասի:
Միսս Ռօդա՞ն ինչ կասի: Ի՞նչ պիտի անենք, ի՞նչ:

Բարտոնը ընդհատեց նորա խօսքերն ու պա-
տուիրեց կառք պատրաստել Երիկի մարմինը Ծօտա-
կամունդ տեղափոխելու համար:

— Կապիտան Ռօլլէստօնն ու ես ձիով կհետե-
ւենք կառքին, աւելացրեց նա:

— Վայ, կապիտան Ռօլլէստօնն էլ գնումէ՛.

նա պէտք է փախչի, տէ՛ր: Այս ինչ թշուառ գիշեր
է մեզ ամենիս համար:

— Լեզուդ քե՛զ պահիր, Կեսա՛ր, բարկացած
գոչեց նորան Թովմասը, ապա թէ ոչ կղղջաս անզդու-
շութեանդ համար:

— Միտէր Բարտօն, հեկեկաց Յուշիոս Կեսարը,
ինձ համար շատ մեծ անբաղտութիւն է իմանալ այն,
ինչ որ գիտեմ: Ես Կապիտան Գէորգին հոգուս չափ
եմ սիրում: Բայց ես լսեցի երկու մատաղահաս
պարոնների քերմ վիճաբանութիւնը, ուստի և վըճ-
ռեցի ձեզ զարթեցնել և այդ իսկ լոպէին, ինքներդ
գիտէք, տէ՛ր, որ թնդիւնը լսուեց: Ո՛հ, տէ՛ր Աս-
տուած, ի՛նչ պիտի լինի սորա վերջը:

— Լեզուդ քե՛զ պահիր, կրկնեց Թովմաս Բար-
տօնը, այդ բոլորը միմիայն դու կարող էիր անել:
Զյա՛նդգնես այսուհետեւ ինձ մօտ դուրս տալ այդ-
պիսի խելացնոր կասկածներ:

Երբ արեւը լուսաւորեց գեղեցկադիր բլուրները,
տխրութեամբ լցուած խումբը բարձրանումէր Ծօտա-
կամունդ տանող գալարուն ճանապարհով: Գէորգն ու
Թովմասը ձիերով հետևում էին կառքին: Բաւական
Ժամանակ երկուսն էլ լուռ ու մունջ էին դնում,
վերջապէս Բարտօնն ասաց.

— Գէորգ, կարծեմ, ասացիր, որ գնդակը ան-
տառիցն էր ուղղած:

— Այո՛, վրայ բերեց Գէորգը: Եւ իմ մտքովս
էլ նոր է անցնում, որ նախ քան մեր ճանապարհ
ընկնելը, պիտի գտնէինք այդ տեղը. առաջին լոպէ-
ներին ես այնպէս շփոթուեցայ Երիկին պատահած

Թշուառութիւնից, որ միանգամայն մոռացայ չարագործին որոնել: Արդեօք դորա համար կանխապէս պատրաստութիւն չպիտի լինէր տեսնուած:

Թովմասը Ռէորգին չասաց, թէ ոչ ոք չի որոնել մարդասպանին, որովհետեւ բացի Թովմասից, ամենքն էլ հաւատացած էին, որ շատ լաւ գիտեն մարդասպանի ո՛վ լինելը: Նա միմիայն ատրճանակը գրպանից հանեց ու ցածր ձայնով ասաց.

— Ահա՛, տե՛ս, այս զէնքով է կատարուած սպանութիւնը: Սա գտնուած է Երիկի սպանած տեղից փոքր ինչ հեռու ճանապարհին:

— Այս հօ իմ ատրճանակն է, գոչեց Ռէորգը: Նորան սարսափեցրեց այն, որ եթէ չարագործը չգտնուէր, կաճկածի տակ ինքը պիտի մնար: Փոքր ինչ առաջ Երիկի հետ ունեցած վէճը, ժառանգութիւնը, որ կարող էր նա ստանալ եղբոր մահից յետ, — այս բոլորը մի փայրկենում անցան նորա գլխով:

— Մի՛ վհատուիր, ասաց Թովմասը, ով որ քեզ ճանաչում է, կասկած չի տանի քեզ վերայ: Աւելի լաւ է, որ գործին սառնութեամբ վերաբերուենք: Նախ և առաջ, ի՞նչպէս կարող էր քո ատրճանակը չարագործի ձեռքն ընկնել: Մեր իրեղէնները միմիայն մեր ծառաների ձեռքն են: Յիշի՛ր, թէ ինչ կասկածելի անիծեալն է Չինէան և թէ ինչ զօրեղ պատճառ ունէր նա Երիկին առելու: Ի՞նչ ես կարծում, ճշմարիտ չի՞ լինիլ ասածս, եթէ ենթադրեմ, որ այս չարագործութիւնը նորա ձեռքով է կատարուած:

— Աստուած գիտէ, բայց կարեօր դէպքում ինչո՞վ կարող ենք մենք այդ բանին հաւատարմանալ:

Թովմաս Բարտօնը հաղորդեց նորան իւր նախադիժը, որով կարող պիտի լինէր մեղադրանքը բարձել նեղրի վերայ: Սակայն Ռէորգը ներկայ դրութեամբ դժուարանումէր բաժանել իւր բարեկամի յոյսերը: Այն միտքը, թէ որպիսի և իցէ մի հանգամանքում կասկածը կարող էր ընկնել իւր վերայ, արդէն ինքն ըստ ինքեան անտանելի էր: Ժառանգութիւն կորցնելն ու անցած տարիներում կրած դժբաղտութիւնները ոչինչ էին ներկայ դրութեան հետ համեմատելով: Մինչև անգամ եթէ դատարանն էլ նորան եղբայրասպան չճանաչէր միթէ զարհուրելի կասկածը չպիտի ծանրանար նորա վերայ:

Երբ նոքա բլուրը բարձրացան և ճանապարհը այնուհետեւ հարթ դաշտավայրի վերայ էին շարունակում, Թովմաս Բարտօնը ցանկացաւ առաջ գնալ զօրապետին ու Ռօլաին համբաւ տանելու՝ յանկարծ երկիւղ չափածառելու համար: Ռէորգից բաժանուելիս՝ նա քերտ կերպով սղմեց նորա ձեռքը և նայելով իւր բարեկամի դեղնած ու աւերած դէմքին՝ ասաց.

— Քաջաւերուիր, Ռէորգ, արիւցիր, ամեն բան յաջող կելթայ:

Թովմասը խիստ ալեկոծուած էր և նորա շըրթունքները դողդողումէին:

Ի՞նչպէս դեղեցիկ էր Ֆօտակամունդը յիշեալ առաւօտը: Ծագող արեւի զունատ ճառագայթները ուրախ ուրախ խաղումէին ձոխ կանաչի վերայ և ցողապատ ծաղիկները նայումէին պարզ անամպ եր-

կնքին: Միսս Բարաօնը երկար ժամանակ պատուհանում նստած զմայլած էր սքանչելի ու ճոխ բնութեամբ և միմիայն պատշգամբում կանգնած զօրապետի ձայնը ստիպեց նորան ճանապարհի պատրաստութիւնը տեսնել:

Սէր Ջօնն ու նորա գեղեցիկ ազգականը դուրս եկան դաստակերտից և ճանապարհ ընկան բլուրների ուղղութեամբ: Ճանապարհի երկու կողմը լեքն էր վայրի կամելիայ, յասմիկ ու վայրի ձարխոտ. այստեղ այնտեղ ցրուած էին բարձր արմաւենիներ: Գոյնզգոյն թռչուններ թռչկոտում էին միմեանց ետեւից, ուրախ ու անհոգ ձայնակցելով միմեանց. թրթուրները, որոնք անհամեմատ գեղեցիկ ու մեծ մեծ էին Եւրոպայում գտնուածներից, թռչկոտում էին ծաղկից ծաղիկ: Զօրապետն ու Ռօդան ձիերը կանգնացրին, փոքր ինչ նայելու այն գեղեցիկ դաշտավայրին, որ ձգոււմէր նոցա ոտների տակ. կապտագոյն թոյլ ստուերը բոլոր առարկաներին մի տեսակ հրաշալի կերպարան էր տալիս: Այսպիսի սքանչելի բնութեան քաղցրութիւնները վայելող մարդը իւրեան շատ լաւ դրութեան մէջ է զգում, ուստի և զարմանալի չէ, որ զօրապետն ու մանաւանդ Ռօդան հոգեկան ուրախ դրութեան մէջ էին:

Նոքա դեռ միևնոյն տեղն էին կանգնած, երբ խօսակցութեան ձայներ ու ձիերի դրոփիւններ լսեցին: Նուտով ճանապարհապտոյտից երևեցան մի մարդ և մի աղջիկ, որոնք ծածկած ունէին լայն շրջանակաւոր և սպիտակ քօղերաւոր գլխարկներ: Նրկուսն էլ ըստ երևութին խիստ յուզուած էին: «Զարհու-

րելի է», «չափազանց սարսափելի է» անընդհատ զօչումէին նոքա: Մօտենալով ճանապարհորդներին, զօրապետը ճանաչեց իւր հին ծանօթ մարդուն, որ Ծօտակամունդի մէջ մի քաղաքական պաշտօն ունէր:

Փոխադարձ ողջունից յետոյ՝ պարոնը աղաղակեց:

— Գիտէ՞ք, թէ ինչ զարհուրելի դէպք պատահեց Կուլխուտի իջւանում. երկու մատաղահաս Անգղիացիներ, որոնք, եթէ չեմ սխալոււմ, եղբայրներ էին, մենամարտեցին ու նոցանից մինը սպանուեց:

Այդ բոլորին տիկինը մէջ ընկաւ.

— Ի սէր Աստծու առաջ մի գնաք, դարձաւ նա Ռօդային, սպանուածի մարմինը բերումեն և դուք անշուշտ կհանդիպէք այն խմբին: Ո՛հ, ի՛նչ զարհուրելի բան է: Այն մատաղահասները Մէյսօրումն էին. յետոյ նոքա դարձան Կուլխուտի և ահա՛ այսպէս եկաւ վերջը: Մենք ցանկանումէինք իջւանում հանգստանալ, բայց երբ իմացանք այս բանը, ի հարկէ վճռեցինք առաջ գնալ: Նա ինձ միանգամայն հիւանդ եմ զգում և ալէկոծութիւնից ու յոգնածութիւնից ջարդուած:

Ռօդայի դէմքը խիստ փոխուեց. նա շտապով հարցրեց:

— Ի՞նչպէս է նոցա ազգանունը:

— Ո՛հ, ճիշտ չեմ իմանում, պատասխանեց Լէդին, Ռօյստօն է թէ Ռաուստօն, կամ սորանման մի ուրիշ բան:

— Ռօլլէստօն է ասաց մարդը, սպանուածը փոքրն է, երկուսից ամենազեղեցիկը. բայց մենք, տարաբաղադար, մանրամասնութիւնները չգիտենք:

Յանկարծ Ռօդան դեղնեց:

— Ո՛հ, հօրեղբայրս, սխալ կարող է լինել այդ, գոչեց նա, սանձը վայր թողնելով ու յուսահատութեամբ մատները կտրատելով: Մի վայրկեւում ամբողջ աշխարհը պատկերացաւ նորա աչքերի առաջ: Մի րոպէ դորանից առաջ նորա շուրջը ամեն բան հանգիստ էր ու երջանիկ, իսկ այժմ նորան միանգամայն հակառակն էր թուում:

Սէր Ջօնը սանձը վերցրեց Ռօդաի ձեռքից և դառնութեամբ լաց եղաւ:

— Հանգստացի՛ր, աղջիկս, ասաց նա. աշխատիր քաջութեամբ տանել ցաւը:

— Շուտով ցած գնանք ու իմանանք թէ բանն ինչու մն է, հօրեղբայրս. խնդրեմ գնանք, աղաչում եմ Ռօդան:

— Ո՛չ, ոչ, խօսեց ծերունին, անկարելի բան է: Դու այժմ ոյժ չունիս այնքան, որ կարողանաս յուզարկաւորներին դիմաւորել: Ես քեզ յետ կտանեմ որտեղեց գալիսես:

Նախ քան Ռօդաի պատասխանելը, մի նոր ձիւ աւոր միացաւ նոցա հետ: Սա Թովմաս Բարտօնն էր: Քրօջ ու հօրեղբօր դէմքերի տխուր արտայայտութիւնից նա իսկոյն գուշակեց, որ նոցա արդէն ամեն բան յայտնի էր:

— Մի՛ վշատուիր, Ռօդա, շնչաց նա քրօջը:

Ռօդան դարձրեց դէպի նա իւր գունատ ու կնճռոտ դէմքը ու ասաց.

— Բայց դո՛ւ ինչպէս թոյլ տուիր այդ բանն անելու. ի՞նչպէս թոյլ տուիր նոցա, որ կստեն միմեանց հետ:

Թովմասը տարակուսած նայումէր քրօջը: Սէր Ջօնը պատմեց իւր ազգականին այն ամենը, ինչ որ լսել էին նոքա եղբայրների մենամարտութեան մասին: Թովմասը անյապաղ հաղորդեց նոցա պատահած անցքի բոլոր մանրամասնութիւնները և չմոռացաւ յայտնել և նեղրի մասին ունեցած իւր անձնական կասկածը:

Զօրապետը որ լսեց Թովմասի ասածները՝ գլուխը թափ տուեց.

— Խեղճ Վէորգ, խուլ ձայնով ասաց նա. բոլոր մեղադրանքը նորա վերայ է:

— Այդ ինչպէ՞ս էք ասում, հօրեղբայրս, արհամարհանքով դոչեց Ռօդան: Նորա արիւնն աչքերին խփեց ու աչքերն սկսան փայլել: Վէորգ Ռօյլէստօնը նոյնքան ազնիւ է, որքան և քաջ: Նա աշխարհիս ամենալաւ ու ամենաազնիւ մարդն է: Մի՞թէ մարդ կարող է մի վայրկեան անգամ կասկած տանել նորա մասին այդպիսի գործի մէջ:

Այս իսկ րոպէին հեռուից երեւցին տխուր յուզարկաւորները: Ռօդան ձիւ ընթացքը փոխեց և մօտենալով Վէորգին՝ ձգեց նորա ձեռքը. նա կամենումէր բան ասել, բայց բերանը չէր բացում և արտասուքը կարկտի պէս թափուումէին նորա աչքերից:

Սէր Ջօնը որոշեց, որ էրիկի մարմինը դատաւ կերպը տանեն: Այնուհետեւ խորին տխրութիւն ու լուրթիւն տիրապետեց գեղեցկագիր կօտտէգժի(*) մէջ:

(*) Կօտտէգժը քաղաքից դուրս շինած տուն է իւր բոլոր յարմարութիւններով: ԾԱՆ. ԹԱՐԳ.

Շուտով Ծօտակամունդից աստիճանաւորներ գնացին դաստակերտը, մատաղահաս Ռօլլէստօնի մահուան մասին մանրամասն տեղեկութիւններ հաւաքելու: Թէպէտեւ նոցա պարտականութիւնն էր պաշտօնական քննութիւն անել, բայց ՚ի պատիւ սէր Ջօնի նոքա առաջին հարցուփորձին բոլորովին մասնաւոր ձեւ տուին: Գէորգը կրկին անգամ ստիպուեցաւ մանրամասնաբար պատմել բոլորը ինչ որ նոյն գիշերը պատահել էր: Նա ուղղակի խոստովանուեց, թէ ինքը վիճել էր եղբօր հետ և կարողացաւ այսքանը յայտնել, որ վէճի տաք ժամանակ երկը աներեւոյթ ձեռքով սպանուելով՝ վայր էր ընկել իւր ժոնների մօտ: Գէորգը խիստ շփոթուած էր թուում: Նա կցկտուր էր պատմում ու կարծես անգիտակցաբար, եղբօր յանկարծակի մահն ու իւր վերայ ծանրացող կասկածը զօրեղ կերպով ներգործել էին նորա վերայ: Յետոյ պատմեց Յուլիոս Կեսարը, թէ ինչպէս լսել էր նոցա կռուի ձայնը, զարթեցրել էր Բարտօնին, մի թնդիւն էր լսուել ու թէ ինչպէս տանից դուրս վազելով՝ տեսել էր Գէորգ Ռօլլէստօնին եղբօր դիակի մօտ: Թովմասը իւրեան առաջարկած հարցերին պատասխանեց ինչ որ գիտէր և ՚ի միջի այլոց յիշեց, որ երկիկի ծառան միանգամայն կասկածելի անձն է: Նա պատմեց երկու դէպք, երբ հանգուցեալը խիստ պատժել էր Չինէտին և պարզ ուզումէր ունկնդիրներին էլ նոյն կարծիքի բերել Չինէտի վերաբերութեամբ, ինչ որ ինքն ունէր: Բայց չնայելով, որ պարոններից ոչ ոք իւր կարծիքը չյայտնեց, այնուամենայնիւ Թովմասը պարզ նկատեց, որ իւր ջանքը ՚ի զուր էր և

որ ատրճանակը զարհուրելի ապացոյց էր Գէորգի յանցաւորութեան:

Հարցուփորձը հիւրանոցումն էր կատարում և երբ ամբողջ խումբը ներս մտաւ հիւրասենեակը նախաճաշելու, Թովմաս Բարտօնն ու Գէորգ Ռօլլէստօնը մնացին այնտեղ: Դռնից շրջերի ձայն լսուեց ու մտաւ այնտեղ Ռօդան: Երբէք միսս Բարտօնը այդպէս գեղեցիկ չէր երևցած:

Գէորգը մօտեցաւ նորան:

— Ռօդա, դուք գիտէ՞ք, այն պարոնները ինչ են մտածում իմ մասին միւս սենեկում: Դուք գիտէ՞ք, որ բացի Թովմասից ամենքը ինձ եղբայրասպան են համարում: Բայց մի՞թէ դուք էլ հաւատումէք սորան:

Թովմասը երեւակայելով, որ քոյրը իւրեանից լաւ կարող էր մտիթարել Գէորգին՝ աննկատելի կերպով սենեկից դուրս գնաց:

Ռօդան մեկնեց Գէորգին իւր երկու ձեռները և իւր բորբոքած դէմքը դարձնելով նորան ասաց.

— Ի՜նձ նայիր, Գէորգ, սիրելիս, բարեկամս, նայիր աչքերիս ու ասա՛, կարողե՞ս դու սոցա մէջ կասկած նկատել: Ո՛չ, ո՛չ այս ծերերի խելացնորութիւնը (և այս ասելով ձեռքը ձգեց սեղանատան կողմը) և ոչ մի բան աշխարհիս երեսին չեն կարող ինձ ստիպել, որ կասկած տանեմ քո մասին: Նս գեղ խիստ լաւ եմ ճանաչում, Գէորգ...

Մի քանի րոպէից յետոյ՝ դուռը բացուեց և ներս վազեց Յուլիոս Կեսարը:

— Կապիտան Գէորգ, ո՛հ, միսս Ռօդա, գոչեց

նա, ինչով պիտի վերջանայ այս: Զօրապետը հրամայեց, որ տանը գտնուած ամենքը, թէ պարոններ և թէ ծառաներ, պիտի գնան այս սենեակը, ուր հանգուցեալն է զրած: Ո՛հ, պարոն Գէորգ, ասու մեն, որ դուք էք սպանել ձեր եղբորը: Եթէ այս ճշմարիտ է, տէ՛ր, փախէ՛ք, փախէ՛ք: Ա՛խ, մենք ինչ պիտի անենք:

— Ամաչի՛ր, Յուլիոս Կեսար, դու յիմարադուխ, աղաղակեց Թովմաս Բարաօնը դուռը բանալով: Գէորգ, մենք ամենքս վերև ենք դնում, իսկ դու, Ռօդա, աւելի լաւ կանես եթէ մինչև իմ վերադարձը այստեղ մնաս:

Վերևը առանձին սենեկում անկողնի մէջ զրած էր անկենդան Երիկի դիակը: Թովմաս Բարաօնը առաջարկեց բոլոր բնիկ ծառաներին գալ երկրպագել հանգուցելոյն: Փոտակամունդի աստիճանաւորների կարծիքով, եթէ յիրաւի նորա արտայայտած կասկածը Չինէաի մասին ճշմարիտ է, ուրեմն և չպիտի յարգէր նորան: Սակայն նոքա չհակառակեցան Թովմասի ցանկութեանը Երիկի ծառային էլ, միւսների հետ, նոյն ձեռով փորձելու, թէպէտ և չէին հասկանում նորա նպատակը:

Սենեակը կէս խաւար էր. վարագոյրները իջեցրած էին, բայց լուսամուտները բոլորովին բաց էին, որտեղից բուրումէր այգու ծաղիկների անուշահոտութիւնը և լուումէր նոյնտեղի միջասների բզբզոցը: Բոլոր ներկայ գտնուողները ցածր ձայնով էին խօսում և զգուշութեամբ էին մանգալիս գորդի վերայ: Զօրապետն ու միւս պարոնները, Թովմասի ու Գէորգի

հետ՝ կիսաշրջանաձև կանգնած էին սենեկի մի անկիւնում:

Դուռը բացուեց և Յուլիոս Կեսարը ներս մտաւ իւր հերթին: Նոքա մտան միմեանց ետեւից ու կանգնելով մեռելի ոտների մօտ, լուռ ու մունջ նայում էին նորան: Պարոնները սենեկի հակառակ պատի մօտ կանգնած՝ կարողէին նեղրների սև դէմքերին երևցած ամենափոքր փոփոխութիւններն անգամ նկատել: Չինէան ամենից վերջը մտաւ. նա քայլումէր կոպիտ կերպով, բայց դէմքի անբնական անշարժութիւնը ապացոյց էր նորա ներքին ալեկոծութեան: Նա մօտեցաւ անկողնին և մի պղտոր հայեացք ձգեց մեռելի վերայ: Յանկարծ գերեզմանական լուծեան միջոցին մի ձայն լսուեց, Երիկի ձայնի նման և ըստ երևութի մեռելի բերանից դուրս եկող ձայն:

— Չինէա՛, ծառաս, դու սպանեցիր ինձ, ծունկ չողիր ու խոստովանիր յանցանքդ:

Նրկիւղից խելքը կորցնելով, խեղճ նեղրը վայր ընկաւ ու սկսաւ ներողութիւն խնդրել:

— Խղճա՛, խղճա՛, տէր, հեծումէր չարագործը. դու ինձ հետ խոստութեամբ էիր վարուում ու անողորմ ծեծումէր ինձ: Ես կատաղութենից ինձ մոռացել էի միանգամայն, երբ ասորձանակն արձակեցի քեզ վերայ:

Եւ անվերջ զարհուրանքի արտայայտութեամբ ձեռքը բարձրացնելով՝ Չինէան ուշաթափուեց:

Հարկաւոր է ասել արդեօք, թէ Գէորգը ումէն էր պարտական յանցաւորի երևալու համար: Թովմասը օգուտ քաղելով իւր որովայնախօսելու յատկութիւ-

նից, օգնեց իւր ընկերոջ: Նա Անդղիան թողնելուց յետոյ ոչ մի անգամ չէր գործածել այս արհեստը: Հետո է երևակայել ներկայ գտնուողների զարմանքը, երբ սենեկի մէջ լսուեցաւ մեռելի ձայն: Մինչև անգամ պարոններն էլ չկարողացան սկզբում իմանալ թէ ինչ բան էր այդ: Չինէալին անզգայ դուրս տարան. երբ նա ուշքի եկաւ, մանրամասն բացատրութիւն տուեց իւր արած յանցանքի մասին:

Ամենքը, որոնք կասկած ունէին Գէորգի վերայ, չգիտէին թէ ինչպէս շահէին նորա սիրտը ու քաւէին իւրեանց մեղքերը: Նորա շնորհակալութեանը դէպի Թովմասը չափ ու սահման չկար:

Այսպէս անցան Գէորգի կեանքի ծանր օրերը և նոցանից յետոյ սկսուեցան նորա համար կատարեալ երջանկութեան օրեր, որպիսին նա դեռ մինչև այդ ժամանակ չէր տեսել. նորա ամենամեծին ցանկութիւններն անգամ կատարուեցան:

ԳԼՈՒԽ ԻԳ.

ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆՍ ՎԵՐՋԸ:

Մի տարի էլ անցաւ: Անգղիայի Բէյմաստօն գիւղում սկսուեցան հնձի օրերը. ոսկէման հասկերը հակուժէին հատիկների ծանրութեան տակ և Ռօլլէստօնեան անտառի լայն ծառուղու ծառերը ծածկուած էին ձօն կանաչով:

Մեղ լաւ ծանօթ ապակէ դռնից, որ տանումէր Ռօլլէստօն ամրոցի ընդարձակ նախասենեակը, դուրս

եկան մի պարօն ու մի տիկին: Դժուար չէր ճանաչել, որ այն բարձրահասակ ու վայելչակազմ դեղնագոյն դէմքով ու խիտ մազերով մարդը Գէորգ Ռօլլէստօնն էր, մեր հին ծանօթը, իսկ մատաղահաս, գեղեցիկ տիկինը՝ նորա կին Ռօդան: Նոքա երեք ամիս առաջ ամուսնացել էին և մօտիկ օրերում վերադարձել էին Բէյմաստօն, ուր կամենում էին մըշտական բնակութիւն ունենալ: Գէորգը ամուսնանալուց յետոյ՝ թողել էր զննուորական ծառայութիւնը: Զօրապետն էլ մի տարուց յետոյ պիտի դար Անգղիայ, երբ արդէն կվերջանար նորա ծառայութեան ժամանակամիջոցը Հնդկաստանում: Թովմաս Բարտօնը դեռ երկար տարիներ ստիպուած էր զննուորի թափառական կեանքն անցնել արևադարձային տօթ երկրների տակ: Բայց մենք կարողենք հաւատացած լինել, որ նորա բարի սիրտը, միտքն ու ուրախ բընութիւնը՝ կօզնէին նորան այն բոլոր չարչարանքներից յաջողութեամբ ազատուելու, որոնք մասն և բաժին կրննէին նորան:

Գէորգն ու Ռօդան պատրաստուեցան Ռօլլէստօնեան հիւրանոցի կառավարիչներին այցելելու, այն է պառաւ Նօրաին ու Զօն Մարտինին: Կառքը սպասումէր դռան մօտ և ահա՛ նոքա սլացան զալարուն ճանապարհի վերայ: Մի փոքրիկ բլրակի վերայ Գէորգը կանգնացրեց կառքը և երկուսը միասին սկսան զուարճանալ անգղիական դաշտավայրների գեղեցիկ տեսքովը:

— Ռօդա, ասաց Գէորգը, ի՞նչքան Երկրում եմ, երբ մտածում եմ խեղճ Երկրի մասին, որ այժմ ան-

չունչ պառկած է օտար երկնքի տակ, մինչդեռ ես նորա մահաւան շնորհիւ շահուում եմ այս հարուստ ժառանգութիւնից: Կեանքը ինձ շատ երջանկութիւններ է խոստանում այժմ: Խմ ապագաս պարզ է և որոշուած. միմիայն ցաւակցութիւնը խեղճ մեռած երիտասարդի մասին մթնացնում է իմ միտքս: Գիտե՞ն, սիրելիս, այսպիսի անսահման բաղտաւորութիւնը՝ վախեցնում է ինձ:

— Սիրելի՛ Գէորգ, ծանր կերպով պատասխանեց Ռօդան, նոյն Աստուածը, Որ քեզ առաջ պահպանեց, քեզանից անբաժան կլինի և կեանքիդ պարզ ժամանակը:

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Պարտք եմ համարում այստեղ մեծ շնորհակալութեամբ յիշել մեծապատիւ օրիորդ ՄԱՐԻԱՄ Ա. ԼԱԴԱԹԵԱՆՅԻՆ, տիկին ՎԱՐՎԱՌԱՅ ՏԷՐ ԴԱԹԵԱՆՅԻՆ, Պ. ԱԻԵՏԻՍ ԽՕՋԱՄԻՐԵԱՆՅԻՆ (Տփլիս), արժ. ՅՈՒՍԻԿ ՎԱՐԴ. ՄՈՎՍԻՍԵԱՆՅԻՆ (Էջմիածին), Պ. Պ. ԱԲԳԱՐ ԳՈՒԼԱՄԻՐԵԱՆՅԻՆ (Երևան), ԱՂԷՔՍԱՆԴՐ ՏԷՐ ՄԿՐՏՁԵԱՆՅԻՆ (Ագուլիս), և ԵՂԻՇԷ ՔԱԶ. ՏԷՐ ԱՍ. ՏՈՒԱԾԱՏՐԵԱՆՅԻՆ (Սղնախ), որոնք բարեհաճեցին սոյն գրքի համար բաժանորդներ զանել:

Յարութիւն սարկաւազ Առաքելանց—Աղանեանցի թարգմանութիւնները. —

1—ՀԱՒՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆԸ ԵՄԵՆ ԼՐԳԵԼՔՆԵՐԻՆ ՅԱՂԹՈՒՄ Ի:

Գործ Ֆրանց Հօփմանի. Երես. 141. 1877. Տփլիս. գինն է 40 կոպ.

2—ԽԱՒԱՐԻՅ ԴԷՊԻ ԼՈՅՍ.

Գործ նոյն Հօփմանի. Երես 146. 1877. Տփլիս. գինն է.....40 կոպ.

3—ԴՕՆ ՔԻՇՕՏ ԼԱՄԱՆՇԵՑԻ.

Գործ Մ. Սէրվանտէսի. համառօտ տպագրութիւն Վլօլֆի հրատարակութիւնից թարգմանած: Երես 240. 1878. Տփլիս. գինն է 70 կոպ.

4—ԳԻՅՈՐԳ ՌՕԼԼԷՍՏՕՆ.

Երես 168. 1879. Տփլիս. գինն է. 60 կոպ.
Տասնից աւելի առնողներին 20⁰ զիջումն կլինի:

Առաջին երկու թարգմանութիւնների ամբողջ տպագրութիւնները՝ շատ փոքրաթիւ օրինակների բացառութեամբ գտնուումն Կովկասեան գրավաճառանոցում Զաքարիայ Գրիգորեանի:

Կարճ միջոցում դուրս կգայ տպագրութիւնից Հայերէն լեզուով Լ. Լա-

կիդէի մի փոքրիկ առակ «ԵՐՐՈՐԴ
ՈՍԿԻ» վերնագրով, որի Ռուսականը
արժանացել է պարգևատրութեան Ս.
Պետերբուրգի Ֆրէսկէեան ընկերու-
թեան կողմից:

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0585404

